

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANADOLU YAYINCILIK

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

CERVANTES, Miguel

24

CASTRO, Fidel
CATHREIN, Viktor
CATILINA, Lucius
CATO [Genç]
CATO [Yaşlı]
CATTEL, James
CATTEL, Raymond
CATULLUS, Gaius
CAUCHY, A. Louis
CAUDWELL, Christopher
CAVALCANTI, Alberto
CAVALIERI, Bonaventura
CAVALIERI, Emilio
CAVANI, Liliana
CAVENDISH, Henry
CAVID BEY
CAVKAYTAR, Yücel
CAVOUR, Camillo
CAYLEY, Arthur
CAYLEY, George
CAYROL, Jean
CEAUŞESCU, Nicolae

CEBERTİ
CEBESÖY, Ali Fuad
CECCHETTI, Enrico
CELAL [Şeyh]
CELALEDDİN [Harezşah]
CELALEDDİN ARİF
CELALEDDİN DEDE

CELALEDDİN KARATAY
CELALEDDİN RÜMİ [Mevlânâ]
CELAN, Paul
CELINE, L. Ferdinand
CELLINI, Benvenuto
CELSIUS, Anders
CELSUS, Aulus

CEM, Cemil
CEMALEDDİN AFGANİ
CEMALEDDİN AKSARAYI
CEMALEDDİN EFENDİ
CEMAL HALVETİ
CEMAL NADİR GÜLER
CEMAL PAŞA
CEMAL SÜREYA
CEMAL UŞŞAKİ
CEMAYEL, Pierre
CEMİL BEY [Tamburi]
CEM SULTAN
CENAP ŞAHABETTİN
CENDRARS, Blaise
CENGİZ
CERAM, C.W.
CERİR
CERVANTES, Miguel
CESALPINO, Andrea
CESAR
CESPEDES, Carlos

Fidel Castro

CASTRO, Fidel (1927)

Kübalı devletadamı. Diktatör Batista yönetimini devirip ülkesinde sosyalizmin kuruluşuna öncülük etmiştir.

Fidel Ruz Castro, 13 Ağustos 1927'de Küba'da Oriente Eyaleti'nin Mayari kentinde, büyük toprak sahibi ve Katolik bir ailenin, Angel Castro ile Lina Ruz'un ilk oğlu olarak doğmuştur. (Erkek kardeşi Raul, halen başyardımcısıdır). 1945'te Havana'daki Cizvit lisesi Colegio Belen'i bitirdikten sonra, Havana Üniversitesi'nde okumuş ve 1950'de hukuk doktoru olmuştur. 1948'de öğrenciyken evlendiği Mirta Diaz Balart'tan 1955'te boşanmıştır. Bu tek evliliğinden, kendi adını taşıyan (Fidel) bir oğlu vardır. Öğrenciyken, 1947'de Dominik Cumhuriyeti'ne karşı başarısız bir devrimci harekete katılan Castro, üniversiteyi bitirdikten sonra, 1950-1952 arasında avukatlık yapmıştır.

Castro, 1953-1958 arasında Batista'ya karşı inücadele etmiştir. Bu dönem, 125 genç arkadaşıyla birlikte, 26 Temmuz 1953 günü Oriente Eyaleti'nin başkenti Santiago de Cuba kentindeki Moncada Kışlası'na saldırmasıyla başlar. Bu nedenle "26 Temmuz", sonradan Küba özgürlük hareketinin adı olmuştur. Başarısız kalan bu girişim sonucunda, Castro yakalanmış ve hapse atılmıştır.

Castro'nun devrim öncesi özgürlükçü ideolojisi, en güzel anlatımını, Santiago de Cuba Yüksek Mahkemesi'nde yargılanırken 16 Ekim 1953 günü yaptığı savunmada bulmuştur. "Beni mahkûm edin. Umurumda değil. Tarih beni bağışlayacaktır" sözleriyle biten bu ünlü konuşma, onun zengin hukuk, tarih ve edebiyat kültürüne de tanıklık etmektedir. Balzac'tan, Dante'den, Duguit'den alıntılarla süslü olan bu belge, aslında bir savunmadan çok, suçlama niteliğindedir. Savunmasında "Dante cehennemini dokuz kata ayırmış, canileri yediye, hırsızları sekize, hainleri dokuza koymuştur. Bu adamın (Batista'nın) -eğer bir ruhu

varsa- ruhunu uygun bir kata yerleştirmeye çalışırken, zebaniler zorlu bir çıkmazla karşılaşacaklar" demiştir. Castro, savunmasında, despotizme karşı kendilerinin yaptığı gibi mücadele etmenin meşru olduğunu kanıtlamaya koyulmuştur. Başlıca hukuki dayanağı, yürürlükteki 1940 tarihli Küba Anayasası'nın 40'inci maddesinin 2'nci fıkrasıdır: Ona göre: "Bu anayasayla verilmiş olan kişi haklarını korumak için, yeterli bir direnişte bulunmak yasaldır."

Castro, meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı ayaklanma hakkını eski çağlardan günümüze kadar çeşitli siyasal düşünürlerin yapıtlarıyla temellendirmekte, bu arada John of Salisbury'ninki gibi, tiranların öldürülmesini haklı gören öğretileri de aktarmaktadır. Aquino'lu Thomas, Luther, Milton, Locke, Rousseau, Montesquieu gibi düşünürlerin yazdıklarından, Amerikan ve Fransız devrimlerinin temel belgelerinden alıntılar yapmaktadır.

Bu parlak savunmadan sonra, Castro 16 yıl hapse mahkûm olmuştur. Arkadaşları ile birlikte Islo do Pinos'ta (Çamlar Adası) 21 ay hapis yattıktan sonra Batista, cezasının geri kalan bölümünü başışlamıştır.

"Maestro" (üstad) ve "Apostol" (havari) sanlarıyla andığı, İspanya'ya karşı Bağımsızlık Savaşı'nın kahramanı José Martí'nin (1853-1895) izinden yürüdüğünü söyleyen Castro, silahlı eylemin bütün sorumluluğunu kabul etmektedir. Ona göre, giriştikleri devrimin amacı, kamu özgürlüklerini ve siyasal demokrasiyi geri getirmekten başka, altı temel sorunu çözüme kavuşturmak: Toprak, sanayileşme, konut, işsizlik, eğitim ve sağlık.

Castro ve arkadaşları, 1955-1956 arasını Meksika'da geçirdi. İspanya İç Savaşı'na katılmış Alberto Bayo adlı bir Kübalı onlara gerilla eğitimi yaptırdı. 1956'nın sonuna doğru devrimcilerin sayısı 82'yi bulunca, hep birlikte küçük bir gemiye ("Granma") binerek Küba'ya çıkartma yaptılar. Burada büyük bir yenilgiye uğradılar, ancak sağ kalan 12 kişi Sierra Maestra'ya çekilebildi. Castro, Oriente Eyaleti'ndeki bu dağlarda üslenerek, Batista yönetimine karşı 2 yıl çete savaşı yürüttü.

1959 başında, Castro'nun devrimci ordusu, Batista kuvvetlerini yenerek Havana'ya girdi. Bu, askeri olmaktan çok, siyasal bir zaferdi. Devrimin amacını, 1957 Temmuzunda yayınlanan Sierra Maestra Bildirisi şöyle açıklamaktaydı: "Hiçbir partiye ya da kişi diktatörlüğüne bağlı bulunmayan, tarafsız bir geçici hükümet seçimlerde gözetimcilik yapacak, iç barışı hazırlayacak, ülkeyi yönetsel ve anayasal eşitlik yoluna sokacaktır."

Batista devrilip yurt dışına kağıttan sonra, hukukçu Dr.Manuel Urrutia Leo geçici cumhurbaşkanlığına getirildi. Kurulan hükümette liberal eğilimli aydınlar vardı. Castro bakan bile değildi, yalnızca Comandante idi. Fakat, bir ay sonra başbakanlığa getirildi. Hükümetin ilk uygulamaları arasında rüşvetle savaşmak, kamu mal ve hizmetlerinin fiyatlarını düşürmek ve kiralari yarıya indirmek gibi önlemler yer aldı. Ancak çok geçmeden köklü bir toprak reformuna başlandı. 30 caballerias'ı aşan (40 hektardan fazla olan) arazilerle, kiraya ya da yarıcılığa verilmiş olan bütün topraklar, bedelleri 20 yılda ödenmek üzere kamulaştırıldı. Kiralanmış küçük topraklar, işleyenlerine bırakıldı; ancak kamulaştırı-

**Küba
Çıkartması**

**Castro'nun
Savunması**

lan araziler paylaştırılmayıp ya kooperatif ya da *granjas del pueblo* (halk çiftlikleri) halinde örgütlendi.

Küba'nın Sosyalist Halk Partisi (Partido Socialista Popular) adını taşıyan Komünist Partisi, başlangıçta Castro hareketine karşıyken, devrimin hemen öncesinde bu eylemi desteklemeye başlamıştır. Devrimden sonra da, toprak reformunun uygulanması için cumhurbaşkanına baskı yapmıştır. Urrutia bundan tedirgin olarak, Castro'ya toprak reformunu ertelemek isteyince, o da başbakanlıktan istifa etmiş ve bütün ülke çapında devrimci bir çağrı yapmıştır. Doğan büyük tepkiler üzerine Urrutia cumhurbaşkanlığından çekilmek zorunda kalmış ve yerine Osvaldo Dorticos getirilmiştir. Castro'nun yeniden başbakan olmasıyla, 26 Temmuz Hareketi'nin önderleriyle, Sosyalist Halk Partisi üyeleri yönetime elkoymuşlardır.

Topraklarının kamulaştırılmasından zarar gören Amerikan şirketleri, ABD hükümetini, Küba'ya karşı iktisadi önlemler alması için sıkıştırmışlardır. Castro da Amerika'ya satamadığı şekerini, o zamana kadar pek yaklaşmadığı Sovyetler Birliği'ne ihraç etmiştir. Küba'daki Amerikan rafinerileri, Sovyetler'in satın aldığı şekere karşılık verdiği ham petrolü işlemeyi reddedince, Castro bu rafinerileri de devletleştirmiştir. Kamulaştırmaların başka alanlarda da hızla devam etmesi, ABD'yle Küba'nın arasını iyice açmıştır.

Havana
Bildirisi Nisan 1961'de Castro'yu devirmek için ABD'nin örgütlediği Domuzlar Körfezi çıkarması başarısızlığa

Küba

Küba, Kuzey ve Güney Amerika kıtaları arasında Karaib Denizi'nde bulunan Batı Hint Adaları'nın en büyüğüdür (yüzölçümü 111.500 km². Nüfusu 10 milyon). Kristof Kolomb'un 1492'deki ilk seferinde keşfedilmiş ve bir İspanyol sömürgesi olmuştur. 1899'da sömürge yönetimi sona erince üç yıl ABD askeri yönetimi altında kalmıştır. 1902'de bağımsız bir cumhuriyet olmuştur. Buna rağmen, ABD yönetimi 1906, 1912 ve 1917 yıllarında başgösteren ayaklanmaları bastırmak için, aralarındaki antlaşmayı öne sürerek, adaya üç kez müdahale etmiştir. Küba'daki Guantanamo Amerikan askeri üssü, bu yüzyılın başından kalmadır. Küba Cumhuriyeti, bütün tarihi boyunca, hepsi de başlangıçta liberal ilkelerle ortaya çıkan bir dizi diktatör tarafından yönetilmiştir. 1934'te Çavuş Fulgenico Batista, "Kasap" namıyla tanınan Başkan Gerardo Machado y Morales'i bir askeri darbeyle devirmiş ve kendisi on yıl süreyle Küba'nın güçlü adamı olmuştur. 1944-1952 arasında iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra, generalliğe yükselen Batista 1952'de yeniden bir darbe yaparak başa geçmiştir. Küba, 1959'a değin, başta bir Amerikan meyve tekeli United Fruit olmak üzere, büyük Amerikan şirketlerinin egemenliği altında yaşayan, ekonomisi hemen hemen tek-ürüne (şeker kamışı) dayanan bir ülkeydi.

uğrattıldıktan sonra, Castro halka "Havana Bildirisi" adını taşıyan yeni siyasal programını açıklayarak, Küba'yı sosyalist bir çizgiye sokmuştur. Castro, Meksika'daki sürgünlük günlerinde kendilerine katılan ve devrimden sonra Küba vatandaşlığına alınan, Arjantinli hekim Ernesto Che Guevara'yı, 1961 başlarında Sanayi Bakanlığı'na atamıştır. Che'nin üç yıllık bakanlığı döneminde, koyulan yüksek üretim hedefleri gerçekleştirilememiştir. Hatta şeker üretimi, 1961'de 6 milyon tondan 1963'te 4 milyon tonun altına düşmüş, ülkede birçok malı karneye bağlama zorunluluğu doğmuştur. Bu yıllarda Küba ekonomisi, yılda kişi başına 40 doları bulan Sovyet yardımıyla ancak ayakta durabilmiştir.

Castro'nun siyasal yaşamında önemli bir dönüm noktası, 1962 sonbaharında Küba'da kurulan Sovyet füze üsleri sorunu olmuştur. Kennedy'nin üçüncü dünya savaşının çıkarılmasına varacak sert tehditleri üzerine (Türkiye'deki Amerikan füze rampalarının kaldırılması karşılığında) Kruşçev'in de Küba'dan bu tesisleri kaldırmayı kabul etmesi, Küba-Sovyetler Birliği ilişkilerinde ciddi bir soğuma yaratmıştır. Üç yıl kadar süren bu dönem boyunca, Sosyalist Halk Partisi de önce bir Bütünleşmiş Devrim Örgütü'ne (*Organizacion de la Revolucion Integrable*), sonra da Birleşmiş Sosyalist Devrim Partisi'ne (*Partido Unido de la Revolucion Socialista*) dönüştürülmüş, 1963'te Castro bu partinin birinci sekreteri olmuştur. Aynı parti, 1965'te artık doğrudan doğruya *Partido Comunista* adını almış, Castro da birinci sekreterlik görevini sürdürmüştür. Ayrıca, 1965'ten beri Toprak Reformu Enstitüsü'nün başkanlığını yapmaktadır.

1966-1968 arasında, Castro, Küba'nın Demokratik Vietnam Cumhuriyeti ve Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti gibi bağımsız bir komünist çizgide yürütmesine çalışmıştır. Bu evrede, Kübalı Komünistler Latin Amerika'daki komünist partilerini eleştirmişler, her yerde devrimci savaşlar açılmasını savunmuşlardır.

1968'den itibaren ise, Castro yeniden SSCB'ye yaklaşmıştır. Guevara'nın Bolivya'da öldürülmesiyle, Latin Amerika'da yeni Vietnamlar yaratma umutları da kırılmıştır.

Castro 1976'da Küba Komünist Partisi Politbürosu Presidyumu'na getirilmiş, aynı zamanda Devlet Başkanı, Devlet Kurulu Başkanı ve Bakanlar Kurulu Başkanı olmuştur. 1961'de Lenin Ödülü'nü alan Castro, 1963'te "Sovyetler Birliği Kahramanı"; 1972'de "Lenin", 1976'da da "Ekim Devrimi" nişanlarıyla ödüllendirilmiştir.

Küba için birçok şeyler başaran, bütün Güney Amerika'da da bir "Latin Amerika Ulusu" kavramını yaratan Castro, özgün bir siyasal düşünür olmaktan çok, gelişen durumlara göre davranan bir eylem adamıdır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *History Will Absolve Me*, 1967, ("Tarih Beni Bağışlayacaktır").

• **KAYNAKLAR**: A.Angin (der.), *Küba İhtilali*, 1967; H.M. Enzenberger, *Havana Duruşması*, 1970; L.Huberman ve P.M.Sweezy, *Sosyalist Küba*, 1969; L.Lockwood ve Alleman, *Fidel Castro Konuşuyor*, 1971.

• **BAKINIZ**: GUEVARA.

CATHREIN, Viktor (1845-1931)

İsviçreli filozof. Skolastik felsefeyi yeni yorumlarla geliştirmeye çalışmıştır.

İsviçre'de Brig'te doğdu, Aachen'da öldü. Doğduğu ilde öğretim üyesi oldu ve ahlak okuttu. Cathrein, felsefeye dinci bir görüşten kaynaklanan ahlak sorunlarıyla yaklaşıp, skolastik düşünceyi yeni bir yorumdan geçirerek geliştirmeye çalışmıştır. Ona göre insanı anlamak için onun yaşamı boyunca sürdürdüğü davranışlarını, bu davranışlarla düşünceleri arasındaki bağlantıyı bilmek gerekir. Bir "us varlığı" olan insanın düşüncelerini temellendiren inançlarıdır. Bu inançların kaynağı da Tanrı'dır. Usun görevi inançlarla davranışları bağdaştırmak, bütün davranışlara inançların egemenliği altında, bir yön vermektir.

Cathrein, varlığın temelinde Tanrı'nın bulunduğunu görüşünü savunarak tanrıbilime yeni bir yorum getirmiş, özellikle Katolik çevrelerde ilgiyle karşılanmıştır. Ele aldığı sorunlara toplumbilim ve din açısından bakması Katoliklik'e yeni bir içerik kazandırma çabasından kaynaklanır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Moralphilosophie*, 1890, ("Ahlak Felsefesi"); *Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit*, 1914, ("İnsanlığın Ahlak Bakımından Bilinç Birliği"); *Die Grundlagen des Völkerrechts*, 1918, ("Ulusların Hukukunun Temelleri"); *Sozialismus und Katholizismus*, 1930, ("Sosyalizm ve Katoliklik").

CATILINA, Lucius (İÖ 109-62)

Romalı siyaset adamı. Pompeius'a karşı düzenlediği ayaklanma ile tanınmıştır.

Lucius Sergius Catilina, kimi kaynaklara göre İÖ 108'de doğdu, İÖ 62'de Pistoria (Pistoia) yakınlarında öldü. Romalı bir soylu ailenin çocuğudur. Seçtiği askerlik mesleğinde kısa sürede yükseldi. Sulla İÖ 82'de Roma'da egemenliği ele geçirdiğinden ondan yana tavır aldı.

Bu dönemde, Sulla, kendisine karşı olanların vatan haini ilan edilerek öldürülmeleri kampanyasını başlattı. Olaylar, Sulla'nın yandaşlarının bile tepkisine neden olunca Proskription yoluna gidildi. Buna göre, öldürülmelerine karar verilen yurttaşların adlarını içeren listeler kent alanlarına asılıyordu. Dileyen herkes, köleler bile, bunları öldürebiliyordu. El koyulan malları açık arttırmayla satılıyordu. Bu yolla, Sulla'ya karşı olanlar halkın katkı ve desteği ile öldürülmüş sayılacaklardı. Bu dönemde Proskription yoluyla zengin olanlardan biri de Catilina'ydı.

Catilina İÖ 77'de *Quaestor* (ceza davaları ve mali işleri yürütme sorumlusu) olarak göreve başladı. İÖ 68'de *Praetor* (yüksek düzeyde kent yöneticisi)

oldu. İÖ 67 ve 66'da Afrika valisi olan Catilina bu görevi sırasında halktan zorla para toplamakla suçlandı. Bu nedenle İÖ 65'teki konsül seçimlerinde adaylığı kabul edilmedi. Ne pahasına da olsa konsül seçilmek isteyen Catilina, bir suikast düzenleyerek yeni seçilen konsülleri öldürtmeye karar verdi. Bu sırada Doğu'da kazandığı başarılarla yükselen Pompeius'a karşı olan Crassus ve Caesar'la işbirliğine girişti. Planı gereğince Crassus diktatör, Caesar da *Magister Equitum* (süvari komutanı) olacaktı. Ancak 1 Ocak 65'te gerçekleştirilmesi düşünülen suikast 5 Şubat 65'e ertelenince her şey ortaya çıktı ve suikast gerçekleşemedi. Crassus ve Caesar da olaydan sıyrılarak yüksek düzeyde yöneticiliklere atandılar. Bir süre sonra, Afrika valiliği sırasında rüşvet aldığı gerekçeyle yargılandığı davada aklanınca konsül olmak için yeniden çalışmalarına başladı. Tüm İtalya'daki borçları iptal etmek gibi nüfuzlu kişilere çekici gelebilecek vaatlerle kendisine yandaş toplamaya girişti. Ancak İÖ 63'te yapılan konsül seçimlerinde Cicero karşısında yenilgiye uğradı. Yenilgiyi sindiremeyen Catilina, tüm İtalya'daki yüksek oranda borcu olan ve borçlarının iptalini isteyen soyluları yanına alarak konsüllere karşı yeni bir suikast hazırlığına girişti. Catilina ile işbirliği yapan, Sulla'nın eski komutanlarından Gaius Manilius, Etruria'da asker toplamaya başladı.

Bu hazırlıkları haber alan Cicero İÖ 21 Ekim 63'te senatoda verdiği bir söylevle halkı uyarınca senato konsüllere olağanüstü yetki verdi. Ayaklanmalara karşı bir ordu oluşturuldu. İÖ 7 Kasım 63'te kendisine karşı düzenlenen suikastın önlenmesi ve suikastçilerin kimliklerinin ortaya çıkarılması üzerine Cicero 8 Kasım'da senatoda verdiği bir söylevle Catilina'yı açıkça suçlayınca Catilina Roma'dan ayrılmak zorunda kaldı. 15 Kasım'da Catilina ve Gaius Manilius vatan haini ilan edildiler.

Bu sırada Roma'daki Catilina yanlılarına ait bazı belgeleri ele geçiren Cicero, art. arda dört söylev vererek bu belgelerle ilgili açıklamalar yaptı (Catilina Söylevleri). Uzun tartışmalar sonunda, senato, Catilina yanlısı suikastçilerin öldürülmelerine karar verdi.

Roma'daki gelişmeleri öğrenen Catilina Etruria'da kalmayı sakıncalı buldu ve yandaşlarıyla birlikte Gallia'ya geçti. Ancak Senato'nun görevlendirdiği Konsül Gaius Antonius komutasındaki ordu Pistoria (Pistoia) yakınlarında kendisine yetişti. Kimi kaynaklara göre yandaşlarıyla birlikte öldürüldü, kimilerine göre ise kendi canına kıydı. Catilina'nın yaşamı, Ben Johnson'un 1611'de, Prosper de Crébillon'un 1748'de, Voltaire'in 1749'da, Alexandre Dumas (baba) ile A. Maquet'nin 1848'de, José Maria Diaz'ın 1858'de yazdıkları *Catilina* adlı eserlerine konu olmuştur. Ayrıca Antonio Salieri'nin *Catilina* (1792), Serafino Amedeo De Ferrari'nin *Catilina* (1860) adlı operaları da onun yaşam öyküsünden esinlenerek bestelenmiştir.

- **BAKINIZ:** CAESAR, CICERO, SULLA.

CATO, Marcus [Genç] (İÖ 95-46)

Romalı devlet adamı, filozof. Cumhuriyeti kurtarmak amacıyla Caesar'a karşı mücadele etmiştir.

Marcus Porcius Cato, İÖ 95'te Roma'da doğdu. İÖ 46'da Kuzey Afrika'da Utica'da (günümüzde Tunus) öldü. Utikalı ya da dedesi Cato [Yaşlı] ile karıştırılmaması için Genç Cato adıyla anılmıştır.

Cato, anne ve babasını yitirince dayısı tarafından yetiştirildi. İÖ 72'de Güney İtalya'da köle Spartacus'a karşı düzenlenen seferlere katıldı. İÖ 67'de *Tribunus Militum* (yüksek düzeyde askeri sorumlu) olarak Macedonia'ya gönderildi.

İÖ 65'te *Quaestor* (ceza davaları ve mali işleri yürütme sorumlusu) olarak Roma'ya döndü. Görevi sırasında birçok yolsuzluğu ortaya çıkardı ve Roma'nın mali işlerini düzene soktu.

İÖ 62'de tüm Romalılar'ın davalarına bakan *Tribunus Plebis*'liğe seçildi. Konsüllere karşı suikast girişimi davasında Cicero'yu destekleyerek Catilina ve yandaşlarının idam kararlarını onayladı. İÖ 59 seçimlerinde Cumhuriyetçiler'e karşı olan Caesar'ın konsül seçilmemesine çalıştı. Konsül seçilen Caesar, Pompeius ve Crassus ile I. Triumvirliği kurdu. Caesar, önce Cicero'yu Makedonya'ya sürgüne yolladı. İÖ 58'de de Cato'yu Roma'dan uzaklaştırmak için Kıbrıs'a bir sefer düzenlemekle görevlendirildi.

Kıbrıs'ı Roma'nın eyaleti durumuna getiren ve orada büyük bir servet edinerek İÖ 56'da Roma'ya dönen Cato, Caesar'a karşı mücadeleye başladı.

İÖ 54'te *Praetor* (yüksek düzeyde kent yöneticisi) oldu. Görevi sırasında Roma'da rüşvetin önünü almaya çalıştı. Konsül seçimlerini yitirip siyasetten çekilmeyi düşündüğü sırada Pompeius ile Caesar arasındaki savaş başladı. Bu mücadelede cumhuriyeti korumaya çalışan Pompeius'un yanında yer aldı. İÖ 48'de Pompeius, Caesar karşısında yenilgiye uğradı, Mısır'a kaçtı ve orada öldürüldü. Cato mücadeleyi sürdürmeye çalıştı. İÖ 47'de Mısır'dan yola çıktı ve Libya çölünü aşarak Utica'ya geldi. Burada Pompeius yanlıları ve Cumhuriyetçiler'i örgütledi. İÖ 46'da Pompeius yanlıları Tunus kıyılarında Caesar güçleri karşısında ağır bir yenilgiye uğradılar. Bu yenilgi karşısında umutsuzluğa kapıldı. Platon'un *Phaidon* ("RuhunÖlümsüzlüğüÜzerine") adlı yapıtınıokuduve ardından kendi kılıcıyla canına kıydı.

Yaşamı boyunca tutarlı bir Cumhuriyetçi olan ve bunun mücadelesini veren Cato için Cicero, *Cato* adlı bir övgü kaleme almıştır. Buna karşı Caesar'ın yazdığı söylenen *Anticato* ("Cato'ya Karşı") adlı yapıt ise kayıptır. Cato'nun yaşamı pek çok yapıta konu olmuştur. Bunların başlıcaları, Joseph Addison'ın *Cato* (1713), F.M.Ch.Deschamps'in *Caton d'Utique* ("Utikalı Cato") (1715), J.Ch.Gottsched *Der sterbende Cato* ("Ölmek Üzere Olan Cato") (1732), P.Metastasio'nun *Catone in Utica*'dır ("Cato Utica'da") (1728).

• BAKINIZ: CAESAR, CICERO, POMPEIUS.

CATO, Marcus [Yaşlı] (İÖ 234-149)

Romalı devlet adamı, tarihçi. Yunan etkisine karşı çıkmış, ilk Latince Roma tarihini yazmıştır.

Marcus Porcius Cato, İÖ 234'te Tusculum'da (günümüzde Frascati) doğdu, İÖ 149'da öldü. Çiftçi bir ailenin oğludur. Torunu Cato ile karıştırılmaması için Yaşlı Cato adıyla anılmıştır.

Genç yaşta Roma ordusuna girdi. İÖ 218'de başlayan II.Kartaca savaşlarına katıldı. Hannibal komutasındaki Kartaca güçlerine karşı sırasıyla İtalya, Sicilya ve Afrika'da çarpıştı. Savaşta gösterdiği üstün yetenekleriyle dikkati çekti. Roma'ya döndükten sonra İÖ 204'te *Quaestor* (ceza davaları ve mali işleri yürütme sorumlusu), İÖ 199'da *Aedilis* (kent yöneticisi) oldu. Daha sonra İÖ 198'de *Praetor* (eyalet yöneticisi ve komutan) yetkisiyle Sardinya'ya gönderildi.

Roma'ya dönerek İÖ 195 seçimlerinde konsül seçildi. Öte yandan II.Kartaca Savaşı'ndan sonra Güney İspanya'da ele geçirilen topraklarda İberler'e ve Keltiberler'e karşı Roma baskıcı ve sert yöntemler uyguluyordu. Roma'nın atadığı *Praetorlar*'ın sık sık değiştirilmesi nedeniyle burada sürekli bir siyaset izlemenin olanağı kalmamıştı. Konsüllük görevi süresini tamamlamış olmasına karşın yeniden konsül yetkileri verilen Cato İspanya sorununu çözmekle görevlendirildi. Komuta ettiği ordusuyla Keltiberler'in merkezlerinden Kuzey İspanya'daki Numantia'ya dek ilerledi. Şiddet kullanarak bölgede denetimi sağladı. İÖ 191'de *Tribunus Militum* (yüksek düzeyde askeri sorumlu) ve *Legatus* (komutan yardımcısı) olarak Konsül Acilius Glabrio komutasındaki Roma ordusuyla, Yunanistan'da Suriye Kralı III. Antiochos'a karşı başlatılan savaflara katıldı. Thessalia'da Thermopylai yakınlarında yapılan savaşın kazanılmasında Cato'nun büyük rolü oldu. İÖ 184'te *Censor* (vatandaşlara ait askeri ve mali kayıtları düzenleme sorumlusu-Censorlar bu kayıtlarla o kişilerin bir takım görevlere atanmaları ya da görevlerinden alınmalarında etkin rol oynamışlardır-) seçilen Cato bu görevi sırasında çok katı bir tutum izledi. Kadınların aşırı harcamalarının önlenmesi, şöenlerde konuk sayısının sınırlanması, büyük servetlerin kadınlara miras olarak bırakılmaması gibi yeni yasal uygulamalar konusunda çaba gösterdi. Kanalizasyonları temizletti. Halka ait suyun özel işlerde kullanılmasını yasakladı. Halk için *basilicalar* (toplantı salonları) yaptırdı.

Senato'da eski değerleri savundu ve Roma'da yaygınlaşmaya başlayan Yunan etkisine karşı çıkışlar yaptı. Atina'nın temsilci olarak gönderdiği filozoflardan Diogenes, Karneades ve Kritolaos'un zararlı düşünceleri nedeniyle sınır dışı edilmelerini önerdi. Çok iyi bildiği halde Yunanca'yı hiç kullanmadı.

Cato siyasi yaşamı boyunca çoğu söylevinde "Delenda est Carthago" (Kartaca imha edilmelidir) düşüncesini vurguladı. İÖ 157'de Numidia ile Kartaca arasındaki anlaşmazlığı çözümlemekle görevlendirilen Cato bu görevi sırasında Kartaca'nın ne denli

güçlü olduğunu bir kez daha anladı ve Kartaca'nın yok edilmesi propagandasına yeniden ağırlık verdi. Bu uyarıları sonunda, Cato'nun öldüğü yılda başlayan III.Kartaca (Pun) savaşı İÖ 146'da Kartaca'nın kesin yenilgisi ile sonuçlandı.

Cato ilk Latince Roma tarihi olan *Origines*'in ("Başlangıçlar") yazarıdır. 7 kitaptan oluşan bu yapıtın büyük bir bölümü yitiktir. Elde kalan bölümleri, H.Peter, 1914'te yayımladığı *Historicorum Romanorum reliquiae* ("Roma Tarihinden Kalan Parçalar") adlı yapıtına almıştır. İyi bir çiftçi olan ve Tusculum'daki topraklarını kendisi işleyen Cato bu alandaki gözlem ve deneyimlerini *De agri cultura* ("Tarım Üzerine") adıyla kaleme almıştır.

150'ye yakın söylevinden ancak 80'inin adı ile bazı parçaları günümüze kalmıştır.

Cicero'nun *Cato Maior de senectute* ("İhtiyar Cato") adlı yapıtında Cato'nun ağzından ihtiyarlığın duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Origines*, ("Başlangıçlar"); *De agri cultura*, ("Tarım Üzerine").

CATTELL, James Mc Keen (1860-1944)

ABD'li psikolog ve yayımcı. DeneySEL psikolojinin öncülerindendir.

25 Mayıs 1860'ta Easton'da doğdu, 20 Ocak 1944'te Lanchester'da öldü. 1880'de Easton'daki Lafayette College'ı bitirdi. Almanya'ya giden Cattell Göttingen Üniversitesi'nde felsefeci Rudolf Hermann Lotze ile ve Leipzig Üniversitesi'nde Wilhelm Wundt'la çalıştı. 1881-1882 yıllarını Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde geçirdi ve burada psikolog G.Stanley Hall'ın öğrencisi oldu. 1886'da Leipzig Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. 1888'de Pennsylvania Üniversitesi'nde ders vermeye başlayan Cattell, burada bir psikoloji laboratuvarı kurulmasına katkıda bulundu. 1891'de Columbia Üniversitesi'ndeki psikoloji bölümünün başına getirildi ve zihin testlerinin gelişimi için çalışmalar yaptı.

1894'te psikolog James Mark Baldwin ile birlikte *Psychological Review* dergisini ("Psikoloji Dergisi") kurdu ve 1894-1944 arasında *Science* ("Bilim") adlı derginin editörlüğünü yaptı. 1900-1915 arasında *Popular Science Monthly* ("Popüler Bilim Dergisi"), 1915-1943 arasında da *Scientific Monthly* ("Bilim Dergisi") dergilerini yayımladı. 1917'de, I.Dünya Savaşı sırasında ABD'de zorunlu askerlik yaptırılmasına yönelttiği eleştiriler nedeniyle Columbia Üniversitesi'nden çıkarıldı. 1921'de eğitim ve sanayi alanlarında uygulamalı psikoloji konusunda araştırma yapmak amacıyla Psychological Corporation'ı ("Psikoloji Derneği") kurdu.

Cattell, ABD'de Galton tarafından başlatılan bireysel farklılıklar psikolojisi akımını sürdürmüştür. Galton'un geliştirdiği zihin testlerini daha sistematik bir hale getirmiştir. Cattell'in çalışmalarındaki ana konu, insan kapasitesinin sınırlarının ortaya çıkarıl-

masıdır. Bu nedenle Wundt ile birlikte çalışmış olmasına karşın, dolaylı olarak Darwin'in, doğrudan doğruya ise Galton'un araştırma yöntemlerinden etkilenmiştir. Pennsylvania ve Columbia üniversitelerinde kurduğu laboratuvarlar nedeniyle, deneysel psikolojinin öncüleri arasında yer alır. Galton gibi, bireyin zihinsel kapasitesinin normal değişkenlik dönemlerini incelemiş ve topladığı verileri istatistiksel yöntemlerle psikolojiye uygulamıştır. Cattell'in bireysel değişkenlik ve özellikle, uyarılan şiddete tepki süresine ilişkin yaptığı araştırmalar, psikoloji ile felsefe arasındaki bağı sıkılaştırmış; psikolojinin fizik ve biyoloji ile olan ilişkisini arırmıştır.

• **BAKINIZ:** HALL, WUNDT, GALTON.

CATTELL, Raymond Bernard (1905)

İngiliz, psikolog. İnsanın kişilik yapısına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

16 yaşında Londra Üniversitesi'ne girdi. Fizik ve kimya dallarında eğitim gördü. Bu sırada psikolojiye ilgi duyarak University College Laboratuvarında Spearman'la birlikte beş yıl araştırmacı olarak çalıştı. 1929'da King's College'dan doktora derecesini aldı. Daha sonra Exeter Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Leicester kentindeki okullara psikolojik hizmet sağlamaya yönelik çalışmaları yönetti. Bir yıl boyunca ABD'deki Columbia Üniversitesi'nde Edward L.Thorndike ile birlikte laboratuvar araştırmacısı olarak çalıştı. Clark ve Harvard üniversitelerinde ders verdi. II.Dünya Savaşı sırasında ABD ordusunda, personel seçimine yardımcı olacak çalışmalar yaptı. Savaştan sonra Illinois Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Burada Kişilik ve Grup Analizi Laboratuvarı'nı kurdu.

Cattell, insan kişiliğini nesnel ölçütlere dayanarak açıklamaya çalışmıştır. İngiliz Psikoloji Okulu'ndan etkilenen Cattell, davranışı etkileyen biyolojik öğelere ağırlık tanımıştır. Ona göre, insan davranışları henüz tanımlanmamış bir yapıya sahip olmakla birlikte doğal olarak organik bir nitelik taşır. İnsan davranışlarının karmaşıklığı çok-nedenselliğin araştırılmasına olanak tanıyan bir yöntemi gerekli kılmaktadır. Cattell kişiliğin temel özelliklerinin belirlenmesine yönelik olarak Spearman'ın faktör analizi yöntemini kullanmış, kişilik yapısının incelenmesinde, subjektif unsuru azaltmaya çalışmıştır.

Cattell'e göre, kuram, araştırmalardan kaynaklanmalı ve aynı zamanda deneysel araştırmalara yön vermelidir. Cattell, faktör analizinin tek bir mutlak sonuca yol açmayacağını görmüş, tek bir örnekten kalkarak elde edilen sonuçları abartmanın neden olabileceği tehlikelere işaret etmiştir. Bunun için kuramlar yetkinleşene dek, doğruluklarının değişik alanlarda yapılan deneysel araştırmalarla sınanmasını önermiştir.

Cattell'e göre, insan kişiliğine ait temel özellikler evrensel; bunlar, kültürler arası ve insanlığın kök-

leşmiş özellikleridir. Ona göre, farklı toplumlarda, kişilik özelliklerini tanımlayan öğeler arasındaki karışıklık ilişkiler değişmemektedir.

Cattell'in önerdiği yönetsel yenilikler, Davranışçı Okul sosyal bilimcileri tarafından yeterli bir matematiksel yetkinliğe ulaşmadığı savıyla eleştirilmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *An Introduction to Personality Study*, 1950, ("Kişilik Araştırmasına Giriş"); *Personality: A Systematic Theoretical and Factual Study*, 1950, ("Kişilik: Teorik ve Olgusal Bir Sistematik Araştırma"); *Handbook of Multivariate Experimental Psychology*, 1966, ("Çok Değişkenli Deneysel Psikoloji El Kitabı"); *The Scientific Use of Factor Analysis*, 1978, ("Faktör Analizinin Bilimsel Kullanımı").

- **BAKINIZ: SPEARMAN.**

CATULLUS, Gaius Valerius (İÖ 84-54)

Romalı şair. Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerindeki *Neoterici* adı verilen yeni şairlerin önde gelenlerindendir.

Yaklaşık olarak İÖ 84'te Verona'da doğduğu, İÖ 54'te Roma'da öldüğü sanılmaktadır. Yaşamı hakkında fazla bilgi yoktur. Babasının varlıklı ve Caesar'a yakın bir kişi olduğu bilinir. Şiirlerinden edinilen bilgiye göre çok sevdiği erkek kardeşi genç yaşta ölmüştür. Catullus yaşamının büyük bölümünü Roma'da geçirmiş, İÖ 57-56 yıllarında Bitinya Valisi G.Memmius ile birlikte Orta Doğu'da bir geziye çıkmıştır. Şiirlerinin birçoğunun konusu olan "Lesbia", devlet adamı P.Clodius Pulcher'in kızkardeşi ve Q.Metellus Celer'in karısı olan Clodia'dır. Kendisinden üstün bir tabakadan gelen evli bir kadınla arasındaki bu "yasak aşk"ın başlangıcı, getirdiği mutluluk ve hayal kırıklıkları Catullus'un birbirini izleyen yirmi beş lirik şiirinin ana temasını oluşturur.

Catullus'tan günümüze kalan 116 şiir, sağlığında kitap haline getirilmemiş, yüzyıllar boyunca elden ele geçerek ve kopya edilerek bugüne ulaşmıştır. Bir

bütün olarak ele alındıklarında, Catullus'un şiirleri, içerdikleri biçimsel denemelerin zenginliği, çeşitliliği ve duygusal yoğunluklarıyla tüm Latin şiiri içinde ön plana çıkarlar. Catullus ve onun öncülüğünü yaptığı *neoterici* (Yeni Şairler), klasik Roma edebiyatının biçimlerinden uzaklaşmış, tragedya ve destan biçimlerine karşı lirik şiiri yeğlemişler, kendilerine örnek olarak Yunan ve özellikle İskenderiye tarzlarını seçmişlerdir. Catullus'un şiirleri önemli ölçüde Sappho'nun etkisi altında yazılmıştır ve ölçüleri açısından eşine rastlanmadık bir çeşitlilik gösterirler. Catullus'un 116 şiiri içerik açısından da oldukça zengindir; bu şiirlerin arasında aşk şiirinden ağıt ve taşlamaya, nükteli kısa şiirlerden destan boyut ve içeriğine yaklaşan uzun şiirlere dek her türlü tarz aynı ölçüde bir başarı ve duygusal yoğunlukla işlenmiştir.

- **BAKINIZ: SAPPHO.**

Augustin Louis Cauchy

CAUCHY, Augustin-Louis (1789-1857)

Fransız matematikçi. Analizin temellerine kesinlik kazandıran çalışmaları, karmaşık değişkenli fonksiyonlar teorisine katkılarıyla tanınır.

21 Ağustos 1789'da Paris'te doğdu, 23 Mayıs 1857'de Sceaux'da öldü. Babası hukukçuydu. Altı kardeşin en büyüğü olan Cauchy çocukluğunu Fransız Devrimi sonrasında en karışık ve kanlı günlerinde yoksulluk ve açlık içinde geçirdi. Bu dönemde okullar kapalıydı; babası ailesini, olası tehlikelerden korumak amacıyla Arcueil adlı küçük bir köye götürdü. Burada çiftçilik yaparak, ailesinin besin gereksinimini topraktan kendi kendine elde etmeye çalıştı. Çocukluk dönemindeki bu yetersiz beslenme ve yoksulluk, Cauchy'nin zayıf bünyesine yaşamı boyunca özen göstermesini gerektirdi. Arcueil'de komşuları büyük matematikçi Laplace. Cauchy'leri ziyaretleri sırasında, bu zayıf bünyeli küçük çocuktaki matematik yeteneğini ilk sezen kişi oldu. Cauchy ilk eğitimini

Lesbia'nın Dönüşü

*Umutsuzken, ansızın murada ermek;
Ne katıksız, ne engin bir sevinçtir o!
Gözlerim yollarda, özlemler içinde,
"Gelmez artık, gelmez!" diye düşünürken,
Şu dönüşün, şu benim oluşun yok mu,
Bana da o sevinci duyurdu işte!
Mal, mülk, para hiç kalır bunun yanında.
En beyaz taşla belirtmeli bu günü.
Bütün dünyaları bağışladın bana.*

(Türkçesi: Oktay Rifat)

babasından aldı. Babasının, çocukları için küçük biçiminde ders kitapları yazdığı bilinir. Cauchy'nin kendisi de daha ileriki yıllarda Latince ve Fransızca şiirler yazdı.

On üç yaşında gittiği Pantheon'daki Ecole Centrale'den sınıfın birincisi olarak mezun oldu. On ay süreyle özel matematik dersleri aldıktan sonra, on altı yaşındayken, Ecole Polytechnique'e girdi. 1807'de bir inşaat mühendisliği okulu olan Ecole des Ponts et Chaussées'ye geçti. 1809'de mezun olduğunda mühendis olarak Napoleon'un İngiltere'ye karşı kurmak istediği bir deniz üssünün yapımı için Cherbourg limanında görev aldı. Cherbourg'da kaldığı üç yıllık sürede şantiyedeki görevinin yanı sıra matematikle de uğraştı. Başta Laplace ve Lagrange'ın yapıtları olmak üzere çeşitli matematik kitapları okudu, bilinen teorem ve kanıtların tekrar tekrar üstünden geçerek, eksikleri tamamladı.

Bu dönemde matematikteki ilk özgün çalışmalarını da yayımladı. 1811'de Poincaré'un düzgün çok yüzlülere ait bir problemi, Fransız Bilim Akademisi tarafından yarışma problemi olarak konmuştu. O sıralarda Senato sekreterliği yapan babasının arkadaşı, tanınmış matematikçi Lagrange, Cauchy'nin ilgisini bu probleme çekti. Cauchy 4,6,8,12 ve 20 yüzlülerin dışında başka düzgün çok yüzlü olamayacağını kanıtlayarak, Poincaré'un problemini çözdü. Yarışma jürisinde yer alan Frenne-Louis Malus'un Cauchy'nin kanıtlarındaki "olmayana ergi" (*reductio ad absurdum*) yönetimine itirazına karşın, Cauchy'nin çalışmaları övgüye değer bulundu.

27 yaşına geldiğinde Cauchy çağının en önde gelen matematikçilerinden biri sayılıyordu. 1814'te belirli integrallere ilişkin teoremlerini yayımladı. Karmaşık değişkenli fonksiyonlar kuramına katkıları ve bu kuramın gelişmesine yönelik çalışmaları bunu izledi. 1815'te Fermat'ın poligonal sayılara ilişkin açık bıraktığı bir soruyu çözerek, matematik dünyasında heyecan yarattı. Daha önce Euler, Lagrange ve Le Gendre tarafından çözümsüz bırakılan bu problem, her tam sayının n tane n-gonal sayının toplamı olarak gösterilebileceğinin kanıtlanması problemiydi. Gauss'un n=3 için kanıtladığı bu açık problemin Cauchy tarafından tam çözümü, ona matematikçiler arasında haklı bir ün sağladı.

1816'da derinliği belirsiz, ağır bir akışkanın yüzeyindeki dalgaların yayılımı üzerine 300 sayfa aşan bir çalışmasıyla Fransız Bilimleri Akademisi'nin büyük ödülünü kazandı. Aynı yıl Elbe'den kaçan Napoleon'un "yüz günlük" yönetimi sırasında Bilimler Akademisi'nden atılan Monge'un yerine üye seçildi. Bu koşullarda üyeliği kabul etmesi, daha sonra giderek ağır basan aşırı kralcı ve Katolik yanlı tavırları, Abel ve Evariste Galois gibi genç matematikçilere gereken desteği sağlamaması zamanla kimi bilim adamlarının Cauchy'ye kişisel düzeyde tepki duymalarına yol açtı.

Cauchy 1816'da Ecole Polytechnique'de analiz dersleri vermeye başladı. Kısa bir süre sonra da Collège de France ve Sorbonne'da profesörlüğe atandı. Bu yıllarda matematiksel üretkenliği giderek artıyordu. Her hafta, geniş kapsamlı bir iki çalışmasını Bilimler Akademisi'ne sunmaya başladı. 1821'de Laplace'ın da teşvikiyle Polytechnique'deki analiz

derslerinin notlarını bastırdı. Buradaki limit, süreklilik ve sonsuz serilerin yakınsaklığı ile ilgili tanımları ve savlarında, matematikte ilk kez açıklık ve kesinlik ilkelerinin titizlikle kullanıldığı ve bugünün matematik ölçütlerinin ortaya konulduğu görülür.

Cauchy'nin üretkenliği 1820'lerin ortalarında başlayarak çok büyük boyutlara ulaştı. Oyle ki, sırf kendi çalışmalarını yayımlayabilmek için *Exercices de Mathématiques* ("Matematik Alıştırmaları"), daha sonra da *Exercices d'Analyse Mathématique et de Physique* ("Fizik ve Matematiksel Analiz Alıştırmaları") adlı iki dergi çıkarttı.

1830 Temmuz Devrimi'ne değin sakin bir yaşam sürdü. X.Charles'ın sürgüne gönderilmesi üzerine, yeni krala bağlılık yemini etmeyi reddetti; ailesini Paris'te bırakarak Fribourg'a gitti. Orada bir süre Cizvitler ile yaşadı. Bu sırada Cauchy'nin ününü duyan Sardinya Kralı, ona Torino Üniversitesi'nde matematik ve fizik profesörlüğü önerdi. Kısa sürede İtalyanca öğrenen Cauchy burada ders vermeye başladı.

1833 yılında sürgünde yaşayan X.Charles'ın on üç yaşındaki torununa ders vermek üzere ailesi ile birlikte Prag'a gitti. Charles kendisine "baron" unvanı verdi. Bu dönemde optikle ilgili yaptığı araştırmalar sonucu ışığın yayılmasını, esnek bir cismin titreşimlerine dayandırarak açıklayan kuramı, fiziksel olayları mekanik modellerle açıklama yaklaşımına örnek oluşturması nedeniyle önemlidir. 1838'de Paris'e döndü. Yaşamının geri kalan on dokuz yılında matematiğin tüm dallarında, mekanik, fizik ve astronomi alanlarında 500 kadar araştırma yayımladı. 1852'de III.Napoleon'un başa geçmesi üzerine, yeniden bağlılık yemini etmesine gerek kalmadan Sorbonne'a döndü ve yaşamının sonuna değin buradaki derslerini sürdürdü.

Cauchy serilerin yakınsamalarına ilişkin kendi adıyla anılan ölçüt ve ilkeleri ortaya atarak, seriler üzerinde yapılan cebirsel işlemlerin limit ve yakınsaklık kavramlarına etkilerine ilişkin savlar geliştirdi. Süreklilik kavramının kesin ve açık tanımlarını verdi. Tekil integrallerin hesaplanması, Fourier dönüşümlerinin uygulamaları ve bugün Jacobi matrisi adı verilen matrislerin iki ve üç boyutlu şekilleri üzerinde çalıştı. Ortalama değer kuramını genelleştirdi. Ayrıca;

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \left(1 + \frac{1}{n}\right)^n = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{n!}$$

özdeşliğini kanıtladı. Düzgün yakınsaklığın önemini tam kavrayamamasına karşın, bugünkü matematiksel analizin temellerini attı.

Cauchy, matematikteki en iyi bilinen çalışmalarını karmaşık değişkenli fonksiyonlar kuramına olan katkılarıyla yaptı. Analitik fonksiyonların gerçek ve sanal kısımlarının sağlaması gereken diferansiyel denklemleri buldu. Karmaşık düzlemde integrasyonu kuramını geliştirdi. Kendi adıyla anılan ünlü integral kuramını ortaya attı. Bunun yardımıyla

$$\int_{-\infty}^{\infty} f(x) dx$$

türünde bazı integrallerin hesaplanması için artık hesabını buldu. Tekil noktaların kullanılmasıyla, bir karmaşık değerli fonksiyonun, bir kısmı kesirler toplamı olarak yazılabileceğini gösterdi. Laurent sıvı

ve sıfırların yığılma noktasına ilişkin sav dışında Riemann'ın bugün kendi adıyla anılan yüzeyler kuramını karmaşık değişkenli fonksiyonlar teorisine uygulamasına değin karmaşık fonksiyonlar teorisindeki tüm temel savlar Cauchy tarafından bulunmuştur. Cauchy ayrıca yanılıklar ve olasılık kuramına katkılarında bulundu.

$$C(x; L, u) = \frac{L}{n L^2 + (x-u)^2}$$

şeklinde ifade edilebilen ve bugün kendi adıyla anılan olasılık dağılımını ortaya attı ve geliştirdi.

Özellikle elastisite kuramına ilişkin özgün çalışmaları yaptı. 1660'da Hooke'un ortaya attığı savdan 1821'e değin elastisite kuramı tek boyutlu olarak kalmıştı. 1821'de Fresnel'in yeni görüşlerle ortaya çıkması üzerine, Cauchy bu alana yöneldi ve esnek cisimlerin moleküler yapısına ağırlık veren yeni bir kuram geliştirdi. Bunu, optik üzerindeki çalışmalarına, özellikle ışığın yapısı, yansımaları ve kırınımına uyguladı.

Cauchy'nin determinantlar teorisine ilişkin savlarının yanı sıra, gruplar teorisine de katkıları olmuştur. Daha sonra Sylow tarafından genelleştirilecek olan "sonlu bir grubun eleman sayısını bölen her p asal sayısı için, basamağı p olan bir eleman vardır." savı Cauchy'e aittir.

Cauchy'nin matematiğe olan katkıları hem nicelik, hem nitelik yönünden birinci sıralarda yer alır. 24 cildi dolduran 800'den fazla araştırmasıyla, analizin temellerinin sağlamlaştırılmasına, karmaşık değişkenli fonksiyonlar kuramının oluşturulması ve geliştirilmesine, birçok yeni kavram ve savın ortaya atılmasına neden olmuştur. Çağdaş matematiğin hemen her dalında Cauchy'nin adıyla anılan birçok teorem ve kavram bulunmaktadır. Cauchy yakınsaklık ölçütü, Cauchy yoğunlaştırma ilkesi, Cauchy eşitsizliği, Cauchy-Kovalevski teoremi, Cauchy integralı, Cauchy-Hadamard matrisi, Cauchy dizisi, gruplar kuramındaki Cauchy teoremi, Cauchy olasılık dağılımı, Cauchy-Riemann denklemleri bunlardan yalnızca bazılarıdır. Örneğin, elastisite kuramında Cauchy'nin adını alan on beşin üzerinde kavram bulunmaktadır. Cauchy matematikteki büyük yeteneğiyle ayrıca optik ve gök mekaniği konularında da özgün katkılarda bulunmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Memoire sur les integrales definies prises entre des limites imaginaires*, 1825, ("Karmaşık Limitler Arasında Verilmiş Belirli Entegraller Üzerine İnceleme"); *Oeuvres Completes*, (ö.s.), 1882-1970. ("Toplu Yapıtlar").

● **KAYNAKLAR**: C.A.Valson, *La vie et les travaux du baron Cauchy*, 2 cilt, 1868.

● **BAKINIZ**: GAUSS, JACOBI, KOVALEVSKI, LAGRANGE, LAPLACE, RIEMANN.

CAUDWELL, Christopher (1907-1937)

İngiliz eleştirmen ve estetikçi. Marxist edebiyat eleştirisine yeni boyutlar kazandırmıştır.

Asıl adı Christopher St. John Sprigg'dir. 20 Ekim 1907'de Londra'da doğdu. Öğrenimini Ealing'de, bir Katolik okulu olan St. Benet's College'da yaptı. Yükseköğrenime devam etmedi. On beş yaşındayken okulu bırakarak, babasının da editörlerinden olduğu *Yorkshire Post* gazetesinde iki yıl muhabir olarak çalıştı. Bundan sonra Londra'da kardeşi T. Stanhope Sprigg'le birlikte havacılık üstüne yayın yapan bir yayınevi kurdu ve teknik bir dergi çıkarmaya başladı. Uçak ve otomobil motorlarıyla ilgili buluşlarıyla dikkati çekti. Ayrıca, gene bu dönem içinde, havacılık üstüne beş kitap, yedi polisiye roman ve şiirler yazdı.

1934 yılında Caudwell Marxist düşünceyle tanıştı, Marxist klasikleri okumaya başladı. 1935 yazını Cornwall'da geçirdi ve burada okumak için bolca vakit buldu. Bundan sonra Londra'ya gitti, Poplar yöresindeki Komünist Partisi şubesine girdi. Parti gazetesi olan *The Daily Worker*'i satmak ve sokaklarda propaganda konuşmaları yapmak gibi militanlık etkinliklerini yürüttü. Kuşağının öbür Parti üyesi Marxist aydınları genellikle bu gibi düşünceleri üniversitede edinmişlerdi. Caudwell'in gelişmesi onlardan oldukça farklıydı ve kendisine özgüydü. Bu sıralarda başlıca yapıtlarından biri olan *Illusion and Reality*'yi (Yanılsama ve Gerçeklik) yazıyordu. Bu kitabı yazarken sol aydınlarla bir tartışma ve danışma ortamı içinde bulunmadığı, doğrudan doğruya kendi düşüncelerini dile getirdiği genel olarak benimsenmiş görüşlere aykırı düşen özgün yaklaşımından anlaşılıyor. Söz konusu kitabının dışında, daha sonra *Studies in a Dying Culture* (Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler) adıyla bir kitapta toplanıp yayımlanan yazılarını da yazmaktaydı. Bir yandan da *The Crisis in Physics*'e ("Fizikte Buhran") çalışıyor, geçimini sağlamak için romanlar da yazıyordu. 1935'te yayımlanan *This My Hand* bunlardan biridir.

1936'da İspanya İç Savaşı başlamıştı. Caudwell'in üyesi olduğu Poplar Komünist Parti şubesi Cumhuriyetçiler'i desteklemek için para toplayıp bir cankurtaran arabası satın aldı. Caudwell bu arabayı Fransa üstünden sürerek götürmekle görevlendirildi. Bu görevi yerine getiren Caudwell cankurtaranı İspanyol hükümetine teslim ettikten sonra orada kalmaya karar verdi ve Uluslararası Tugay'a katıldı. Kısa bir süre sonra, cephedeki ilk gününde, Jarama nehri çarpışmasında, geri çekilen birliğine vakit kazandırmak için bir tepeyi tutarken vurularak öldü.

Böylece Caudwell'in Marxizm üzerine çalışmaları ancak üç yıl sürdü. Kendisi İspanya yolundayken baskıya verilen *Yanılsama ve Gerçeklik*'in de, öbür deneme kitaplarının da yayımlandığını göremedi.

1930'larda sanat ve estetik alanında "sosyalist gerçekçilik" anlayışı yerleşmeye başlamıştı. Bu kuramın temelleri Aristoteles'ten beri bilinen *mimesis* (yansıma) anlayışına dayanıyordu. Caudwell gerçekçiliğe ve toplumsallığa önem veren birçok çağdaş

yazar gibi *mimesis* anlayışına genel çizgileriyle katılmakla birlikte, kendi kuramını bütünüyle bu anlayış üstüne oturtmaktan kaçınmıştır.

İngiliz ulusal edebiyat geleneği hâlâ Romantik edebiyat çığırının etkileri altındaydı. I.A.Richards gibi bilimsellikten yana çağdaş eleştirmenlerde bile bu izleri görmek mümkündü. Öte yandan 1930'larda İngiltere'nin Marxistleri daha çok edebiyattan gelmiş bir kuşaktılar ve toplumsallaşmış bir Romantizmin etkileri birçoğunda izlenebiliyordu (Alick West, Ralph Fox, Henderson, Charques vb.). Doğrudan ilişkide olmasa da, onların kültürel mirasını Caudwell da paylaşıyordu.

Böylece Caudwell, "sosyalist gerçekçilik" akımını gitgide katılan bir "yansımacılık" temeline dayandıran Marxistlerden farklı olarak, Romantik anlayıştan kaynaklanan bir "yaratma" tezini savundu, daha doğrusu, bu iki tez arasında özgün bir bireşim kurmaya çalıştı. Bu çalışma en çok estetik konusunda en önemli yapıtı olan *Yanılsama ve Gerçekçilik*'te belirgindir. Burada Caudwell "doğa" ve "ekonomi", "birey" ve "toplum", "duygu" ve "düşünce", "sanat" ve "bilim" olarak kurduğu karşıtlıkların çözümlemesine girişerek, hem bir bilgi kuramı, hem de buna dayalı bir sanat kuramı kurmaya çalıştı. Ona göre insan ile doğa sürekli bir mücadele içindedir ve "ekonomi" bunun sonucudur, insanın doğa ile mücadelesi "ekonomi" yoluyla yürür. Şiir ve genel olarak sanat, bu mücadelenin bir parçası olarak özünde "ekonomi"ye bağlı ve işlevseldir. Ama sanatın bu işlevi kuru bir "bilgi verme" işlevi değildir. Doğa üzerine doğru bilgileri bilim verir. Şiir, yani sanat ise, insanın duygularını eğitir, yüreğin istekleri ile varolan durum arasında bir uyum sağlar. Bu bakımdan sanatın dış dünyayı yansıtması çok önemli değildir. Sanatı geçerli kılan iç dünyanın psikolojik gerçekliğini verebilmesidir.

Caudwell'in "yansıma" ve "yaratma" gibi apayrı kuramsal yaklaşımların ürünü olan iki sanat görüşü arasında kurmaya çalıştığı bireşim ilginçtir, ama genel kabul gördüğü söylenemez. Tezini kanıtlamak için biyolojiye, nörolojiye sıkça başvurması eleştirilmiştir. Tarihi, insan ile doğanın "ekonomi" olarak nitelenebilecek mücadelesi gibi görmesi oldukça sığ bir "historisizm" olarak nitelenmiştir. Şiirde ekonomik bir işlev görmesi, her şeyi ekonomi açısından görme eğiliminin sonucu sayılmıştır.

Caudwell'in kitapları yayımlandıktan sonra fazla yankı yaratmadı. 1950'lere gelindiğinde *Modern Quarterly*'de Caudwell üstüne tam bir yıl sürecek bir tartışma ve polemik açıldığı görüldü. Bu polemikte ilk ve son sözü söyleyen tanınmış İngiliz Marxist yazar Maurice Cornforth, Jdanov tezlerinden yana çıkarak, Caudwell'i Marxizm-dışı ilan etti. Tartışma sırasında Caudwell'i savunan yalnız George Thomson oldu. Öte yandan bu dönemde içinde sanatı daha geniş bir perspektif içinde ele almaya çalışan Lukacs ve Goldmann gibi eleştirmenler de, Caudwell'a fazla ilgi göstermediler.

Uzun bir ilgisizlik dönemi boyunca Cornforth ve arkadaşlarının Caudwell üstüne yargısı yerleşmiş göründü. 1960'lardan sonra ise, İngiliz Marxistleri geçmişi yeniden değerlendirme gerçeğini duyduklarında, Caudwell'in hem yapıtları tekrar yayımlanmaya

başladı, hem de onun düşüncelerini inceleyen yazılar, kitaplar yazıldı. Bunlardan biri D.N.Margolies'in *The Function of Literature* ("Edebiyatın İşlevi") adlı kitabıdır. Bu kitap Caudwell'in kuramına karşı hemen hemen hiçbir eleştirel tavır almayan, onu savunan bir kitaptır. Eleştirmen George Thomson da daha sonra yazdığı yapıtlarında Caudwell tezlerinin oldukça sadık uygulamalarını yapmıştır. İngiliz Marxistlerinden Francis Mulhern ise *New Left Review*'da 1974'te yayımlanan bir yazısında, Caudwell'i birçok bakımdan eleştirir, ama çağdaş Marxist eleştirmenler arasında en yukarıda ve tek olduğunu belirtir, bütün eksiklerine karşın, yazarın bir Marxist olarak yaşadığı sürenin kısalığı düşünüldüğünde başarısının son derece dikkate değer olduğunu söyler.

İngiliz Marxist tarihçi E.P.Thompson ise, *Socialist Register*'da Caudwell üstüne yazdığı yazıda, ona oldukça değişik bir açıdan bakmakta ve Caudwell değerlendirmelerinin yönünü bütünüyle değiştirmeye çalışmaktadır. Ona göre, şimdiye değin bir eleştirmen ve estetikçi olarak tanınan Caudwell bu yönüyle fazla önemli değildir. Caudwell'in asıl özgün ve değerli yanı burjuva ideolojisini eleştirmesinde aranmalıdır. Bu yeni açının bir gereği olarak Thompson, *Yanılsama ve Gerçekçilik*'in değil de, *Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler*'in yazarın asıl büyük yapıtı olduğunu ileri sürer.

Bu kitapta Caudwell, Bernard Shaw, D.H.Lawrence, H.G.Wells gibi yazarları eleştirirken genel sorunlara girer ve Thompson'ın dediği gibi burjuva bilinçliliğinin birtakım alanlarını inceler. Ancak buradan, Caudwell'in bir ideoloji eleştiricisi olduğu sonucuna varmak doğru olmaz. Sanat kuramı temeli üstünden olaya bakıldığında da, Caudwell'in, "düşünce varlığı yansıtır" gibi bir genellenmenin pek ötesine geçmediği ve genel olarak burjuva ideolojisini bir "yanlış bilinç" sorunu olarak ele aldığı görülür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Illusion and Reality*, 1935, (*Yanılsama ve Gerçekçilik*); *This My Hand*, 1936; *Studies in a Dying Culture*, 1938, (*Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler*); *The Crisis in Physics*, 1939, ("Fizikte Buhran"); *Further Studies in a Dying Culture*, 1949, (*Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler-II*); *Poems*, 1949, ("Şiirler").

• **KAYNAKLAR:** M.Cornforth, "Caudwell and Marxism," *The Modern Quarterly*, VI, (1), 1950-1951; T.Eagleton, *Ideology and Criticism*, 1976; S.E.Hyman, *The Armed Vision*, 1948; D.N. Margolies, *The Function of Literature*, 1969; F.Mulhern, "The Marxist Aesthetics of Christopher Caudwell", *New Left Review*, (85), 1974; E.P.Thompson, "Christopher Caudwell" *Socialist Register*; G.Thomson, "In Defence Of Poetry", *The Modern Quarterly*, VI, (2), 1951; A.West, "On Illusion and Reality", *Communist Review*, Ocak 1948.

◀ *Sanatın işlevi*

◀ *Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler*

CAVALCANTI, Alberto (1897-1982)

Brezilyalı belgesel ve yarı belgesel film yapımcısı ve yönetmeni. Dünyanın dört bir tarafındaki kuraldışı yapımlarıyla hiçbir ticari sisteme uymayan, bireysel sinema sanatçılarından biridir.

Alberto de Almeida-Cavalcanti, 6 Şubat 1897'de, Rio de Janeiro'da doğdu, 1982'de öldü. İsviçre'de hukuk ve mimarlık öğrenimi gördükten sonra gittiği Paris'te sinemayla ilgilendi. Set dekoratörü olarak çalıştı. Öncü sanat akımlarıyla olan ilişkisi 1926'dan sonra gerçekleştirdiği ilk filmlerinde melankolik, şürlü bir gerçekçiliğe dönüştü. 1926'daki *Rien que les heures* ("Yalnızca Saatler") Paris halkının özgün bir incelemesiydi. 1933'te ünlü İngiliz belge film yönetmeni John Grierson tarafından İngiltere'ye çağırıldı. 1934'teki *Pett and Pott*, 1936'daki *Coal Face* ("Kömür Surat") ve özellikle aynı yılın filmi olan *Night Mail* ("Gece Postası"), Cavalcanti'nin İngiliz belge sinemacılığına olan katkıları arasındadır. BBC için birçok filmin yapımcılığını da üstlenen yönetmen 1942'de Ealing stüdyolarında yapımcılığa başladı. Burada birçok belgesel hazırlayan Cavalcanti, İngiliz sinemasının konulu filmlerine belgesel anlayışı da sokmuştur. 1942 tarihli *Went The Day Well?* ("Gün İyi Geçti mi?") Cavalcanti'nin İngiltere'de çektiği ilk konulu filmidir. Bunu 1945'te *Dead of The Night*'in ("Gecenin İssizliği") iki bölümü, 1947'de *Nicholas Nickleby* izledi.

Cavalcanti 1950'de Brezilya'ya döndü. Vera Cruz yapım şirketinin başına geçti ve yapımcı ya da yönetmen olarak çeşitli filmlere girişti. Ne var ki üç yıl sonra, komünistlikle suçlanarak işine son verildi. Tekrar Avrupa'ya döndü. Avusturya'da Brecht'le ortak bir çalışma olan *Puntilla Ağa ve Uşağı* oyununun bir uyarlamasını çekti. Cavalcanti, çeşitli sinema okullarında ders vermiş ve *Film and Reality* ("Film ve Gerçek") adlı bir de kitap yazmıştır (1942).

- **YAPITLAR (başlıca):** *Rien que les heures*, 1926, ("Yalnızca Saatler"); *Pett and Pott*, 1934; *Coal Face*, 1936, ("Kömür Surat"); *Night Mail*, 1936, ("Gece Postası"); *Went The Day Well?*, 1942, ("Gün İyi Geçti mi?"); *Dead of The Night*, 1945, ("Gecenin İssizliği"); *Nicholas Nickleby*, 1947; *Herr Puntilla und Sein Knecht Matti*, 1955, ("Puntilla Ağa ve Uşağı").

CAVALIERI, Bonaventura (1598-1647)

İtalyan, matematikçi. Geometrik cisimlerin hacim hesabına getirdiği yeni ilkelerle, sonsuzküçükler hesabının doğuşuna öncülük etmiştir.

Francesco Bonaventura Cavalieri, büyük bir olasılıkla 1598'de Milano'da doğdu, 30 Kasım 1647'de

Bologna'da öldü. Küçük yaşta bir manastıra verilerek din adamlarının eğitiminde büyüyen Cavalieri'nin yaşamına yön veren olay, 1616'da Pisa'daki manastırda keşiş Benedetto Castelli ile tanışmasıdır. Cavalieri, Pisa Üniversitesi'nde matematik dersleri veren Castelli'nin yönlendirmesiyle Eukleides, Arkhimedes, Apollonios ve Pappos'un geometriyle ilgili çalışmalarını inceledi; gene Castelli'nin aracılığıyla Galilei ile tanıştı. O tarihten sonra Galilei ile sürekli yazışarak bilimsel konuları tartışan Cavalieri, 1629'da Bologna Üniversitesi'nde boşalan geometri kürsüsüne atandı ve ölüncüye değin bu görevi sürdürdü.

Konikler, optik, astroloji, astronomi, trigonometri ve özellikle küresel trigonometri konusunda pek çok incelemesi olan Cavalieri, logaritma hesabının İtalya'da tanınip benimsenmesine öncülük etmiştir. Gene de matematikte gerçek ününü, geometrik cisimlerin alan ve yüzeylerini hesaplamak için geliştirdiği "bölünemezler" yöntemine borçludur. 1635'teki *Geometria indivisibilibus continuorum nova quadam ratione promota* ("Yeni Bir Sürekli Bölünemezler Geometrisi Geliştirmek İçin Yöntem") adlı ünlü yapıtında açıkladığı bu yöntemle Cavalieri, eski Yunan geometrisinin geleneksel anlayışını temelden değiştiriyordu. Gerçekten de, geometrik cisimlerin alan ve hacim ölçümlerini mutlak değer olarak veren eski Yunan geometrisine karşılık, Cavalieri cisimlerin alanları ya da hacimleri arasında yalnızca bir karşılaştırma yaparak orantı kurmayı öneriyordu. Cavalieri'ye göre, geometrik bir büyüklük sonsuz sayıda öğeden oluşmuştur ve bu öğelerden herbiri o büyüklüğün ayrılabilirliği en son terimdir, daha küçük öğelere "bölünemez". Demek ki, geometrik cisimler sonsuz sayıda düzlem yüzeyleri, düzlem yüzeyler sonsuz sayıda paralel çizgiden, çizgi ise sonsuz sayıda noktadan oluştuğuna göre, uzunluk, yüzey ve hacimlerin değeri bu sonsuz sayıdaki bölünemez öğenin toplamıdır. İki yüzeyin alanını karşılaştırmak için de, her iki yüzeyi oluşturan çizgilerin uzunluklarının toplamı arasında bir bağlantı kurmak yeterlidir. Örneğin bu yapıtında yer alan *Cavalieri ilkesi*, eşit yükseklikteki kesitlerinin alanı eşit olan iki geometrik cismin hacimlerinin de eşit olduğunu belirtir.

Cavalieri'nin, integral hesabıyla aynı ilkelere dayanan bölünemezler yöntemi, sonradan özellikle Leibniz ve Newton'ın geliştirecekleri, integral ve diferansiyel hesabı kapsayan sonsuzküçükler analizinin doğuşunu hazırlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Directorium generale inanimetricum*, 1632; *Geometria indivisibilibus continuorum nova quadam ratione promota*, 1635, ("Yeni Bir Sürekli Bölünemezler Geometrisi Geliştirmek İçin Yöntem"); *Trigonometria plana et sphaerica, linearis et logarithmica*, 1643, ("Düzlem, Küresel. Çizgisel ve Logaritmik Trigonometri"); *Exercitationes geometricae sex*, 1647, ("Altı Geometri İncelemesi").

- **KAYNAKLAR:** A.Favaro, *Bonaventura Cavalieri nello studio di Bologna*, 1885; G.Piola, *Elogio di Bonaventura Cavalieri*, 1844.

- **BAKINIZ:** FERMAT.GALILEI.LEIBNIZ. NEWTON.

CAVALIERI, Emilio dei (1550-1602)

İtalyan, besteci. Dramatik müziğin ilk önemli temsilcilerindendir.

Yaklaşık 1550 yıllarında, Roma'da doğdu, 11 Mart 1602'de, aynı yerde öldü. Asil bir ailedendi. 1578'den 1584'e değin Roma'daki Santissimo Crocifisso Kilisesi'nin orgçuluğunu yaptı. Daha sonra Floransa'ya geçti ve 1588-1596 arasında, Toskana Sarayı'nda "Sanat ve Sanatçılar Genel Denetçisi" olarak çalıştı. 1589'da Toskana Gran Dükü'nün evlilik töreni için intermezzolar besteledi.

Cavalieri, Floransa'da, Giovanni Bardi ve Jacopo Corsi'nin saraylarında toplanan ve kentin kültür yaşamında etkili olan *Camerata* adlı bir grupta yer aldı. Bu grup, klasik konulardaki oyunları müzikle birleştirerek eski Yunan dramını canlandırmayı amaçlıyordu. Cavalieri, 16.yy çok-sesliliğini (polifoni) bu amaca uygun bulmayarak yeni bir müzik anlayışını (*Nuove musiche*) geliştirmeye çalışan bu grubun önde gelen bir üyesi olmuştur. Yapıtları, özellikle İtalya'da benimsenen ve sözlere ağırlık vererek anlatımı öne çıkaran *Nuove musiche* anlayışının ve tek sesli şarkı tarzının (monodi) seçkin örnekleridir. Bu tarzdaki yapıtlarda, çoğu kez, yeni gelişmekte olan sürekli bas doğaçlama akorlarla şarkıcıya eşlik eder. Böylece, ilk operalarda da benimsenmiş olan betimleyici, anlatımcı bir tarz, *stilo rappresentativo* ortaya çıkmıştır.

Cavalieri'nin en önemli yapıtı *La Rappresentazione di anima e di corpo*'dur ("Ruhun ve Bedenin Betimlenmesi"). Uzun süre, müzik tarihçileri tarafından ilk oratoryo olduğu sanılmıştır. Aslında üç perdelik müzikli bir dinsel dram niteliğindedir ve daha çok, bir opera sayılmalıdır. İlk kez, Şubat 1600'de sahnelenen yapıtta, Zaman, Yaşam, Dünya, Haz, Akıl, Ruh ve Beden gibi soyut alegorik karakterler temsil edilir. Bunlar, monodik tarza uygun olarak, kısa resitatifler halinde konuşur. Kutsal ve lanetlenmiş ruhları temsil eden koro bölümleri, belirgin bir karşıtlık içindedir. Yapıtın bütünü, Karşı-Reformasyon'un amaçlarına uygun olarak, ahlaksal ve öğretici niteliktedir. Üç bölüme ayrılmış ilk sahne yapısı olması da, tarihsel önemini artırmaktadır.

Cavalieri'nin bilinen öbür yapıtlarında da, benzer üslup özellikleri görülür. Müzikte dramatik anlatımın ve operanın gelişiminde önemli rol oynamış bestecilerden biridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Il Satio*, ("Taşlama"); *La Disperazione di Fileno*, ("Fileno'nun Hüznü"); *Ginoco della cieca*, ("Körece"); *La Rappresentazione di anima e di corpo*, 1600, ("Ruhun ve Bedenin Betimlenmesi"); *L'Ascensione del nostro signore*, ("Efendimizin Göğe Yükselişi").

• KAYNAKLAR: D.Alaleona, *Nuova musica*.

• BAKINIZ: MONTEVERDI, A.SCARLATTI.

CAVANI, Liliana (1936)

İtalyan sinema yönetmeni. Yeni Avrupa sinemasında insan ilişkilerini ilginç yaklaşımlarla inceleyen sanatçılardandır.

12 Ocak 1936'da, Capri Adası'nda doğdu. Bologna Üniversitesi'nde yükseköğrenim gördükten sonra Roma'daki Centro Sperimentale film okuluna girdi. Sinema filmleri çekmeye başlamadan önce İtalyan Televizyonu için belgeler ve konulu filmler hazırladı. 1960'ların sonuna rastlayan bu yapımlar Aziz Fransis'in yaşamını anlatan *Francesco d'Assisi* ve *Galileo*'dur. Sinema için 1969'da çektiği ilk film olan *I Cannibali* ("Yamyamlar"), *Antigone* tragedyasının çağdaş bir yorumudur. Filmde, çağdaş bir Antigone ve erkek kardeşi baskıcı krala karşı çıkarlar. 1971'deki *L'Ospite* ("Misafir") kısıtlı gösterim olanağı buldu. 1974 tarihli *Il Portiere di Notte* (Gece Bekçisi), Cavani'yi bir anda şöhrete ulaştırdı. Filmde, bir Nazi subayı ile onun görevli olduğu kampta tutuklu bulunan genç bir kadın yıllar sonra yeniden karşılaşır ve aralarındaki kurban-celal ilişkisi ölümle son bulacak biçimde yenilenir. *Gece Bekçisi* sado-mazoşist öğelere ağırlık verdiği ve faşizmi yücelttiği gerekçesiyle kimi eleştirmenler tarafından yeryüzüne atıldı. Bu filmde de sado-mazoşist ilişkilerin doğasını araştırma kaygısı ağır basıyordu. 1979 tarihli *La Pelle*'de ("Ten") ise yönetmen, Curzio Malaparte'nin aynı adlı romanından yola çıkarak II.Dünya Savaşı'nın bittiği günlerde Amerikan işgaline uğrayan İtalya'yı anlattı. Film, her düzeyde "ten" alışverişini (fahişelikten yamyamlığa kadar) yoğun bir şekilde anlatıyordu.

Önemli kadın yönetmenlerden olan Liliana Cavani, çağın belli başlı cinsel ve politik sorunlarını birbirine koşturmuş gelişen iktidar sorunları olarak ele alır.

• YAPITLAR (başlıca): *Francesco d'Assisi*, 1966; *Galileo*, 1966; *I Cannibali*, 1969, ("Yamyamlar"); *L'Ospite*, 1971, ("Misafir"); *Il Portiere di Notte*, 1974, (Gece Bekçisi); *Oltre il Bene e il Male*, 1977, ("İyinin ve Kötünün Ötesinde"); *La Pelle*, 1979, ("Ten").

CAVENDISH, Henry (1731-1810)

İngiliz fizik ve kimya bilgini. Evrensel kütle çekim sabitinin değerini ölçmüş; elektrik, ısı ve dinamiğe ilişkin çalışmalarıyla fiziğe, gazların ve suyun yapısına ilişkin deneyleriyle kimyaya yeni boyutlar getirmiştir.

10 Ekim 1731'de Fransa'nın Nice kentinde doğdu, 24 Şubat 1810'da Londra'da öldü. Baba tarafından

Devonshire, anne tarafından Kent düklerinin soyundan gelme, köklü bir ailenin çocuğuydu. Sağlığı bozuk olduğu için bir süre Fransa'nın güney kıyısındaki Nice'te dinlenen ve kendisini orada dünyaya getiren annesini iki yaşındayken yitirdi. Soylu ve zengin aile çocuklarının okuduğu özel bir okulda eğitim gördükten sonra, 1749-1753 arası Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Peterhouse College'a devam etti. Ancak, eğitim programını bitirmesine karşın diploma almadan üniversiteden ayrılıp Londra'ya, babasının yanına döndü. Otuz yıl boyunca babasıyla birlikte yaşadı, hiç evlenmedi ve kendini tüm toplum yaşamından soyutlayarak, evlerinde kurduğu laboratuvar da geçen ömrünü yalnızca deneysel çalışmalara adanmıştı. Londra'daki Royal Society'ye üye olan babası Lord Charles Cavendish de deneysel araştırmaya büyük önem veriyordu ve oğlunun bilimsel çalışmalarını sonuna değin destekledi. Önceleri kısıtlı olan geliriyle oğlunun laboratuvar giderlerini yüksünmeden karşılayan ve onu, başta Royal Society olmak üzere Londra'daki bilim çevrelerine tanıtan baba Cavendish'in oğlunun bilimsel etkinliğinde büyük payı olmuştur. 1760'ta Royal Society üyeliğine seçilen Henry Cavendish, on yıl sonra büyük bir mirasa konarak Avrupa'nın sayılı zenginleri arasına katıldıktan sonra da, servetinin ve bilim çevrelerinde giderek büyüyen ününün sağlayacağı koşullardan hiçbir zaman yararlanmadı. 1783'te babası ölünce gene Londra yakınlarında bir laboratuvar kurarak, bilimsel toplantılarında hiç kimseye özel yakınlık ve dostluk kurmaksızın içine kapanık bir yaşam süren, ailesiyle bile çok ender görüşen, çekingen ve az konuşan bir bilim adamı olarak tanındı. Çalışmalarını yayımlama gereği bile duymayacak kadar laboratuvarına kapanmasına ve elli yıla yakın bilimsel çalışma yaşamında yalnızca yirmi kadar inceleme yayımlamasına karşın, 1803'te Institut de France'ın sekiz yabancı üyesinden biriydi ve adı çağının en büyük bilim adamları arasında anılıyordu. İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi de, öğretim üyeleri arasına katılmayan, hatta diploma bile almayan bu ünlü öğrencisinin adını sonradan Cavendish Laboratuvarı'na vererek ölümsüzleştirdi.

İlgi alanının genişliği ve ilk bakışta birbirinden bağımsız gözükken pek çok alanı kapsayan araştırmalarıyla Cavendish'in 18. yy bilimi dünyasında ayrı bir yeri vardır. Newton'ın görüşlerinden büyük ölçüde etkilenen ve bilimsel çalışmalarını onun açtığı yolda sürdüren Cavendish de, bir fizikçi ya da kimyacı olmaktan öte, Newton gibi bir doğa düşünürdür. Bununla birlikte, bilimin gelişmesine temel katkıları, kimya, elektrik, ısı ve dinamik gibi başlıca dört alanda özetlenebilir. Kimya çalışmalarını daha çok gazlar üzerinde yoğunlaştıran Cavendish, havadaki hidrojeni ayırarak bu gazı ilk kez tanımlayan, hatta atmosferin bileşimini açıklayan ve suyun bir element olmadığını, oksijen ile hidrojenin birleşmesinden sentez yoluyla elde edilebileceğini gösteren ilk kimya bilimcidir.

Cambridge'den ayrılışından ilk makalesini yayımladığı 1766 yılına değin geçen süre içinde Cavendish'in bilimsel etkinliği üstüne çok az şey biliniyor. Ölümünden sonra bulunan notları dinamikle uğraştığını, özellikle dinamik bir ısı kuramı geliştirmeye çalıştığını destekler yoldadır. Newton gibi Cavendish

de, ısıнын parçacıkların titreşmesinden ileri geldiğini kabul etmiş ve bu savı biraz daha geliştirerek ısıyı titreşen parçacıkların momenti biçiminde tanımlamıştı. Bir parçacık grubunun bazı simetri durumlarında toplam momentini koruduğunu göstererek, birbirine değen iki cisimden sıcak olanının kaybettiği ısı ile soğuk olanının kazandığı ısıнын eşit olduğunu da bu yaklaşımla açıklamıştı. Ancak, mayalanma, ergime, yanma gibi olaylarda açığa çıkan ısıyı açıklamakta bu kuram yetersiz kalıyordu. Daha inandırıcı sonuçlara varabilmek için ısıyla ilgili bir dizi deney yaptı ve

Cavendish Terazisi

Newton'ın kütle çekim yasasına göre, kütleleri m_1 ve m_2 olan, birbirinden R kadar uzaktaki iki parçacık arasındaki kütle çekim kuvveti

$$F=G \frac{m_1 m_2}{R^2}$$

bağıntısıyla verilir. Bir orantı sabiti olan G 'nin değerini bulmak için, kütlesi bilinen iki parçacık arasındaki çekim kuvvetini ölçmek yeterlidir. Ancak bu kuvvetin değeri çok küçük, örneğin birbirinden 1 cm uzaklıktaki 1 kg'lık iki kütle için yaklaşık $6,6 \times 10^{-7}$ Newton (0,06 miligram) düzeyindedir.

Bu kuvveti ölçmek için Mitchell'in tasarladığı burulma terazisinden yararlanan Cavendish, tam ortasından ince bir telin ucuna asılmış yatay bir çubuğun iki ucuna kurşundan iki küre bağladı. Bu kürelere, gene kurşundan yapılmış iki sabit küreyi yaklaştırdığında, çubuğun kütle çekim kuvvetinin etkisiyle döndüğünü gördü ve bu dönme açısını ölçtü. Mitchell, burulma terazisinin salınım periyodundan yararlanarak, burulma terazisinin dönme açısıyla bu dönmeyi sağlayan kuvvet arasındaki bağıntıyı bulmuştu. Böylece, ölçülmesi oldukça kolay olan tek bir salınım periyodunun yardımıyla çok küçük bir değer olan kütle çekim kuvveti hesaplanabiliyordu. Cavendish de, evrensel kütle çekim sabiti olarak bilinen G 'nin değerini hesaplayarak Newton'ın kütle çekim yasasını tamamlamış oldu.

G 'nin değerinden yola çıkarak Yer'in kütlesi de hesaplanabilir. Yer yüzeyindeki bir m kütleline, evrensel kütle çekim yasasına göre GmM/R^2 kuvveti etki eder. Newton'ın ikinci hareket yasasına göre, m kütlelerinin ivmesi $g = F/m = GM/R^2$ olduğundan, serbest düşme ivmesi g , Yer'in kütlesi M , Yer yarıçapı R ve evrensel yerçekimi sabiti arasında

$$M = g R^2 / G$$

bağıntısı bulunur. g , R ve G 'nin değeri bilindiğine göre, bu bağıntıyla Yer'in kütlesi ve yoğunluğu hesaplanabilir.

bulgularını 1765'te "Experiments on Heat" ("Isı Üstüne Deneyler") başlıklı bir incelemede topladı. Bu çalışmalarından özgül ısı (ısınma ısı) kavramını Black'tan bağımsız olarak tanımladığı gibi buharlaşma ısını da araştırmıştı. Cavendish'i böyle bir inceleme yazmaya yönelten neden, kimyasal tepkimelerde açığa çıkan gazların buharlaşma sonucu oluştuğu yolunda yanlış bir kanıya kapılması, bu nedenle de mayalanma, yanma gibi olaylardaki ısıyı, geliştirdiği kuramla açıklayamamasıydı.

1766'da gazlarla ilgili ilk makalesini yayımlayan Cavendish, asitlerle metallerin tepkimesinden "yanar hava" diye adlandırdığı hidrojen gazının, asitlerle bazı alkalilerin tepkimesinden de "yanmış hava" diye adlandırdığı karbon dioksit gazının oluştuğunu açıkladı. Hidrojenin havadan 11 kez daha hafif, karbon dioksitin ise 1,57 kat daha ağır olduğunu belirledi. Bu çalışması Royal Society'nin Copley madalyasıyla ödüllendirildi.

1781'de Priestley'in gazların ölçümü ve analiziyle ilgili deneyleri Cavendish'in dikkatini bu konuya çekmişti. Üç yıllık araştırma ve deneyleri sonucunda, suyun hidrojenin havada yanmasıyla oluştuğunu, ayrıca havanın beşte dördünün azot, beşte birinin oksijen, yüz yirmide birinin de başka maddelerle tepkimeye girmeyen asal bir gaz (argon) olduğunu açıkladı. 1788'e değin yayımladığı incelemelerde de, azot oksit ile nitrik asitin bileşimlerini belirledi; cıva, nitrik asit, sülfürik asit gibi birçok sıvının donma noktasını ölçtü. Elektrik akımı, ısı gibi etkenlerin gaz tepkimelerini nasıl etkilediğini de inceleyen Cavendish'in çağdaş kimyaya katkılarının yeterince değerlendirilememesinin başlıca nedeni, o çağda geçerli olan "flojiston" kuramından yola çıkmış olmasıdır. Yanma olayını, yanıcı maddelerin yapısında bulunan ve flojiston denilen bir akışkanın açığa çıkması biçiminde açıklayan bu kuramı yıkarak, yanmanın oksijenle birleşme olayı olduğunu ilk kez açıklayan Lavoisier'dir.

Cavendish'in önemli kimya çalışmalarından biri de, 1767'de yayımladığı bir incelemede suyun sertliğinin kalsiyum bikarbonattan ileri geldiğini belirleyerek, su sertliğinin giderilmesine ilişkin öneriler getirmesidir. Bu çalışmalarıyla analitik kimyanın temellerini attığı söylenebilir.

Cavendish'in elektrikle ilgili çalışmaları, özellikle sığa, indüklemeye, elektrostatik kuvvetler, elektrostatik potansiyel ve yalıtkanları konu alan çok önemli araştırmalardır. Elektrostatik kuvvetin uzaklığın karesiyle ters orantılı olduğunu Priestley ile hemen hemen aynı zamanda bulmuştur. Ancak vardığı sonuçları yayımlamadığı için bugün elektrostatik kuvvet yasası Coulomb'nun adıyla bilinir. Cavendish, elektrostatik kuvvetin uzaklığın karesiyle ters orantılı olduğunu kanıtlamakla yetinmeyip, kuvvetin etkileşen yüklerin çarpımıyla doğru orantılı olduğunu da belirlemiştir. Daha sonra elektrik iletkenliği, indüklemeye ve çeşitli geometrik biçimlerin elektrik sığasına yönelik araştırmalarında bu yasadan yola çıkan Cavendish, hemen hemen tüm çalışmalarını deneysel olarak doğrulamaya büyük önem veriyordu. Elektrostatik kuvvetlerin uzaklığın karesiyle ters orantılı olduğunu kanıtlamak için yaptığı deney çok ünlüdür. İçi boş, iletken bir kürede elektrik yükünün yalnızca

dış yüzeyde toplandığını göstererek, ters kare kuralını doğrulayacak gerekli ve yeterli koşulu deneysel yoldan kanıtlayan Cavendish'in bu deneyde vardığı % 1 duyarlılık sonucu, o çağın olanakları gözönüne alındığında gerçekten büyük başarıdır.

Vardığı tüm sonuçları bir kitapta toplamayı tasarlayan Cavendish bu tasarısını gerçekleştiremedi ve onun bulunduğu pek çok olay sonradan başka bilginlerce yeniden keşfedildi. Ayrıca, elektrikle kimya arasında önemli bir bağlantı olduğunu sezerek iletkenlik, sığa ve elektroliz gibi olayları bu amaçla inceleyen Cavendish'in, bu özelliğiyle çağının en az yüz yıl ötesinde olduğu söylenebilir. Gençlik yıllarından beri sağlığının iyi olmamasına karşın deney ve araştırmalarını ölünceye değin sürdüren Cavendish'in yetmiş yaşlarına doğru yaptığı son deney ise, bütün çalışmalarını gölgede bırakacak kadar önemli sonuçlar sağlamıştır. 1798'de, John Mitchell'in burulma terazisinden yararlanarak Yer'in kütesini ve yoğunluğunu ölçmesi, Newton'dan bu yana kütle çekim alanındaki en önemli katkı olarak değerlendirilmiştir.

Cavendish, 18.yy biliminin en önemli temsilcilerinden biridir. Ancak, yalnız çalışmayı yeğlemesi, özellikle de çalışmalarını yayımlama konusunda isteksiz davranması nedeniyle, bilim tarihindeki yeri ölümünden çok sonra yeterince değerlendirilebilmektedir.

• **YAPITLAR** (başlıca): J.C.Maxwell (yay.), *The Electrical Researches*, (ö.s.), 1879, ("Elektrik Üzerine Araştırmalar"); E.Thorpe (yay.), *The Chemical and Dynamical Researches*, (ö.s.), 1921, ("Kimya ve Dinamik Araştırmaları").

• **KAYNAKLAR**: A.J.Berry, *Henry Cavendish: His Life and Scientific Work*, 1960; J.G.Crowther, *Scientists of the Industrial Revolution: Joseph Black, James Watt, Joseph Priestley, Henry Cavendish*, 1962; G.Wilson, *The Life of the Honourable Henry Cavendish*, 1851.

• **BAKINIZ**: BLACK, COULOMB, FARADAY, LAVOISIER, J.C.MAXWELL, NEWTON, OHM, PRIESTLEY, SCHEELE.

CAVİD BEY

(1875-1926)

Osmanlı maliyeci ve siyaset adamı. İttihat ve Terakki'nin maliye politikasını belirlemiştir.

«*Elektrostatik'in "ters kare kuralı"*»

Mehmed Cavid Bey 1875'te Selanik'te doğdu. 26 Ağustos 1926'da Ankara'da öldü. Ticaretle uğraşan Recep Naim Efendi'nin oğludur. Selanik'te Feyz-i Sıbyan Rüşdiyesi'nde okuduktan sonra İstanbul'a giderek Dersaadet İdadisi'ni ve Mülkiye Mektebi'ni bitirdi (1896). Aynı yıl Ziraat Bankası'na memur olarak girdi. Ertesi yıl Maarif Nezareti İstatistik Şubesi'ne, 1899'da da Rüşdiye Mektepleri İdaresi başkatipliğine atandı.

Bu arada 1898'den 1902'ye değin Ayasofya Merkez Rüşdiyesi ve Darülmuaallimin-i Âliye'de (Yüksek Öğretmen Okulu) İlm-i Servet ve Malive öğretmenliği görevlerini de sürdürdü. 1902'de Selanik'e giderek Mekteb-i Feyziye adını alan eski okuluna

Ön sıra soldan sağa: Topal İsmail Hakkı Paşa, Ahmed Nesimî Bey, Cavid Bey, Burhaneddin Efendi, İbrahim Tevfik Efendi, Talât Paşa, Necmeddin Molla Bey (Kocataş), Midhat Şükrü Bey (Bleda), Arka sıra: (soldan üçüncü) Reşad Fuad Bey, (beşinci) Azmizâde Tahsin Bey, (altıncı) Ali Bey, (dokuzuncu) Safvet Bey, (onuncu) Hüseyin Cabid Bey (Yalçın), (on ikinci) Şükrü Paşa, (on üçüncü) Reşid Safvet Bey (Atabinen).

müdür ve Selanik İdadisi'ne de ilm-i servet öğretmeni oldu.

O sırada Selanik'te gizli olarak çalışan ve daha sonra 1907'de İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile birleşecek olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne girdi. Meşrutiyetin yeniden kurulması için çalışanlar arasında yer aldı. Cemiyet tarafından çeşitli Makedonya komitalarıyla ittifak görüşmeleri yapmak amacıyla Sofya ve Bükreş'e gönderildi.

1908'de II.Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından İstanbul'a giderek Mülkiye Mektebi'ne ve Darülfünun'a iktisat öğretmeni oldu. Bu görevi 1909'da Maliye Nazırı olana değin sürdürdü. Cavid Bey Meclis-i Mebusan'ın I. (Aralık 1908-Nisan 1912) ve II. (Nisan 1912-Ağustos 1912) dönemlerinde Selanik; III. dönemde ise (Mayıs 1914-Aralık 1918) Biga mebusu olarak bulundu. Meclisin bütçe encümeni raportörlüğüne seçildi. Haziran 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa hükümetine maliye nazırı olarak atandı. İbrahim Hakkı Paşa hükümetinde de sürdürdüğü bu görevden 9 Mayıs 1911'de kabinedeki öbür ittihatçı Babanzade İsmail Bey'le birlikte istifa etti.

Cavid Bey, Şubat 1912'de Sait Paşa hükümetine nafia nazırı (bayındırlık bakanı) olarak girdi. Mayıs 1912'de Nail Bey'in istifası üzerine aynı hükümette maliye nazırı oldu. Temmuz 1912'de hükümetin istifa etmesi ile görevden ayrıldı.

Mart 1914'te yeniden maliye nazırlığına atanan Cavid Bey, Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na girmesi üzerine 5 Kasım 1914'te maliye nazırlığından ayrıldı. Dahiliye nazırı Talat Paşa maliye nazırlığını da üstlendi. Ancak Cavid Bey'e danışmaksızın mali

kararlar vermedi. Cavid Bey, 1917 başlarında Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Selanikli tüccar Tevfik Bey'le birlikte 4 milyon lira sermayeli Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nı kurdu. Kuruluş gerekçesinde iktisadi gelişme için milli bir bankanın zorunlu olduğu, bu yolla özel sermayenin sanayi yatırımlarına yönltilmesinin amaçlandığı, böylece Osmanlılar'ın yabancıların iktisadi denetiminden kurtularak kendi özgücülle sanayileşmesini gerçekleştireceği öngörülüyordu.

10 Şubat 1917'de Talat Paşa hükümetine maliye nazırı olarak atanan Cavid Bey, daha sonra İzzet Paşa hükümetinde de bu görevde kaldı. Kasım 1918'de İzzet Paşa'nın istifası üzerine maliye nazırlığı sona erdi. Ardından Düyun-ı Umumiye Osmanlı Dayınler vekilliğine seçildi. Mondros Mütarekesi sonrasında Damat Ferid Paşa hükümetinin kurduğu Divan-ı Harb-ı Örfî tarafından gıyabında 15 yıla mahkûm edildi. Bir süre İstanbul'da saklandı. Aralık 1919'da Avrupa'ya kaçtı. 1920'de İsviçre'de II.Abdülhamid'in küçük oğlu Burhaneddin Efendi'nin eski eşi Âliye Hanım'la evlendi.

Şubat 1921'de Londra Konferansı'na delege olarak katıldı. Temmuz 1922'de Düyun-ı Umumiye temsilcisi olarak İstanbul'a döndü. Kasım 1922'de Lozan'a giden Türk delegasyonuna mali danışman olarak katıldıysa da daha sonra bu görevden alındı.

Cavid Bey, Haziran 1926'da İzmir'de Atatürk'e karşı hazırlanan suikast girişimi nedeniyle suçlanarak tutuklandı. İstiklal Mahkemesi'nde yargılandıktan sonra suçlu görülerek 26 Ağustos 1926'da Ankara'da idam edildi.

Ülkeyle ilgili verilerin sayısal olarak saptanması

gereğinden yola çıkan Cavid Bey 1909'da Türkiye'deki ilk kuramsal istatistik kitabı olan *İhsaiyat*'ı (İstatistik) yayımladı. Aynı yıl Ahmet Şuayib ve Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ile *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*'nı çıkardı (1908-1911, 27 sayı). İktisadi ve siyasal alanda liberal dönüşümlerden yana olan Cavid Bey, devletin iktisadi alanda engelleyici her türlü müdahaleden kaçınması gerektiğini savunuyordu.

Klasik iktisat öğretisinden esinlenen Cavid Bey'e göre, toplumsal gelişim ancak çıkarları gözetilen bireylerin çabalarıyla gerçekleşir. Bu nedenle bireycilik her zaman toplumculuktan önde ele alınmalıdır. Osmanlı girişimciliği özendirilirken yabancı sermaye'de geniş olanaklar sağlanmalıdır. Gerekli temel yatırımları, yeterli yerli sermaye birikimi olmadığı için, ancak yabancı sermaye gerçekleştirebilir. Bu nedenle yabancı sermaye her türlü engelden arındırılmalıdır.

Ancak savaş yılları Cavid Bey'in liberal görüşlerini de etkiledi. Milli iktisat savunucularıyla uzlaşarak yerli ve yabancı sermayenin bağdaştırılması gerektiğini savunmaya başladı. Milli iktisatın geliştirilmesi düşüncesine yakınlaşması sonucu Osmanlı İtibarı Milli Bankası'nın kuruluşuna katkıda bulundu.

- YAPITLAR (başlıca): *İlm-i İktisat*, 4 kitap, 1899-1901; *İhsaiyat*, 1909; *Malumat-ı İktisadiye*, 1913.
- BAKINIZ: AHMED ŞUAYIB, ENVER PAŞA, SABAHEDDİN [Prens], TALAT PAŞA.

CAVKAYTAR, Yücel (1948-1967)

Türk,okçu. Avrupa gençler şampiyonluğunu kazanmıştır.

18 Haziran 1948'de İstanbul'da doğdu. Ok sporuna Kulaksız Okspor Kulübü'nde başladı. Kısa zamanda büyük başarı gösterdi. 14 yaşında milli takıma alındı. 1962'de Paris'te yapılan Avrupa Okçuluk Şampiyonası'nda üstün bir başarı sağlayarak Avrupa Gençler Şampiyonluğu'nu kazandı. 1963'te hastalanıp önemli bir dalak ameliyatı geçirdi. Hastalığı yüzünden öğrenimini lise II. sınıfta terkedip tedavi için İsveç'e gitti. 22 Mart 1967'de orada lösemiden öldü.

CAVOUR, Camillo (1810-1861)

İtalyan devlet adamı. İtalyan Birliği'nin kurulmasında başrolü oynamıştır.

10 Ağustos 1810'da Torino'da doğdu, 6 Haziran 1861'de aynı kentte öldü. 10 yaşındayken Torino Askeri Akademisi'ne girdi, 1826'da istihkâm asteğmeni olarak mezun oldu. Önce Ventimille'ye, sonra Exilles'e, oradan da 1830'da Cenova'ya atandı. Cavo-

Camillo Cavour

ur, Cenova'dayken, Fransa'da 1830 Devrimi sonucunda Louis Philippe'in anayasalı monarşinin başına getirilişini coşkuyla karşıladı. Fransa'da Restorasyon Dönemi'nden sonra 1830 Devrimi'nin gerçekleşmesi, onda insanlığın sürekli, daha ileri ve yeni amaçlara yöneldiği inancını güçlendirdi. İtalya için amaç Avusturya boyunduruğundan kurtularak birliğin sağlanmasıydı. Bu dönemde Jacoben fikirler edinen ve görüşlerini dile getirmekten çekinmeyen Cavour, askeri otoriteleri rahatsız etmeye başladı. Onun Carbonari Derneği üyesi olduğu söylentileri de çıkınca, kuzeyde Bard kalesine atandı. Oradaki yalnızlığı siyasal sorunlara olan ilgisinin bilincine varmasına yardımcı oldu ve askerlikten ayrılmayı düşünmesine yol açtı. Nitekim 1831'de ordudan ayrıldı.

Kral Alberto Carlo'nun (Charles Albert) yönettiği Piyemonte'de Cavour gibi düşünen bir kişinin politika yapması olanaksızdı. Bu yüzden Cavour, Leri'deki topraklarına çekildi. Burada bir yandan modern tarımcılık yaparak, Torino Bankası'nın kuruluşuna katılarak iş yaşamıyla ilgilenirken, öte yandan kendisini yetiştirmeye önem verdi. Bu arada Fransa ve İngiltere'ye geziler yaptı. Eğitiminde onu en fazla etkileyen İngiliz Klasik İktisat Okulu'nun liberalizmi ve Fransız Aydınlanma Felsefesi'dir. Ayrıca, annesinin İsviçreli ve Calvinci oluşu, soylu bir ailenin küçük oğlu olan Kont Cavour'un liberal ve kilise karşıtı tutumunun kaynağı olarak gösterilir.

1826 ve 1833'te bir süre Cenevre'de kaldı. Cenevre'nin Protestan havası yanında, yüzyılın en radikal düşüncesini dile getirdiğine inandığı Rousseau'nun da Cavour üzerinde büyük etkisi oldu. 1833'te bir makalesinde, onun kadar insan onurunu yüceltmeye çalışmış başka bir kimseye rastlamadığını belirtmektedir. Burjuvazinin geliştiği ülkelerin gerçekleştirdiklerine hayrandı. Öte yandan, Fransız usçuluğunun yanında İngiliz deneyciliğinden de etkilendi.

Cavour, 1835'te artık olgunlaştığını, radikal Jacobinizm'i birakarak, toparlayıcı, uzlaştırmacı bir politika benimsediğini vazıhlaştırmıştır. Ona göre bu politika aklın doğru bildiği gerçekleri, günün koşulları içinde

Gençlik yılları

gerçekleştirebilmek, parti gürtlülerine ve anarşik tutkulara değer vermemektir. 1845'te yazdığı bir makalede, İngiltere'de başarıyla uygulanışından esinlenerek, serbest ticaretten yana olduğunu açıklıyordu. Cavour 1844'ten, 1847'ye kadar tarım, ticaret ve sanayileşme konularında çeşitli makale ve denemeler yazdı. 1842'de Torino'da kurduğu Tarım Derneği, sadece Piyemonteliler'e değil, katılmak isteyen bütün İtalyanlar'a açıldı, böylece dernek siyasal bir nitelik de kazandı. Cavour'a siyasete atılma fırsatını 1848 Devrimi sağladı. Kralın daha önce basın yasasını yumuşatmasından yararlanan Cavour, 1847'de bir gazete çıkarmaya başladı. *Il Risorgimento* (Yeniden Doğuş) adlı bu gazetede liberal reformlar etrafında birleşen prenslerin ve halkların İtalyan Birliği'ni sağlayacakları görüşü savunuluyordu.

► **Başbakanlık dönemi**

► **İtalyan Birliği'ne ilişkin görüşleri**

► **Piyemonte'nin güçlendirilmesi**

1848 Devrimi özellikle Fransa'da bir işçi hareketine dönüşmesine karşın, öbür Avrupa ülkelerindeki ayaklanmalar, burjuva ve milli birlikçi nitelikteydi. İtalya'dakinin de amacı milli birliği kurmaktı. Milli birlik ancak Avusturya'ya karşı savaşarak kazanılabildi. Avusturya'da 1848'de ayaklanmalar başlayınca Metternich, hükümetten çekildiği gibi ülkeden de kaçtı. Bu, İtalyanlar'ı umutlandıran bir olaydı. İtalya'da milli birlik düşüncesi 1815'ten beri gizli Carbonari Derneği tarafından savunulmakta, ancak birliğin sağlanması bakımından çeşitli görüşler ileri sürülmekteydi. Milliyetler ilkesinin savunucusu Mazzini, merkezi Roma olan bir İtalyan Cumhuriyeti'ni savunurken başına papanın getirileceği bir Federal İtalya ve Piyemonte Kralı'nın etrafında toplanan meşrutiyetçi bir krallık seçenekleri de tartışılıyordu.

Piyemonte, Avusturya'da çıkan karışıklıklardan yararlanarak iki kez Avusturya'yla savaşarak birliği sağlamayı denedi, ama ikisinde de, Custazzo ve Novaro savaşlarında yenildi. Napoli kralı ve papa başlangıçta halkın baskısıyla Piyemonte'ye yapmak zorunda kaldıkları yardımı durdurunca, Papa'nın yönettiği bölgede çıkan ayaklanma sonucu cumhuriyet ilan edildi. Napoli halkı da ayaklandı. Toscana'daki ayaklanma sonucunda da cumhuriyet ilan edildiyse de, Piyemonte, Novaro'da Avusturya'ya yenilince, İtalya'da durum eskiye döndü. Böylece İtalyan Birliği'nin ancak Avusturya'nın yenilgisiyle gerçekleşebileceği, bunun da dışarıdan yardım gerektireceği anlaşılmış oluyordu.

1848 seçimleri

İtalyan prenslerinin bir araya gelmesini, İtalyan Birliği davasını Avrupa devletlerinin yakınlık duymasını ve İtalyan halkının birlikten yana ağırlığını koymasını sağlamak için, Cavour'un önerdiği toparlayıcı ve uzlaştırıcı program, ılımlılara fazla cesur, demokratlara da fazla tutucu geliyordu. Cavour yeni anayasaya göre yapılan Nisan 1848 seçimlerini kazanmadıysa da Haziran'da yapılan seçimlerde parlamentoya girdi. 1850'de Azeglio hükümetinde tarım, sanayi ve ticaret bakanı oldu. Devletin modernleştirilmesi ve kilise mahkemelerinin ve kiliselerle tanınan sığınma hakkının kaldırılması için çaba harcadı. 19 Nisan 1851'de maliye bakanlığına getirildi.

Bu sırada Fransa'da III.Napoleon'un Aralık 1851'de gerçekleştirdiği hükümet darbesi, Avrupa'da demokratik ve radikal akımların yenilgisi olarak değerlendiriliyordu. Buna karşı Başbakan Azeglio'nun gerici tutumunu önlemek amacıyla Cavour,

Şubat 1852'de merkez sağ ile Urbain Rattazzi'nin yönettiği merkez solun anlaşmalarını sağladı. Bu ittifak, burjuvazinin siyasi ağırlığının artmasına yol açtı. Cavour'un, başbakan ve bakan arkadaşlarından gizli olarak, büyük bir ustalıkla gerçekleştirdiği bu uzlaşına, ona başbakanlık yolunu açmış oldu.

Böylece Cavour, 1852'de 42 yaşında, Piyemonte tahtına yeni çıkan II.Vittorio Emanuele'in başbakanı oluyordu. Cavour'a göre İtalyan Birliği'ni gerçekleştirmekte, Piyemonte başrolü oynamalıydı. Bunu sağlamak içinse İtalya'daki öbür devletlerle şu ya da bu biçimde ilişki kurulması gerekiyordu. İtalya'da, kuzeyde, Piyemonte Krallığı ve Avusturya'nın yerleşmiş olduğu Lombardiya ve Veneto bölgesinden başka, Orta İtalya'da Parma, Modena, Toscana prenslikleri ve Papalık Devletleri, güneyde de iki Sicilya Krallığı bulunuyordu.

Öte yandan, Cavour'a göre, İtalyan Birliği'ni gerçekleştirmek için dış yardıma da gereksinim vardı. Cavour işe Piyemonte'yi kaldırmak ve güçlendirmekle başladı. Burjuvaziye yeni olanaklar sağlayarak ticaretin gelişmesine çalıştı, demiryolları yapımına önem verdi. Tarım ve maliye alanlarında reformlar yaptı. Devletin gelirini artırdı. Piyemonte'yi olanakları ölçüsünde güçlü bir devlet durumuna getirdi. Katolik örgütler çıkarları gereği İtalyan Birliği'ne karşıydılar. Bu nedenle Cavour, Cizvitler'i ülkeden kovdu, birçok manastır kapatıldı.

Başbakan Cavour maliye ve dış politikayı kendi uzmanlık alanı sayıyor ve doğrudan kendisi yönetiyordu. Dış politikada ilk gösterisi 1835'te Milano'da, Mazzini yandaşlarının başkaldırısından sonra Avusturya'nın, Piyemonte uyuğuna geçmiş bazı Lombardiyalıların mallarına el konulmasına karşı, Avusturya'yla diplomatik ilişkilerini kesmesidir.

Dış politikada attığı ikinci önemli adım kralın ve kendi hükümetinin karşı koymasını hiç sayarak Piyemonte'nin Kırım Savaşı'na katılmasını sağlamak olmuştur. Anayasalı liberal bir monarşiyle yönetilmekte olan Piyemonte, Avrupa'da sesini duyurmak, kendine yandaş sağlamak zorundaydı. O güne kadar yakın ilişki içinde olduğu iki devlet vardı: Avusturya ve Fransa. Ancak İtalyan Birliği'nin sağlanması Avusturya'nın Orta İtalya'daki etkisinin önlenmesi ve Kuzey İtalya'daki topraklardan çekilmesiyle, bunun gerçekleşmesiyle Fransa'nın desteğiyle mümkündü. Kaldı ki Kırım Savaşı'na katılması İngiltere'nin de sempatisi kazanılır, asıl önemlisi, savaş başarıyla sonuçlanırsa, savaştan sonra toplanacak olan kongre veya konferansta İtalyan Birliği davası dile getirilebilirdi. Cavour, içerdeki karışıkoymaların üstesinden gelerek, Ocak 1855'te Rusya'ya karşı İngiltere-Fransa ittifakına girdi.

Piyemonte Kırım Savaşı'na General Marmora komutasında 15.000 kişilik bir birlik yolladı. Ne var ki Piyemonte birliği savaşa katılmadan, savaş sona erdi. Ülkede pek çok kişi boşuna gayret ve masrafı eleştirdi. Cavour savaştan sonra Paris'te toplanan kongrede ödül olarak Parma ya da Madena'nın topraklarına katılmasına göz yumulacağını sanıyordu. Ama yalnızca Piyemonte'nin İtalya'nın önderi olduğu kabul edildi. İngiltere Dışişleri Bakanı Clarendon, papanın ve iki Sicilya Kralı II. Ferdinand'ın otoriter yönetimini kınadı. Avusturya'nın İtalya'da neden

olduğu durumu eleştiren Clarendon'a, Fransız Dışişleri Bakanı Kont Walevski de katıldı. Sonuçta, Cavour'un istediği gerçekleşti. Avusturya Avrupa'da yalnız bir devlet durumuna düştü.

- Cavour'un Paris Kongresi'ne katılması, orada İtalya'nın süregelen statüsünün büyük devletler tarafından eleştirilmesi, özellikle III.Napoleon'un İtalyan Birliği'ne sempati göstermesi ve Paris Kongresi'nde Cavour'a barışın uzun sürmeyeceğini sandığını belirtmesi İtalya'da yurtseverlerin Piyemonte etrafında toplanıp Cavour'u desteklemelerini sağladı. Şimdi yapılması gereken Fransa'nın desteğini sağlamaktır.

Fransa'da iktidarda olan III.Napoleon, Katoliklik'i ve milliyetler ilkesini, dış politikasının temeli olarak belirtmeye özen gösteriyordu. Zaman zaman Latin devletleri arasında birlik kurma düşüncesi kafasını kurcalıyor, ayrıca İtalya'ya özel bir sempati besliyordu. Gençliğini İtalya'da geçirmiş, ihtilalci-milliyetçi bir dernek olan Carbonari Derneği'ne girmiş, bu yöndeki eylemlere katılmıştı. İtalya için bir şeyler yapmak istediğini etrafındakilere birçok kez açıklamıştı. Bu özellikleri ve genel tutumu, Cavour'un amacına ulaşabilmesi için III.Napoleon'u yanına çekmesini kolaylaştırıyordu. Ne var ki doğal görünen bu ittifak, çeşitli olayların araya girmesinden sonra ve oldukça zor gerçekleşebildi.

- Öte yandan Cavour'un amacı bütün Avrupa'yı Avusturya'ya karşı kullanmaktır. İngiltere'nin bu isteğe uymayacağını anlayınca, III.Napoleon'la ilişki kurmanın yollarını aradı. Sonunda 21-22 Temmuz 1858'de Fransa'da III.Napoleon'la buluştu. Yapılan görüşmelerde kurulacak bir ittifakın temelleri atılmaya çalışıldı. İki taraf Avusturya'ya karşı bir askeri ittifak projesi üzerinde anlaşmaya vardılar. İtalya'yı Kuzey İtalya Krallığı, Orta İtalya Krallığı, Roma'ya bağlı Papa Devletleri ve İki Sicilya (Napoli) Krallığı olmak üzere dört devlet içinde toplamayı tasarladılar. Daha doğrusu III.Napoleon'un tasarısına o günkü koşullar içinde Cavour boyun eğmek zorunluluğunu duydu. Bu devletler papanın başkanlığında bir konfederasyon meydana getireceklerdi. Kararlaştırılan başka bir husus da sağlanacak destek karşılığında Nice ve Savoie'nin Fransa'ya bırakılmasıydı.

Bu görüşmeler sırasında III.Napoleon fazla ödün vermeye, İngiltere'yi kızdıracak taahhütler altına girmemeye çalıştı. Cavour ise, Nice sorununda olumlu yanıt verirken zorlandı.

26 Ocak 1859'da Plombières'de bir antlaşma imzalandı. Ne var ki ittifakın gerçekleşmesinden sonra taraflar Avusturya'ya karşı farklı davranışlarını sürdürdüler. III.Napoleon, Avusturya'yla savaş çıkmasını önlemeye çalışırken, Cavour savaş çıkmasını hızlandırmak için çaba gösterdi. Fransız kamuoyu barıştan yanaydı, Katolikler ise İtalya'daki statünün bozulmamasını istiyorlardı. Yüksek rütbeli Fransız subayları da Piyemonteli meslektaşlarıyla yaptıkları çeşitli görüşmelerden sonra savaşa karşı bir tutum içine girdiler.

- Cavour ise, bir yandan askeri hazırlıklara hız verirken, öte yandan Avusturya'nın işgali altındaki bölgelerde başkaldırı kıskırtıcılığı yapıyor, Macar milliyetçileriyle ilişkiler kuruyordu. Savaş girmekten kaçınan III.Napoleon sonunda İngiltere'nin de baskısıyla sorunun bir milletlerarası kongrede görüşülmesi

düşüncesine yanaştı. Cavour Piyemonte'nin tek başına Avusturya'yı İtalya'dan kovmaya gücünün yetmeyeceğini bildiğinden çaresizlik içindeydi. Sonunda Cavour'un isteksizce kabul etmek zorunda kaldığı bu durumdan onu kurtaran düşmanı Avusturya İmparatoru Franz Joseph oldu. Peşinden bütün Alman prenslerini sürükleyeceğini sanan, iç politika sorunlarını unutturma gereksinimini duyan ve kişisel başarı peşinde koşan Franz Joseph, 23 Nisan 1859'da Cavour'a bir ultimatom yollayarak üç gün içinde Piyemonte ordusunun terhis edilmesini istedi. Ultimatom geri çevrildi. Böylece savaşı Avusturya başlatmış oldu.

4 Haziran'da Magenta'da Avusturyalılar'a karşı kazanılan zafer, Lombardiya'nın kurtuluşunu sağladı. 24 Haziran'da Fransa-Piyemonte birlikleri Solferino'da önemli, fakat büyük kayıplara mal olan bir zafer daha kazandılar. Lombardiya'yı kurtaran müttefik orduları tam Veneto bölgesine girecekken 8 Temmuz'da III.Napoleon'la Franz Joseph, Villafranca'da ateşkes imzaladılar.

III. Napoleon'u böyle davranmaya zorlayan etkenlerin başında Cavour'un Avusturya'nın yenilgisinden yararlanarak İtalyan Birliği'ni Piyemonte'nin egemenliğinde kurma çabası gelmekteydi. Savaşla birlikte Toscana, Parma, Modena, Floransa ve Papalık Devletleri'nde başkaldırılar olmuş, Cavour buralara komiserler yollamış, yeni hükümetler kurdurarak bu bölgelerin Piyemonte'ye katılmalarını sağlamaya çalışmıştı. III.Napoleon, Plombières görüşmelerinde kararlaştırılan ilkeleri aşan bu gelişmeler karşısında savaşı durdurdu. Ayrıca Avrupa'da her tür ihtilalci eyleme karşı çıkan Rusya'yı hesaba katınak zorundaydı. Kaldı ki savaş uzarsa, sadece Po kıyılarında değil, aynı zamanda Ren kıyılarında da dövüşmekten çekiniyordu. III.Napoleon'a göre Cavour, fazla ileri gitmekte, Piyemonte Krallığı lehine, halkı yönetici prenslere ve papaya karşı kıskırtmaktaydı. Ne var ki Cavour'un solunda da Cumhuriyetçi Mazzini'nin görüşlerine ve halka dayanarak İtalyan Cumhuriyeti'ni gerçekleştirmeye çalışan Garibaldi vardı. Orta yolu ve toparlayıcı Cavour, bu iki gücü de kullanarak amacına ulaşmaya çalışmaktaydı.

Oysa Villafranca ateşkesinde alınan kararlar Cavour'un amaçlarına uygun düşmüyordu. Yalnızca Lombardiya Piyemonte'ye katılıyor, Veneto Avusturya'da kalıyor, Toscana ve Modena'da yeniden eski duruma dönülüyordu. Konfederasyonun başına geçecek olan papadan da kendi devletlerinde reformlar yapması isteniyordu. Cavour, ateşkes koşullarını kabul etmemesi için kralı zorladı, başarılı olamayınca da başbakanlıktan istifa etti. Ama politikasını var gücüyle savunmayı sürdürdü. Bu arada Nice ve Savoie hâlâ Piyemonte'nin elindeydi. Öte yandan İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın İtalyan despotları korumak için yapacakları müdahalelere karşı sessiz kalmayacağını bildiriyordu. Cavour Piyemonte'yi İtalya'nın en güçlü, aynı zamanda en liberal devleti durumuna getirmişti. Ocak 1860'ta yeniden başbakan olunca Fransa'yla pazarlığa oturdu. Cavour, yapılacak halk oylamaları sonucunda Nice ve Savoie'nin Fransa'ya verilmesi karşılığında, yine halk oylaması koşuluyla Piyemonte'nin serbest bırakılmasını istiyordu. III.Napoleon sonunda razı oldu. 12 Mart

◀ *Paris Kongresi*

Villafranca ateşkesi

◀ *Cavour-III. Napolyon görüşmesi*

◀ *Avusturya - Piyemonte savaşı*

Paris Antlaşması

1860'ta imzalanan Paris Antlaşması halk oylaması koşuluyla Nice ve Savoie'nin Fransa'ya; Parma, Modena, Toscana ve Papa Devletleri'nden Romagna'nın Piyemonte'ye verilmesini öngörüyordu. Halk oylamaları daha önce saptanan katılmalar yönünde sonuçlandı. Halk oylamaları Milletlerarası Hukuk'ta yeni bir çığır açıyor, halklar kendi istekleriyle bir devletin uyruğu olmayı kabul ediyorlar, sınır değişiklikleri demokratik yoldan gerçekleştirilmiş oluyordu. Cavour bu çözümü kendi parlamentosuna kabul ettirmekte büyük güçlük çekti. Piyemonte topraklarının bir bölümünün Fransa'ya bırakılmasının nedenlerini kabul edecek bir çoğunluk sağlayabilmek için hayli uğraştı. Sonunda başardı ama Nice doğumlu olan Garibaldi, bu yüzden Cavour'u asla affetmedi.

III.Napoléon bu olaydan sonra sahneden çekilirken Cavour birliği tamamlayabilmek için, Garibaldi'yle savaşmak zorunda kalacaktı. Bundan sonraki aşamada İtalya'nın güneyini birliğe katmak söz konusuydu. Bu aşamada Mazziniciler ve Garibaldi önemli rol oynadılar. Ne var ki, Cavour III.Napoléon'u amacını gerçekleştirmek için kullandığı gibi, onları da kullanmasını bildi. Nisan 1860'ta Sicilya'da yoksul köylüler ayaklandı. İki Sicilya Kralı II. François'nun birlikleri, ayaklanmayı kan dökerek bastırdı. Garibaldi, Nice'in Fransa'ya bırakılmasından sonra yeniden cumhuriyeti savunur olmuştı. Kırmızı gömlekli ve gönüllü 1.000 kişilik bir kuvvetle ayaklananların yardımına koştu. Bu harekete Torino hükümeti de yardımcı oldu ve onu destekledi. Garibaldi 11 Mayıs 1860'ta Marsala'ya çıktı. 27 Mayıs'ta Palermo'yu ele geçirdi ve cumhuriyet ilan etmeye hazırlandı. Cavour için cumhuriyet ilanı, İtalya'nın ikiye bölünmesi anlamına geliyordu. İtalyan Birliği ancak güneyde yapılacak askeri müdahale sonucu sağlanabilirdi. Bu da Garibaldi'yle çatışmayı göze almak demektir. Ayrıca güneye gidebilmek için Piyemonte ordusunun Papa devletlerinden geçmesi, kuzeyle güneyin birleşmesi için de aradaki Umbria ve Marche'in birliğe katılmaları sağlanmalıydı. Ayrıca Katolik Avrupa'nın tepkisini önlemek için III.Napoléon'un diplomatik desteği gerekiyordu. Cavour imparatora iki özel görevli yolladı, III.Napoléon'un yanıtı, "Ne yapacaksınız çabuk yapın" oldu.

Piyemonte ordusu, Eylül-1860'ta iç karışıklıkları bahane ederek Umbria ve Marche'a girdi. Fransız generali Lamoricère'nin komutasındaki papa ordusunu dağıtarak Napoli üzerine yürüdü. Garibaldi önce dövmeyi düşündüyse de sonunda başeğmeyi yeğledi. II.Vittorio Emanuele'i İtalya kralı olarak selamladı ve kralla birlikte Napoli'ye girdi.

Napoli'nin, Sicilya'nın, Umbria ve Marche'in Piyemonte'ye katılması da halk oylamasıyla gerçekleşti. İlk İtalyan Parlamentosu 18 Şubat 1861'de Torino'da toplandı ve II.Vittorio Emanuele'i İtalya kralı ilan etti. 1848 Piyemonte Anayasası da İtalya Anayasası olarak kabul edildi. İtalya kurulmuştu ama Venedik'i de içine alan Veneto bölgesiyle Roma bunun dışında kalmıştı. Bıkmadan ve yorulmadan İtalyan Birliği için çalışan Cavour bu kez Roma sorununu Papa IX. Pius'un cismani iktidarı terke razı ederek çözebileceğini sanıyordu. Çabaları boşa gitti, papayı razı edemedi. Veneto, 1866'da, Roma da 1870'te İtalyan Birliği'ne katılacak ama papa cismani

iktidarından ancak 1929 Latran Antlaşması'yla vazgeçecektir. Cavour, bu kez birliğin yarattığı iç sorunların çözümüne yöneldi, bu konuda çeşitli komisyonlar kurdu. Ticaret özgürlüğü adına güneyde liberal bir rejim uygulanmasını sağladı. Bu, o zamana kadar himayeci bir politikayla geliştirilmeye çalışılan güneyde, tek tük kurulan fabrikaların iflas etmesine yol açtı. Cavour, özgürlüğün, liberalizmin bu yaraları zamanla iyileştireceğine inananlardandı.

Cavour, 19.yy'ın en önemli politikacılarından biridir. O ve Bismarck, milliyetçilik akımının ve burjuvazinin birliğe yönelttiği iki büyük Avrupa devletinin doğmasını sağlamışlardır. Cavour, İtalyan Birliği'ni gerçekleştirirken bir öğretiye bağlı kalmamış, önüne çıkarı her türlü olanağa sonuna kadar yararlanmaya çalışmıştır.

• KAYNAKLAR: E.Cadogan, *The Life of Cavour*, 1907; P.Matter, *Cavour et l'Unité Italienne*, 3 cilt, 1922-1927; M.Paleologue, *Un Grand Realiste: Cavour*, 1926.

• BAKINIZ: CARLO, GARIBALDI, MAZZINI, VITTORIO EMMANUELE II.

CAYLEY, Arthur (1821-1895)

İngiliz, matematikçi. Saf matematiğin hemen her alanında çalışmalar yapmış, invariantlar kuramını geliştirmiş, matrisler ve n -boyutlu soyut geometri konularında önemli katkılarda bulunmuştur.

12 Ağustos 1821'de Richmond'da doğdu, 1895'te Cambridge'de öldü. Çocukluğunun ilk sekiz yılını Rusya'da geçirdi. Londra'da küçük bir özel okulda başlayan öğrenimini aynı kentteki King's College School ve Cambridge'deki Trinity College'da sürdürdü. Bu okuldan 1842'de çok parlak bir dereceyle mezun oldu. Aynı yıl Trinity College'a üye seçildi. Cayley, o yüzyılda bu onuru kazananların en genci olmuştur. Daha sonra hukuk öğrenimi yaptı ve avukat oldu. 1849'da başlayan baro üyeliğinin sürdüğü on dört yıl boyunca hukuk ve matematik çalışmalarını birlikte yürüttü. 1863'te Cambridge Üniversitesi'nde yeni kurulmuş olan Sadlerian profesörlüğüne getirildi ve yaşamının sonuna dek bu görevi sürdürdü. Yalnızca 1881-1882 yıllarında, matematikçi dostu Sylvester'in çağrısına uyarak Johns Hopkins Üniversitesi'nde ders vermek üzere ABD'ye gitti. Yaşamı boyunca sayısız ödül aldı, sekiz üniversite tarafından onur doktora, 1859'da Kraliyet Madalyası ve 1881'de Royal Society'nin Copley madalyasıyla onurlandırıldı.

Cayley'in matematiğe katkılarının belki de en önemlisi, invariantlar kavramını geliştirmiş olmasıdır. Bir cebirsel fonksiyonun katsayıları arasında varolan ve koordinat dönüşümleri sırasında değişmez kalabilen anlatımlar olan invariantlarla ilgili ilk düşünceler Lagrange ve Gauss tarafından ortaya atılmış ve Boole'un 1841'de yayımladığı bir makalede gelişt-

rilmişti. Boole'un çalışmasından yola çıkan Cayley 1843'te n inci dereceden fonksiyonların invariantlarını belirlemeye girişti. Bu arada invariant kavramını daha da geliştirerek, iki fonksiyonun katsayı ve değişkenleri arasında bir bağıntı olan kovaryantı (eşdeğişki) tanımladı. Cayley'in çalışmaları cebirsel fonksiyonlarda invariantlar problemini ilk kez genel bir anlatıma kavuşturdu. Cayley'in geliştirdiği bu kuramın yanlışlarının giderilmesi ve daha da geliştirilmesi başta Gordon ve Hilbert olmak üzere birçok matematikçinin ilgisini çekmiştir.

Cayley, 1854-1878 arasında "Memoirs on quantities" ("Formlar Üzerine İncelemeler") başlığıyla yayımladığı on makalenin altıncısında, biçimlerin ölçüsel özelliklerine yeni bir anlam kazandırdı. O güne değin inancının tersine, aç ve uzunluklara dayanan ölçüsel geometriyi, biçimlerin değişmez özelliklerine dayanan izdüşümsel geometrinin bir özel durumu olarak düşünmenin olanaklılığını gösterdi. Cayley'in uzunluk tanımlarının farklı geometrilere uyarlanabildiğinin 1871'de Klein tarafından kanıtlanmasıyla Eukleidesci geometriyle Eukleidesci olmayan geometrinin aynı türden oldukları, aynı geometrinin özel iki durumu sayılabilecekleri anlaşıldı.

Cayley, matrisler kuramının da en büyük isimlerinden biridir. Cayley'den önce de denklem sistemlerinin çözümünde determinantlardan yararlanılıyordu. Ancak Cayley'in getirdiği temel yenilik n - boyutlu analitik geometrinin çözülmesinde matrislerden yararlanmasıydı. Matris işlemlerinde birleşme ve dağılma özelliklerinin varlığını kanıtladı. Matris çarpımının değişme özelliği gösterdiği özel durumları ve matrislerin cebirsel fonksiyonlar oluşturmalarının temel ilkelerini inceledi.

Saf matematiğin hemen her alanına ilgi duymuş olan Cayley cebirsel geometri, özellikle rasyonel dönüşümler ve uygulamalar (eşlemeler), yüzey ve eğrilerin izdüşümsel özellikleri, gruplar kuramı, çift periyotlu fonksiyonlar, diferansiyel denklemlerin tekil çözümleri gibi daha birçok konuda çalışmalar yapmış ve 1000'e yakın makale ve *An Elementary Treatise on Elliptic Functions* ("Eliptik Fonksiyonlar Üzerine Bir Temel İnceleme") adlı bir kitap yayımlamıştır.

Yaşamının büyük bir bölümünü matematik, kuramsal dinamik ve matematiksel astronomiye ilişkin çalışmalarla geçiren Cayley, çağdaşları tarafından, analitik düşünme gücü ve ürün verdiği konuların çeşitliliği açısından Euler, çözümlemelerindeki beraklık ve incelik açısından da Cauchy ile karşılaştırılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *An Elementary Treatise on Elliptic Functions*. 1876, ("Eliptik Fonksiyonlar Üzerine Bir Temel İnceleme"); *Collected Mathematical Papers of Arthur Cayley*, 13 cilt, ("Arthur Cayley'nin Derlenmiş Matematik Yazıları"), 1889-1898.

• **KAYNAKLAR:** E.T. Bell, *Men of Mathematics*, 1937.

CAYLEY, George (1773-1857)

İngiliz, mucit. Aerodinamiğin ve havacılığın öncülerindendir.

27 Aralık 1773'te Yorkshire'daki Scarborough kentinde doğdu, 15 Aralık 1857'de Yorkshire'daki Brompton Hall'da öldü. Önceleri York'ta okuyan Cayley, daha sonra matematik ve mekanik alanlarında çalışmalarıyla tanınmış George Walker'dan özel dersler aldı. Bir süre de Southgate'de elektrik alanındaki çalışmalarıyla ünlü G.C. Morgan'ın öğrencisi oldu.

Yeterli parasal olanakları bulunan Cayley yaşamının önemli bir kısmını uçuşun temel ilkelerini incelemekle geçirdi. 1796'da küçük bir model helikopterle deneyler yaptı. 1799'dan başlayarak modern anlamda uçuşa yeteneğine sahip, sabit kanatlı, kuyruğunda kontrol yüzeyleri bulunan, dıştan takma itici güçlü bir uçağın tasarımıyla uğraştı. 1809-1810 arasında *Nicholson Journal* adlı dergide yayımladığı çalışmalarıyla aerodinamiğin kuramsal kavramlarını açıkladı. 1839'da yetişkinlerin eğitimi için Londra'da Royal Polytechnique Institute'u kurdu. 1853'te yapımını gerçekleştirdiği bir planöre hizmetkârlarından birini bindirerek 500 m kadar uçuşunu sağladı.

Cayley'nin aerodinamik ile ilgili çalışmaları, kaldırma ve itme güçlerinin saptanması, üç koordinata otomatik dengeleme, hava direncini azaltıcı gövde şekilleri, tek, çift ve üç kanatlı uçakların ve kanatlı füzelerin yapımı ve denenmesi gibi konuları kapsar. Cayley ayrıca helikopter gibi dikine kalkıp inebilen, ancak havalandıktan sonra sabit kanatlı bir uçak gibi uçabilecek bir hava taşıtının ayrıntılı tasarımını da yaptı. Uçaklarla ilgili olarak, kanatların kaldırma kuvvetini inceleyerek, bu kuvvetin rüzgârın sürükleyici kuvvetinden farklılıklarını deneylerle buldu. Uçak tasarımında sabit bir kanatın yararlarını gördüğü gibi, uçak kuyruğunun, kaldırma yüzeylerinin, pervanenin ve dümenin uçuştaki işlevini açıklıkla belirtti. Böylelikle modern uçağın anahatları 19. yy'ın başında ortaya çıkmış oldu.

Cayley'nin havacılıkla ilgili çalışmalarının yanı sıra, değişik konularda inceleme ve keşifleri de vardır. 1807'de geliştirdiği sıcak hava motoru 19. yy'da sanayide yaygın olarak kullanılmıştır. Cayley ayrıca paletli bir traktör geliştirmiş, demiryollarında otomatik işaret sistemleri, elektrik, optik ve akustik konuları üzerinde de çalışmalar yapmıştır.

Cayley, amaçladığı motorlu uçuşa ulaşamayacağını bilincindeydi. Gene de, belirli bir yükü ve hızı olan bir uçak için gerekli gücü çok duyarlı olarak hesap edebilmiş, bu gücün içten yanmalı motorlarla sağlanabileceğini düşünmüştü. 19. yy'ın başlarında varmış olduğu kuramsal düzeyi aşmak ve düşündüklerinin gerçekleştiğini görmek için, yaklaşık bir yüzyıl sonra Wright kardeşlerin uçuşunu beklemek gerekecekti.

• **KAYNAKLAR:** C.H.Gibbs-Smith, *Sir George Cayley's Aeronautics*, 1962; J.L. Prifchard, *Sir George Cayley*, 1961.

• **BAKINIZ:** ADER, SIKONSKY, O. ve W. WRIGHT.

CAYROL, Jean (1911)

Fransız, şair ve romancı. Bireyin yabancılaşmasını *nouveau roman* (Yeni Roman) akımına yakın bir anlatımla işleyen romanlarıyla tanınmıştır.

6 Haziran 1911'de, Bordeaux'da doğdu. Şiir yazmaya II. Dünya Savaşı öncesi yıllarında başladı. Savaş sırasında Direniş Hareketi'ne katıldığı için 1942'de Gestapo tarafından tutuklanarak Mauthausen toplama kampına gönderildi. Orada geçirdiği günler Cayrol'un dünyaya bakışının ve üslubunun biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı.

Ce n'est pas la mer ("Bu Deniz Değildir"), *Le Hollandais volant* ("Uçan Hollandalı") ve *L'Âge d'or* ("Altın Çağ") adlı kitaplarında topladığı savaş öncesi şiirleri Gerçeküstücülük etkileri taşır. *Miroir de la Rédemption* ("Kurtuluşun Aynası") ve *Poèmes de la nuit et du brouillard* ("Gece ve Sis Şiirleri") adlı şiir kitapları ise savaş yıllarındaki izlenimlerinin ve toplama kampı deneyiminin etkisiyle değişen üslubunu yansıtır, bu dönem şiirleri acı çeken insanlığa duyulan yakınlıkla yoğun dini duyguları birleştirir.

1950'de yayımlanan ve roman kuramını geliştirdiği *Lazare parmi nous* ("Aranızdaki Lazarus") adlı denemesinde de yazarın toplama kampındaki yaşantısının etkileri ağırlık kazanır. Onun için, toplama kampındaki dünya, kurtuluşa varmak için acı çekmek zorunda olan insanlığın içinde bulunduğu durumun bir aynasıdır. Hristiyan mitolojisinde İsa tarafından diriltildiğine inanılan Lazarus, Cayrol'un dünyaya bakışında oldukça önem kazanan bir imgedir. Lazarus'un simgelediği terk edilmişlik, yalnızlık ve yokluk insanlığın kaderinde vardır. Cayrol'un bu denemesinde açtığı roman kuramı Robbe-Grillet, Duras ve Butor gibi Fransız romancıları tarafından geliştirilen *nouveau roman* (Yeni Roman) anlayışına yakınlığı.

1947-1950 yıllarında yayımlanan ve Cayrol'a ödül kazandıran *Je vivrai l'amour des autres* ("Başkalarının Aşklarını Yaşayacağım") adlı roman üçlemesi dünyanın tüm acılarını yüklenmesi açısından İsa'yı andıran toplum dışı bir bireyi ele alır. *La noire* ("Siyah Derili Kadın"), *L'espace d'une nuit* ("Bir Gece İçinde"), *La gaffe* ("Pot"), *Les corps étrangers* ("Yabancı Gövdeler") ve *Le froid du soleil* ("Güneşin Soğuğu") adlı öteki romanlarında da yaşamın tükenmişliği, bireyin yabancılaşması ve nesneler dünyasının insana egemen olması gibi temalar ağırlık kazanır.

Cayrol, insanlara ve nesnelere yabancılaşmış bireyin toplumdaki karanlık ve edilgen bir yaşam içinde sürüklenişini ele alarak savaş sonrası Fransız edebiyatında önem kazanan bir temayı işlemiş, tür olarak *nouveau roman*'a yaklaşmıştır. Alain Resnais yapımı iki film senaryosu da Cayrol'a aittir. Bunlardan 1955 yapımı *Nuit et Brouillard* ("Gece ve Sis") Nazi toplama kampları üzerine bir belgeseldir; 1963 yapımı *Muriel, ou le temps d'un retour* ("Muriel, ya da Acı Hatıralar") ise geçmişleriyle hesaplaşmaya çalışan insanları ele alır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Şiir: *Ce n'est pas la mer*, 1935, ("Bu Deniz Değildir"); *Le Hollandais volant*, 1936, ("Uçan Hollandalı"); *L'Âge d'or*, 1939, ("Altın Çağ"); *Miroir de la Rédemption*, 1944, ("Kurtuluşun Aynası"); *Poèmes de la nuit et du brouillard*, 1945, ("Gece ve Sis Şiirleri"). Roman: *Je vivrai l'amour des autres*, 1947-1950, ("Başkalarının Aşklarını Yaşayacağım"); *La noire*, 1949, ("Siyah Derili Kadın"); *L'espace d'une nuit*, 1954, ("Bir Gece İçinde"); *Le déménagement*, 1956, ("Taşınma"); *La gaffe*, 1957, ("Pot"); *Les corps étrangers*, 1959, ("Yabancı Gövdeler"); *Le froid du soleil*, 1963, ("Güneşin Soğuğu"). Deneme: *Lazare parmi nous*, 1950, ("Aranızdaki Lazarus"). Senaryo: *Nuit et Brouillard*, 1955, ("Gece ve Sis"); *Muriel, ou le temps d'un retour*, 1963, ("Muriel ya da Acı Hatıralar").

• **BAKINIZ:** ROBBE-GRILLET.

CEAUŞESCU, Nicolae (1918)

Romen siyaset ve devlet adamı. Romanya Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanıdır.

26 Ocak 1918'de Olt ilçesine bağlı Scorniceşti'de doğdu. 11 yaşındayken Bükreş'te fabrika işçisi olarak çalışmaya başladı. Komünist Gençlik Birliği ve Romen İşçi Partisi üyesi oldu. Bükreş Ekonomik Çalışmalar Akademisi'ni bitirdi. Komünist Gençlik Birliği'nin Prahova ve Oltenia bölge komitelerinin sekreterliğini yaptı. Bu çalışmaları nedeniyle birkaç kez hapse girdi. Daha sonra Komünist Gençlik Birliği merkez komitesi üyesi ve sekreteri oldu. 1939'da gıyaben hapse mahkûm edildi, bir süre sonra yakalandı.

Romanya Diktatörü Ion Antonescu Ocak 1941'de askeri bir hükûmet kurarak tüm partileri kapatmıştı. Almanya ile işbirliğine girerek 22 Haziran 1941'de SSCB'ye savaş açmış ancak Almanya'nın çeşitli cephelerde yenilgiye uğraması üzerine 23 Ağustos 1944'te ülkede Nazi karşıtı bir hükûmet darbesi olmuştu. 1944 darbesinden hemen önce hapisten kaçan Ceaşescu, 1945'ten sonra çeşitli aralıklarla Romen İşçi Partisi merkez komitesi üyesi oldu. 1946 seçimlerini Romen İşçi Partisi, Milliyetçi Parti, Köylü Partisi, Liberal Parti ve Sosyal Demokrat Parti'den oluşan Demokratik Partiler Bloku kazandı. Ceaşescu da Temsilciler Meclisi'ne seçildi.

Bundan sonra muhalefet partileri kapatıldı, 30 Aralık 1947'de kral istifaya zorlandı. Hükûmet, Romanya Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıkladı. Gheorghiu-Dej'in önderliğindeki Romen İşçi Partisi'nin hükûmetteki etkinliği de artıyordu. 1948'de meclis yeni bir anayasa kabul etti. Bundan sonra enerji kaynaklarıyla büyük sanayi işletmeleri kamulaştırıldı. Tarımı kolektifleştirme hareketine başlandı. 1955'te Birleşmiş Milletler'e kabul edilen Romanya Halk Cumhuriyeti aynı yıl Varşova Pakı'na da katıldı.

Ceaşescu, 1949-1950 arasında tarım, 1950-1954 arasında da silahlı kuvvetler bakan yardımcılıklarında bulundu. 1955-1965 arasında Politbüro üyeliği yaptı.

Mart 1965'te Gheorghiu-Dej'in ölümüyle Parti'nin birinci sekreterliğine, Temmuz 1965'te de genel sekreterliğe getirildi. Aynı yıl Romen İşçi Partisi'nin adı Romanya Komünist Partisi olarak değiştirildi. Ağustos 1965'te de tarımın kolektifleştirilmiş, temel üretim araçlarının kamulaştırılmış olması nedeniyle Romanya'nın artık bir "halk cumhuriyeti" değil, "sosyalist cumhuriyet" olduğu ilan edildi. 1965'te kabul edilen yeni anayasayla meclisin, yönetim organları üstündeki denetimi artırıldı.

Ceauşescu'nun yönetime gelmesiyle önce dış siyasette önemli değişiklikler olmaya başladı. Şubat 1967'de Çin Halk Cumhuriyeti'yle bir antlaşma imzalandı. 1967 Arap-İsrail savaşında Romanya, sosyalist ülkelerin İsrail'i suçlamalarına katılmadı. Romanya'nın bu tutumu, Varşova Paktı ve Comecon üyeliklerinin sürmesinin tartışılmasına yol açtı. Ceauşescu, Ekim 1966'da Dünya Komünist Hareketi Konferansı'na karşı çıktı.

9 Aralık 1967'de Chivu Stoica'nın yerine devlet başkanı seçilen Ceauşescu, bundan sonra Batılı ülkelerle işbirliğini artırdı. ABD ve İsrail ile ticari ve bilimsel işbirliği antlaşmaları yapıldı. 21 Ağustos 1968'de ortak toplantı yapan Romanya Komünist Partisi Merkez Komitesi, Devlet Konseyi ve Hükümet, SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgali konusunda "derin endişe" duyduğunu belirtti.

1968-1970 arasında Romanya'da Stalin yanlısı bir rejim uyguladığı öne sürülen yöneticiler, görevden uzaklaştırıldı. Sosyalist Birlik cephesi yerine kurulan Halk Demokratik Cephesi'ne Komünist Partisi yanında, sendikalar, tarım kooperatifleri, tüketici örgütleriyle mesleki, bilimsel ve dini kuruluşların temsilcileri ve azınlık kuruluşları katıldı. 1969 seçimlerinden sonra toplanan meclis, devlet başkanlığına yeniden Ceauşescu'yu getirdi. Aynı yıl Savunma Konseyi Başkanı ve Silahlı Kuvvetler başkomutanı oldu.

Ceauşescu, Mart 1973'te cumhurbaşkanlığı sistemini getirdi ve bu göreve seçildi. 1974 ve 1979'daki Komünist Parti kongrelerinde genel sekreterliğe, 1980 seçimlerinden sonra toplanan meclis tarafından da yeniden cumhurbaşkanlığına getirildi.

Romanya, 1979'da Varşova Paktı'nın Çin'in Güneydoğu Asya politikasını eleştiren bildirisini imzalamadı. Aynı zamanda pakt üyelerinin savunma harcamalarının artırılmasını öneren planına da katılmadı. 1982'de SSCB'yi Afganistan'dan geri çekilmeye çağırdı. Ceauşescu, dış politikada Batılı ülkelere yakınlaşma politikasının sürekli izleyicisi oldu. Hem Devlet Konseyi Başkanlığı hem de Romanya Komünist Partisi genel sekreterliği görevlerini bir arada yürüterek yetkileri tek elde topladı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Romania on the Way of Building up the Multilaterally Developed Socialist Society*, I-XIX, 1965-1980 ("Çok Yönlü Gelişmiş Sosyalist Toplum Olma Yolunda Romanya").

• **KAYNAKLAR**: S.Fisher-Galati. *The New Romania: From People's Democracy to Socialist Republic*, 1967; S. Fisher-Galati, *Twentieth Century Romania*, 1970.

• **BAKINIZ**: ANTONESCU, GHEORGHIU-DEJ, TITO.

CEBERTİ (1753-1825)

Arap, tarihçi. Mısır'ın Fransa işgaline uğradığı dönemle ilgili önemli yapıtlar vermiştir.

Abdurrahman b. Hasan el-Ceberti, Kahire'de doğdu, Şubra yolunda öldürüldü. Soyu yedi kuşak önce Habeşistan'ın Cebert bölgesinden gelip Kahire'ye yerleşmişti. Ceberti ailesi el-Ezher Camisi'nde uzun yıllar ders vermiş, birçok şeyh yetiştirmiş bilgin bir aileydi. Ceberti'nin babası Hasan, el-Ezher'de astronomi öğretimi yapan şeyhlerin sonuncusudur. Ceberti de el-Ezher'de öğrenim gördü. Kahire'nin ünlü bilginleri arasında yer aldı. Napoleon Mısır'ı işgal ettikten sonra onu yönetimde aracı olarak kullandığı seçkinler ve ileri gelenler divanına üye seçti. Ceberti yaşamının son yıllarında Mehmed Ali Paşa'nın muvakkitliğinde bulundu. 1825 sonları ya da 1826 başlarında Kahire'ye dönerken Şubra yolunda öldürüldü. Ölüm tarihi bazı kaynaklarda 22 Haziran 1822'dir. Yazdığı Mısır tarihinde ileri sürdüğü görüşlerinden kuşkulanan Mehmed Ali Paşa'nın bu cinayette parmağı olduğu sanılıyor.

Ceberti'nin en önemli yapıtı *Acaibü'l-Âsar fi'l-Teracim ve'l-Ahbar* adlı 1628-1821 yıllarını kapsayan Mısır tarihidir. Kitap Mehmed Ali Paşa ve yönetimine karşı görüşler taşıması nedeniyle uzun süre yasaklandı. Daha önce yapılmış bir baskısı da toplatılıp yok edildi. Mısırlı bilim adamlarından Şefik Mansur Bey ve arkadaşları yapıtı eksik ve düzensiz bir biçimde Fransızca'ya çevirdiler. Ayrıca G.Wiet, yayımlanan bölümlerin indeksini hazırladı. Yapıtın tarihi olaylar, Doğu'nun yaşam biçimi, gözlemlere dayanarak verilmiştir. Kitap, özellikle değerli bilgiler veren bir biyografya sözlüğü niteliğindedir. *Muzhirü't-Takdis bi-Zehbi Dealeti'l-Fransız* adlı yapıtı Mısır'ın Fransız işgali sırasında tuttuğu birkaç yıllık notları içerir. Yazımı 1802 başlarında tamamlanmıştır. Ceberti bu kitapta Fransızlar'a karşı sert eleştiriler yöneltir. Yapıt Muhammed Ata tarafından *Yezmiyyetü'l-Ceberti* adıyla bastırılmıştır. Yapıtın, Mütercim Asım Efendi tarafından yapılmış, *Muzhirü't-Takdis bi Huruci Taifeti'l Fransız* ve Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin yaptığı ve basılı, *Tarih-i Mısır* adlı Türkçe çevirileri vardır.

Ceberti'nin ayrıca Şanlı tarihçi Muhammed Halil b. Ali el-Muradi'nin 18. yy Arap şair, bilgin ve devlet adamlarının yaşamöyküleriyle ilgili *Silkü'd-Dürer fi A'yanil-Karni's-Sani* Aşer adlı yapıtının hazırlanmasında hocası Murtaza el-Zebidi ile birlikte büyük yardımları olmuştur. Davud b. Ömer el-Antaki'nin tıp konusundaki *Tezkiretü'l-Elbab* adlı yapıtını özetlemiş, *Binbirgece Masalları*'nın dilini sadeleştirip, kendisinin ve başkalarından derlediği nükteleri eklemiştir. Bu nüsha bugün elimizde yoktur.

Ceberti'nin İslam tarihi konusunda derin bir bilgisi yoktu. Önemli bir İslami tarihçisiyle de kişisel bir ilişkide bulunduğu bilinmiyor. Buna karşın Mısır'da özellikle Kahire'de geçen olayları yakından izle-

miştir. Babası Şeyh Hasan'ın Memluk ve Osmanlı ulemasıyla yakın dostluğu vardı. Ceberti'nin kişiliğinin ve dünya görüşünün oluşmasında babasının büyük payı vardır. Ceberti, Muradi ve Murtaza el-Zebidi'den de geniş ölçüde etkilenmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Aca'ibü'l-Âsar fi'l-Teracim ve'l-Ahbar*, (ö.s.), 4 cilt, 1873-1880; *Yevmiyyeti'l-Ceberti*, (ö.s.), Muhammed Ata (yay.), 2 cilt, 1958; *Tarih-i Mısır*, (ö.s.), Mustafa Behçet Efendi (çev.), 1865.
- **KAYNAKLAR**: D. Avalon, "The Historian al-Jabarti and his Background", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XXIII (2), 1960; F. Babinger, *Osmalı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 1982; C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, II, 1949.
- **BAKINIZ**: MEHMED ALİ PAŞA [Kavalalı], NAPOLEON I.

CEBESoy, Ali Fuad (1882-1968)

Türk asker ve siyaset adamı. Milli Mücadele'de Batı Cephesi'nin ilk komutanı ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucularındandır.

1882'de İstanbul'da doğdu, 10 Ocak 1968'de aynı yerde öldü. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) komutanlarından Mehmed Ali Paşa'nın torunu, TBMM hükümetinin ilk nafıa vekili (bayındırlık bakanı) İsmail Fazıl Paşa'nın oğludur. İlk ve orta-öğrenimini Erzincan ve İstanbul'da tamamladıktan sonra Harbiye Mektebi'nde Mustafa Kemal'le aynı sınıflarda okudu. 1905'te kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı. Beyrut ve Selanik'te stajını tamamlayarak 1907'de kolağası (ön yüzbaşı) oldu. Rumeli'de görev aldı. Bu arada meşrutiyeti yeniden kurmak için ordu içinde yapılan gizli çalışmalara katıldı. Bir süre Roma'da ateşemiliter olarak bulundu. Balkan Savaşı öncesinde (1911) Garp Ordusu'nda görev alarak Yakova ve İpek'teki ayaklanmaları bastırdı.

Balkan Savaşı'nda (1912) kolordu kurmay başkanı ve 23. Tümen komutan vekili olarak Yanya Savunması'nı yönetti ve yaralandı. Bu savunmada gösterdiği yararlıklar nedeniyle kaymakam (yarbay) rütbesi aldı. I. Dünya Savaşı öncesi Şam'da 8. kolordu kurmay başkanıydı. Osmanlı Devleti savaşa katılınca 25. ve 14. tümen komutanlıklarına getirildi. 1915'te miralaylığa (albay), 20. kolordu komutanı olarak Sina cephesinde İngilizler'in Tellü's-Şeria saldırısına karşı yönettiği savunma hareketindeki başarısı üzerine de 1917'de miralvalığa (tuğgeneral) yükseldi. Mondros Mütarekesi'nden sonra Mustafa Kemal'in Yıldırım Orduları komutanlığına atanması üzerine bir süre 7. ordu komutanlığına vekâlet etti.

Bu arada mütareke koşullarına dayanarak ülkeyi işgal etmeye başlayan yabancı güçlere karşı ortak tavır belirlemek için Mustafa Kemal'le görüşmek üzere İstanbul'a gitti. Şubat 1919'da gerçekleştirilen bu görüşmeler sonunda, karargâhını, Anadolu'da başlatmaya karar verdikleri mücadelenin merkezi seçilen Ankara'ya taşıdı. Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal'in Haziran 1919'da Amasya'da yayınladığı genelgeyi

Kâzım Karabekir, Refet (Bele), Bekir Sami (Kunduk), Cafer Tayyar (Eğilmez) Selahattin ve Cevdet beylerle birlikte imzaladı.

Ağustos 1919'da İstanbul hükümeti tarafından görevden alınmasına karşın Ankara'da kalarak burayı Milli Mücadele'nin merkezi durumuna getirmeye ve elindeki güçleri savaşa hazırlamaya devam etti. Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nin kararıyla Umum Kuva-yı Milliye komutanlığına atandı. Haziran 1920'de yeni oluşturulan Garp Cephesi'nin komutanlığına getirildi.

23 Nisan 1920'de açılan TBMM'ne Ankara'dan milletvekili seçilen Ali Fuad Paşa, 21 Kasım 1920'de TBMM hükümetinin ilk Moskova büyükelçisi olarak görevlendirildi. Bu görevdeyken 16 Mart 1921'de Türkiye adına Moskova Antlaşması'nı imzaladı. Haziran 1922'de yurda döndükten sonra TBMM'ndeki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun başkanı oldu. 11 Aralık 1922'de TBMM ikinci başkanlığına seçildi. 1923'te ikinci dönem seçimlerinde yeniden Ankara milletvekili olarak meclise girdi. 24 Ekim 1923'te Konya'daki 2. ordu müfettişliğine atandı.

Mustafa Kemal'in 30 Ekim 1924'te asker milletvekillerinin ya milletvekilliğini ya da orduyu seçmelerine ilişkin kararı üzerine 2. ordu müfettişliğinden ayrılarak meclise döndü. Hemen ardından Cumhuriyet Halk Fırkası'na (CHF) karşı gelişen muhalefeti örgütleyerek 17 Kasım 1924'te Kâzım Karabekir, Rauf (Orbay), Adnan (Adıvar), Refet (Bele) beylerle birlikte cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. Yeni fırka CHF tarafından hükümeti devirmek, dini duyguları kötüye kullanmak ve kaçakçılığa arka çıkmakla suçlandı ve 5 Haziran 1925'te Şeyh Said Ayaklanması'na fırka üyelerinin de katıldığı gerekçeyle kapatıldı.

Bir süre siyasetten uzak kalan Ali Fuad Paşa, 20 Haziran 1926'da İzmir Suikastı'na karıştığı gerekçeyle tutuklandı. İstiklal Mahkemesi'ndeki yargılama sonunda suçsuz görülerek aklandı (15 Temmuz 1926). 10 Haziran 1933'te bağımsız Konya milletvekili olarak yeniden meclise döndü. 1950'ye değin bu görevi sürdürdü. 3 Nisan 1939'dan 8 Temmuz 1942'ye değin Ü. Refik Saydam hükümetinde, 9 Temmuz 1942'den 8 Mart 1943'e değin I. Şükrü Saraçoğlu hükümetinde nafıa vekili (bayındırlık bakanı), 15 Mart 1943'ten 5 Ağustos 1946'ya değin de II. Şükrü Saraçoğlu hükümetinde münakalat vekili (ulaştırma bakanı) olarak görev aldı.

30 Ocak 1948'de Kâzım Karabekir'in ölümü üzerine meclis başkanı seçilen Ali Fuad Cebesoy, bu görevi 1 Kasım 1948'e değin sürdürdü. 1950-1954 döneminde Eskişehir, 1954-1960 arasında da bağımsız İstanbul milletvekilliği yapan Cebesoy, daha sonra siyasetten çekildi.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Büyük Harbde Osmanlı İmparatorluğu'nun 1916-1917 Senelerindeki Vaziyeti, Birüssebi-Gazze Meydan Muharebesi ve 20.inci Kolordu*, 1938; *Milli Mücadele Hatıraları*, 1953; *Moskova Hatıraları*, 1955; *General Ali Fuad Cebesoy'un Siyasî Hatıraları*, 2 cilt, 1957-1960; *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, 1967.

- **BAKINIZ**: ATATÜRK, BELE, İNÖNÜ, KARABEKİR, ORBAY.

CECCHETTI, Enrico

(1850-1928)

İtalyan dansçı ve bale eğitmeni. Geliştirdiği bale eğitim programı, İngiltere ve ABD'de bugün yaygın olarak uygulanmaktadır.

21 Haziran 1850'de Roma'da doğdu, 13 Kasım 1928'de Milano'da öldü. Hem babası, hem de annesi dansçı idiler. Cecchetti bir tiyatronun soyunma odasında dünyaya gelmişti. Çok küçük yaşta baleye başladı ve 5 yaşında seyirci karşısına çıktı. 19. yy'ın önemli bale kuramcısı ve eğitmenlerinden Carlo Blasis'in (1797-1878) öğrencisi olan Giovanni Lapri'yle birlikte çalıştı. 1870'te Milano'da La Scala'da sahneye çıktı. Kısa sürede tüm Avrupa ve ABD'de tanındı. Avrupa'da birçok bale topluluğunda konuk başdansçı olarak dans etti.

1887'den sonra St. Petersburg'daki (bugün Leningrad) Marinski Tiyatrosu'nda (bugün Kirov Tiyatrosu) dans etmeye başladı. 1890'da koreograf Petipa'nın Çaykovski'nin müziğiyle hazırladığı *Uyuyan Güzeli*'deki dansıyla büyük bir başarı kazandı. Teknik kusursuzluğu temel alan dans stili, Rusya'da ilgiyle izlenmesine yol açtı. Aynı yıl St. Petersburg'daki İmparatorluk Balesi'nde bale ustası (*maitre de ballet*) oldu. 1892-1902 arasında bu topluluğa bağlı bale okulunda eğitmen olarak çalıştı. Bu okulda aralarında Karsavina, Nijinski, Fokine ve Pavlova gibi Rus balesinin ünlü adlarının da bulunduğu birçok dansçı yetiştirdi.

1902-1905 arasında Varşova Tiyatrosu'na bağlı bale okulunda, 1909'dan 1918'e değin de ünlü emperzaryo Diaghilev'in kurduğu Rus Balçeri topluluğunda eğitmenlik yaptı. 1918'de yine bir dansçı olan eşi Giuseppina de Maria ile birlikte Londra'da özel bir bale okulu açtı. Burada Alicia Markova ve Sergey Lifar gibi ünlü dansçılar yetiştirdi. 1925'ten başlayarak La Scala Bale Okulu'nu yöneten Cecchetti, ölümüne değin bale eğitmenliğini sürdürdü.

Cecchetti bale tarihin en büyük eğitmenlerinden biridir. Geliştirdiği bale eğitim yöntemi, klasik balesinin beş pozisyonu ile yedi temel hareketini kapsayan sıkı bir çalışma programını içerir. Bu programın benimsenip yaygınlaştırılması amacıyla 1922'de Londra'da Cecchetti Society (Cecchetti Derneği), 1939'da da ABD'de Cecchetti Council of America (Amerikan Cecchetti Kurulu) kurulmuş ve sanatçının bale yöntemi, İngiltere ve ABD'de yaygın olarak uygulanan bir eğitim durumuna gelmiştir. Cecchetti ayrıca, bir eğitmen olarak Fransız Marius Petipa ve İsveçli Christian Johansson ile birlikte Rus balesinin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): Oynadığı baleler: *Uyuyan Güzeli*, 1890, müz. Çaykovski; *Şehrazad*, 1910, müz. Rimski-Korsakov; *Petrüşka*, 1911, müz. Stravinski.

CELAL [Şeyh]

(? - 1519)

Türkmen ayaklanmacı. Daha sonraları Anadolu'da çıkan tüm yerel ayaklanmalar onun adıyla anılmıştır.

Doğduğu yer ve tarih bilinmiyor. 1519'da Erzincan yöresinde Akşehir'de öldü. Bozoklu, Şah Veli, Kızıbaş sanlarıyla da anılmaktaydı. Bozoklu (Yozgat) bir dirlik sahibiydi.

1519'da Bozok'tan ayrılıp Tokat yöresine gelerek Turhal yakınlarında bir mağarada yaşamaya başladı. Burada kendisini şeyh ve mehdi ilan ederek çoğunluğu Alevi Türkmenler'in oluşturduğu yöre halkını etkisi altına aldı. Osmanlı toprak düzeninin temeli olan tımar sisteminin dağılmakta olduğu bir ortamda silahlı ve atlı yaklaşık 20.000 kişilik bir güç oluşturdu. Bunun üzerine Rûm (Sivas) Beylerbeyi Şadi Paşa elindeki güçle Şeyh Celâl üzerine yürüdü. Ancak yaralanıp yenilerek Amasya'ya çekilmek zorunda kaldı. Ardından üzerine gelen Karaman Beylerbeyi Hüseyin Paşa'yı da bozguna uğratması Şeyh Celâl'e büyük bir ün kazandı.

Bu sırada Edirne'de bulunan I. Selim [Yavuz] topraklarındaki bu ayaklanmayı bastıramayan Elbistan (Maraş) Valisi Dulkadiroğulları'ndan Şehsuvaroğlu Ali Bey'e kızarak Rumeli Beylerbeyi Ferhad Paşa'yı bu işi çözmekle görevlendirdi. Ferhad Paşa, kapıkulu ve yeniçerilerden oluşturduğu büyük bir güçle yola çıktı. Karaman ve Rum beylerbeyi ile Şehsuvaroğlu Ali Bey'e de birlikte hareket etmeleri için haber yolladı. Bu gelişmeleri öğrenen Şeyh Celâl bu kadar gücün üstesinden gelemeyeceğini düşünerek Şah İsmail'e sığınmaya karar verdi. Yandaşlarını toplayarak Sivas'a dek ulaştı. Ancak Şehsuvaroğlu Ali Bey'in güneyden üzerine geldiğini öğrenince Karahisar'a (Şebinkarahisar) yöneldi.

Karaman ve Rum beylerbeylerinin destekledikleri Şehsuvaroğlu Ali Bey, henüz Ankara'ya yaklaşmakta olan Ferhad Paşa'yı beklemeden ilerleyip Erzincan yöresindeki Akşehir'de Şeyh Celâl güçlerine yetişti. Buradaki savaşta Şeyh Celâl ve pek çok yandaşı öldürüldü ve ayaklanma bastırıldı. Daha sonra Anadolu'da çıkan tüm yerel ayaklanmalar onun adıyla anılmış, bu olaylara Celalilik, çıkaranlara da Celali denilmiştir.

CELALEDDİN [Harezşah]

(? - 1231)

Harezşahlar Devleti hükümdarı. Saltanatı boyunca devleti yıkımdan kurtarmak için savaşmıştır.

Harezşah hükümdarı Alâeddin Muhammed [Harezşah] ile Ayçiçek Hatun'un büyük oğludur. Genç yaşta merkezi Gazne olan Gur bölgesinin yönetimine getirildi. Babasının tüm seferlerine katılarak başarılarında önemli rol oynadı. 1216'da Moğol-

lar'la yaptığı ilk savaşta Cengiz Han'ın oğlu Cuci'yi bozguna uğrattı.

Ancak, Alâeddin Muhammed'in iktidarda büyük söz sahibi olan annesi Terken (Türkan) Hatun, öbür torunu Uzlag Şah'ın veliht olmasını sağladı. Moğol akınları başlayınca babası askeri yeteneğine güvendiği Celeleddin Harezmsah'ın kendi yerini almasını vasiyet etti. Ama kardeşleri Uzlag Şah, Ak Şah ve büyük beylerin bir bölümü buna karşı çıkıp Celeleddin Harezmsah'ı öldürmeyi planladılar. Önce Horasan'a ardından Gazne'ye kaçarak kurtuldu. Kendisini izleyen kardeşleri ise Moğollar'ın tuzağına düştüler. Gazne'de büyük bir ordu oluşturan Celeleddin Harezmsah, Parvan yakınlarında karşılaştığı Moğol güçlerini bozguna uğrattı. Ancak savaş ganimetlerini paylaşma sırasında komutanlarının birbirine düşmeleri üzerine Harezmsah ordusu dağıldı. Bu sırada asıl Moğol ordusu da Hindukuş dağlarını aşarak Gazne'ye girmişti. Güçsüz kalan Celeleddin Harezmsah Sind'e çekildi. Kendisini izleyen Moğol ordusuyla İndus Irmağı kıyılarında yaptığı savaşta ağır yenilgiye uğrayınca Kasım 1221'de Hindistan'a sığındı.

Üç yıl Hindistan'da kalan Celeleddin Harezmsah, bu sürede Hintli prenslerden Şemseddin İltutmış ve Kabaca ile mücadele etti. 1224'te ülkesine dönerek Harezmsah devletini yeniden toparlamaya girişti. Önce Kirman'a gitti. Ardından Fars (Basra) körfezinin kuzeyine doğru ilerleyerek önce Fars Atabegleri (Solgurlular) hükümdarı Sad b. Zengi'yi kendisine bağladı. Daha sonra yokluğundan faydalanıp İsfahan ve Irak-ı Acem'de kendisini hükümdar ilan eden kardeşi Gıyaseddin Pir Şah'a ve Lûr hükümdarlarına boyun eğdirdi. Abbasi halifesi en-Nasır'ın yaklaşan Moğol tehlikesine karşı ortak davranma önerisini reddedip, Abbasi halifesi üzerine güç göndermesi üzerine Bağdat çevresini yağmaladı. Daha sonra kuzeye yönelerek Temmuz 1225'te Tebriz'i ele geçirdi ve karargâhını buraya taşıdı.

Harezmsah devletini yeniden düzenlediği bu dönemde Celeleddin Harezmsah'ı en fazla meşgul eden iki sorun Moğol ve Gürcü akınlarıydı. Bu nedenle Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'a ve Mısır, Suriye Eyyubi hükümdarlarına elçiler göndererek Moğollar'a karşı güç birliği önerdi. Gürcüler üzerine de bir sefer düzenledi. 10 Mart 1226'da yaklaşık yüzyıldır Müslümanlar'ın elinden çıkmış bulunan Tiflis kentini ele geçirdi. Ardından Kirman valisi Barak Hacib'in ayaklanmasını bastırmak üzere güneye indi. 1226 sonlarında Azerbaycan'a dönerek ayaklanmacı Türkmenler'i dağıttı. Gürcüler'in yeniden Tiflis'i alıp buradaki Harezmsah askerlerini de öldürdüklerini duyunca 1227 baharında bir kez daha Tiflis'e girdi.

Bu sırada Moğollar'ın Ceyhun'u geçmeleri üzerine bir bölümünü Damgan yakınlarında bozguna uğrattı. 1228'de Eyyubiler üzerine bir sefer hazırlığındayken Moğollar'ın Ceyhun'u geçip Irak-ı Acem'e yaklaştıklarını öğrenince toparladığı güçlerle Moğollar'a karşı ilerledi. İki ordu 26 Ağustos 1228'de İsfahan yakınlarında karşılaştı. Bu savaşta sağ Kanada komuta eden kardeşi Gıyaseddin'in ihanetine karşı Moğollar'ı bozguna uğrattı. Ancak daha sonra Moğollar'ın kurduğu bir tuzağa düştü ve Lûristan'a kaçarak kurtuldu. Moğollar da çok kayıp verdiklerin-

den Maverâünnehir'e çekildiler. Bir hafta sonra da Celeleddin Harezmsah İsfahan'a döndü. Bölgede durumu düzeltmeye çalışarak bir yandan Kıpçaklar'ı Moğollar'a karşı mücadeleye çağırırken öte yandan Gürcüler'in elindeki Lori kentini ele geçirdi. Bunun üzerine Gürcüler Kıpçaklar'ı da yanlarına alarak Celeleddin Harezmsah'a savaş açtılar. 1229 başlarında başlayan savaşta Celeleddin Harezmsah önce Kıpçaklar'ı ardından Gürcüler'i bozguna uğrattı. Tiflis'e girdikten sonra Gürcüler'in elinde bulunan Şekan, Gap ve Kağızman kalelerini ele geçirdi.

Ağustos 1229'da Ahlat'ı kuşatan Celeleddin Harezmsah kent surlarının dayanıklılığı ve halkın direnişi karşısında ancak Erzurum Emiri Rükneddin Cihanşah b. Tuğrulşah'ın gönderdiği askeri donanım ve yiyecek yardımlarıyla kuşatmayı sürdürebildi. Bu sırada Amid (Diyarbakır) ve Hısn Keyf (Hasankeyf) emirleri de bağlılıklarını bildirerek yardım gönderdiler. Ayrıca sultanlığı Bağdat halifesi tarafından da tanındı. Öte yandan, o zamana değin Celeleddin Harezmsah'la dostluğunu sürdüren ve Moğollar'a karşı ona yardım etmeye söz veren Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad, onun Erzurum Emiri ile yakınlaşması ve Ahlat'ı kuşatması karşısında Memluk Hükümdarı Melik el-Kamil ile birlik oluşturdu. Ahlat 14 Mayıs 1230'da, Harezmsahlar'ın eline geçti. Ancak yaklaşık bir yıl süren kuşatma sırasında, büyük bir bilim ve kültür merkezi durumundaki kent büyük yıkıma uğradı. Celeleddin öncelikle bayındır işlerini ele aldıysa da yaklaşık üç ay sonra Ahlat yeniden elinden çıktı.

Bu sırada Anadolu Selçuklu ve Memluk hükümdarlarının kendine karşı harekete geçtiklerini öğrenerek kuzeye yöneldi. İki ordu 10 Ağustos 1230'da Erzincan yakınlarında Yassı Çimen'de karşılaştılar. Celeleddin'in yenilgisiyle sonuçlanan savaşın ardından Alaeddin Keykubad Erzurum'u, Mısır Hükümdarı Melik el-Kamil'in kardeşi Melik el-Eşref'de Ahlat'ı aldı. Celeleddin bu durum karşısında barış istemek zorunda kaldı.

Celeleddin Harezmsah 1230 sonlarında Hoy'da bulunduğu sırada Çermagan Noyan komutasındaki Moğol güçlerinin Ceyhun'u geçerek Irak-ı Acem'e girdiklerini duyunca Memluk ve Anadolu Selçuklu hükümdarlarına haber göndererek yardım etmezlerse Moğollar'ın kendisini yenerek onların topraklarına da ulaşabileceğini bildirdi. Ancak Ahlat kuşatmasındaki davranışları nedeniyle onu Moğollar'dan pek de farklı görmeyen ve Moğollar'ın kendilerine dek ulaşamayacağını düşünen bu hükümdarlar Celeleddin Harezmsah'a yardım göndermediler. Tek başına Moğollar'la başa çıkmaya çalışan Celeleddin Ağustos 1231'de Dicle kıyılarında karşılaştığı Moğol güçlerine yenildi. Ordusu dağıldı. Kendisi de Silvan yöresindeki dağlara kaçtı ve burada öldürüldü.

Celeleddin Harezmsah saltanatı boyunca Harezmsahlar Devleti'ni toparlamaya çalıştı. Ancak acımasız bir yönetici olması onun en büyük düşmanı olan Moğollar karşısında yalnız kalmasına neden oldu ve sonuçta Harezmsahlar Devleti de tarihe karıştı.

• BAKINIZ: ALAEDDİN MUHAMMED [Harezmsah].

CELALEDDİN ARİF (1875-1930)

Türk hukukçu ve siyaset adamı. İlk TBMM'nin ikinci başkanıdır.

1875'te Erzurum'da doğdu, 1930'da Paris'te öldü. Hukukçu Mehmed Arif Bey'in oğludur. Galatasaray Lisesi'ni ve Paris'te Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre Kahire'de avukatlık yaptı.

II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a döndü. Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Mülkiye'de Hukuk-ı Esasiye (Anayasa Hukuku) dersleri verdi. Bir yandan da avukatlık yapan Celaleddin Arif, 1914'te İstanbul Barosu Başkanı seçildi. 1920'ye değin bu görevi sürdürdü. 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Erzurum mebusu olarak katıldı ve meclis başkanlığına seçildi. Felah-ı Vatan grubunun da yönetim kurulu üyesiydi. Meclis-i Mabusan' da Misak-ı Milli kararlarının kabul edilmesi için uğraşan Celaleddin Arif, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Anadolu'ya geçti.

Celaleddin Arif, ilk TBMM'ne Erzurum milletvekili olarak katıldı. Meclis-i Mebusan'ın başkanı olduğundan, TBMM'de de başkanlık görevinkendisine verileceğini ümit ediyordu. Ancak başkanlığa Mustafa Kemal'in getirilmesi, kendisine ise ikinci başkanlığın verilmesinden hoşnut kalmadı. 3 Mayıs 1920'de kurulan ilk İcra Vekilleri Heyeti'ne adalet vekili olarak atanması da hoşnutsuzluğunu gidermedi. 6 Eylül 1920'de sağlık nedenleriyle meclisten iki ay izin aldı. Erzurum milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş) ile birlikte Erzurum'a gitti. O sırada doğu harekâtı nedeniyle Erzurum'da bulunmayan Kâzım Karabekir'in yerine valiliğe vekâlet eden Kâzım (Dirik) Bey'i yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle görevinden alıp geçici olarak vali vekilliğini üstlendi. Ancak Mustafa Kemal'in uyarısı üzerine Erzurum'a dönüp duruma, elko-yan Kâzım Karabekir, kendisini Erzurum ve çevresi genel valisi, Hüseyin Avni Bey'i de Erzurum valisi yaptırmak isteyen Celaleddin Arif'in yerine 2 Ekim 1920'de Trabzon eski valisi Hamit Bey'i getirdi. Mustafa Kemal'in derhal Ankara'ya dönerek mecliste olayı açıklamasını istemesine karşın Celaleddin Arif, 27 Kasım 1920'ye değin Erzurum'da kaldı. Ankara'ya döndükten sonra da meclisteki muhalefet grubunda (İkinci Grup) yer aldı.

1921'de Roma Büyükelçisi olan Celaleddin Arif 1924'te bu görevden ayrılarak İstanbul'a döndü. Başka devlet görevi almayıp ölene dek avukatlık yaptı.

• BAKINIZ: ULAŞ.

CELÂLEDDİN DEDE (1849-1908)

Türk besteci, musiki kuramcısı. Türk musikisinin tarihine eğilmiş, ses sistemi üstünde çalışmıştır.

1 Şubat 1849'da, İstanbul'da doğdu, 31 Mayıs 1908'de, aynı yerde öldü. Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede ile Münire Hanım'ın oğlu; besteci, musiki kuramcısı Abdülbakî Nâsır Dede'nin torunudur. Davutpaşa Rüştîyesi'ni bitirdikten sonra, mevlevihaneler çevresindeki çeşitli kişilerden medrese bilimleri, tasavvuf, edebiyat, musiki öğrenimi gördü; Farsça, Arapça öğrendi. 1870'te, babası inzivaya çekilince Yenikapı dergâhına şeyh vekili oldu. On yedi yıl sonra, 1887'de, babasının ölümü üzerine de şeyh oldu. Şeyh vekili ve şeyh olarak otuz dokuz yıl dergâhın başında bulundu. Öldüğünde dergâhın mezarlığına gömüldü.

Dini konularla, tasavvuf, edebiyat, musiki alanlarındaki bilgisiyle tanınmış bir Mevlevi şeyhiydi. "Şeyhî" mahlasıyla şiirler yazdı. Musiki bilgilerini besteci İsmet Ağa ile Nikoğos'tan öğrendi; ayrıca, tekkedeki musikicilerden yararlandı. Tamburî Büyük ve Küçük Osman beylerden tambur öğrendi. Gele- neksel tavırda çalan, usta bir tamburiydi.

Celâleddin Dede Efendi, Türk musikisinin tarihi ve kuramsal temeliyle ilgili bilgilerin geri olduğu bir dönemde, çeşitli musiki sorunlarına eğildi, bu alanda belirli bir bilgi birikimine ulaştı. Geçmiş yüzyıllarda incelenmemiş sorunlar üzerinde durdu. O zamana kadar karanlıkta kalmış bazı bilgiler onun çabasıyla ortaya çıkmıştır. Bu yöndeki çalışmalarını Galata Mevlevihanesi şeyhi Ataullah Dede, Bahariye Mevlevihanesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede ve Rauf Yekta Bey'le ortaklaşa yürüttü. Ayrıca, Rauf Yekta'yla tamburun perdeleri üzerinde çalıştı; iki musiki adamı, bu çalışmanın sonunda, Türk musikisinde bir sekizli oktavda 24 aralık ile 25 ses kullanıldığı yargısına vardılar. Elde ettikleri sonuç, günümüzde kullanılan nota sistemine temel olması bakımından bir ilk adım sayılabilir. Rauf Yekta çalışmalarının sonucunu arkadaşları Suphi Ezgi ile Sadettin Arel'e aktarmış ve 24 aralıklı sistem bu üç musiki adamının çabalarıyla kendi mantığı çerçevesine oturtulmuştur.

Celâleddin Dede üzerine eğildiği musiki sorunlarıyla ilgili eser vermemiştir, ama yüzyıllardır bu alanda süregelen boşluğa dikkati çekmesi, Türk musikisi bilgilerinin gelişmesi yönünden yararlı bir işlev sağlamıştır. Dügâh makamında bir Mevlevi ayini besteledi. Nayî Osman Dede'nin hicaz ayininin güftesiyle bestelenen bu eser Mevlevi musikisinin başlıca yapıtlarından biridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Dügâh ayin*, 1904.

CELALEDDİN KARATAY (? - 1254)

Anadolu Selçuklu devlet adamı. Selçuklu sultanlarının taht kavgasını bırakıp devleti birlikte yönetmelerini sağlamıştır.

Yaşamının ilk dönemlerine ilişkin bilgi yoktur. 1254'te Kayseri'de öldü. Öldüğünde yaşı altmışı geçmişti. I. İzzeddin Keykâvus döneminde (1211-1219) yaklaşık dört yıl devât emirliği (divandaki gizli yazıları yazmak ve bunları korumak görevi) ve sipheşâlârlık (ordu komutanlığı) yaptı. 1219'da tahta geçen I. Alaeddin Keykubad döneminde taşthane emiri (leğencibaşı) olarak on sekiz yıl bu görevde kaldı.

I. Alaeddin Keykubad 1237'de ölünce tahta büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhusrev geçti. Gıyaseddin Keyhusrev, başa geçince emirlerinden Sadeddin Köpek'in kışkırtmaları sonucu bazı devlet adamlarını öldürttü. İçinde Celaleddin Karatay'ın da bulunduğu bir bölümünü ise sürgüne gönderdi. Celaleddin Karatay, ancak Sadeddin Köpek'in öldürülmesinden sonra saraydaki taşthane emirliği görevine dönebildi. Ayrıca hazine-i hassa emirliği de kendisine verildi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1240'ta Baba İshak ayaklanması, 1243'te de Moğollar karşısında uğradığı Köse- dağ yenilgisiyle yıprandığı bu dönemde her iki görevini de sürdürdü.

II. Gıyaseddin Keyhusrev 1246'da öldüğünde geride kalan oğullarından en büyüğü yedi yaşındaydı. Keyhusrev veliaht olarak en küçük oğlu Alaeddin Keykubad'ı seçmişti. Ancak ileri gelen devlet adamlarından vezir Şemseddin Muhammed, Şemseddin Hasoğuz, Eseddin Ruzbe ve Celaleddin Karatay büyük oğulun hükümdar olmasının daha yerinde olacağını düşünerek II. İzzeddin Keykâvus'u tahta çıkardılar. Celaleddin Karatay da saltanat naibi oldu. Ancak vezir Şemseddin Muhammed devleti tek başına yönetmeye kalkınca Celaleddin Karatay onu öldürtüp yönetimi eline aldı.

Öte yandan 1243 Köse dağ yenilgisiyle Moğol egemenliğini tanımak zorunda kalan Anadolu Selçuklu Devleti, anlaşmalar uyarınca II. İzzeddin Keykâvus'un hükümdarlığını Moğollar'a onaylatmak zorundaydı. Bu görev hükümdarın kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a verildi. Ancak Moğollar'dan askeri yardım alan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Sivas'ta hükümdarlığını ilan etti. Bazı Selçuklu beyleri de onun yanına geçince Celaleddin Karatay sorunu çözümlmek ve bir iç savaşı engellemek için üç kardeşin (II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaeddin Keykubad) birlikte tahta çıkmalarını önerdi. Ancak Kılıç Arslan bunu kabul etmeyerek Konya'ya ilerledi. İki taraf 1249'da Aksaray yakınlarında karşılaştı. Kılıç Arslan yenilerek tutsak düştü. Celaleddin Karatay durumdan yararlanarak önerisini kabul ettirdi. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin üç kardeş saltanatı dönemi başladı. Üç kardeş adına sikkeler bastırılıp, hutbeler okundu. Bu dönemde atabey olan Celaleddin Karatay devlet yönetiminde

etkin rol oynadı. Zaman zaman Moğollar'la işbirliği yaparak sorun çıkaran devlet adamlarıyla mücadele etti. Bayındırlık işleriyle uğraştı. Ölene dek üç kardeşin saltanatının ayakta kalmasına ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin birliğinin bozulmamasına çalıştı.

Pek çok cami, medrese ve kervansaray yaptırdığı söylenen Celaleddin Karatay'dan kalan en önemli yapıtı, 1251'de yaptırdığı Konya'daki Karatay Medresesi'dir.

- **BAKINIZ:** G. KEYHUSREV II, KEYKÂVUS I, KEYKÂVUS II, KEYKUBAT I, KILIÇ ARSLAN IV.

Celâleddin Rûmî

Suheyli Ünver Kütüphane

CELÂLEDDİN RÛMÎ [Mevlânâ] (1207-1273)

Belhli mutasavvıf. Yeni-Platonculuk'tan esinlenen bir görüşle tasavvufa yeni bir yorum getirdi, Mevlevi tarikatının kurulmasına olanak sağladı.

Horasan'ın Belh ilinde doğdu, sonradan göçtüğü Anadolu'da Konya'da öldü. Babası "Sultanü'l-Ulema" diye anılan Bahaeddin Veled b. Hüseyin b. Hatibi, Belh ilinin birçok bilgin yetiştirmiş ünlü ailelerindendir. Anadolu'da "Mevlânâ Celâleddin", "Celâleddin-i Rûmî", "Molla Hünkâr" gibi adlarla anılan Celâleddin'in yaşamı konusunda bilgi veren iki önemli kaynak vardır. Biri büyük oğlu Sultan Veled'in yazdığı *ibtida-Nâme*, öteki de Mevlevi tarikatının ünlü bilginlerinden olan Ahmed Eflâki Dede'nin *Menakibü'l-Arifin* adlı yapıtıdır. Yazılı kaynaklardan öğrenildiğine göre Celâleddin, bütün ailesiyle birlikte, daha beş yaşlarında 1212'de Belh'ten ayrılmış, uzun süre Suriye, Malatya, Erzincan illerinde dolaştıktan sonra, 1221'de Konya yörelerine gelmiş yerleşmiştir.

İlköğrenimini, çağının ünlü bir bilgini olan, babasından gören Celâleddin, daha sonra medreseye

girmiş, o dönemin öğrenim geleneğine göre hadis, fıkıh, tefsir, kalam gibi İslam bilimleri okumuştur. 18 yaşına geldiğinde Şerafeddin Lala Semerkandi'nin kızı Gevher Hatun'la evlenmiş. 1230'da babasının ölümü üzerine, onun yerine camide vaaz vermeye başlamış, çevresinde birçok kimsenin toplanmasını sağlamıştır. Celâleddin bir süre babasının izini sürmüş, onun benimsediği görüşleri yaymakla yetinmiştir. 1231'den sonra, babasının eski arkadaşlarından ve öğrencilerinden biri olan Seyyid Burhaneddin Tirmizi, hocası Ba-haeddin Veled'i görmek için Konya'da kalmıştır.

Yazılı kaynakların bildirdiğine göre, Seyyid Burhaneddin Tirmizi, Konya'da kaldığı sürece, Celâleddin'e tasavvuf bilgileri aşılamış, onun yeni bir inanç ve yeni bir düşünce ortamına girmesini sağlamıştır. Bütün kaynakların, bu konuda birleştiği söylenemezse de, bu tanışmadan sonra Celâleddin'in çevresinde önemli değişikliklerin olduğu gözden kaçmamıştır. Özellikle Seyyid Burhaneddin Tirmizi'nin ölümünden sonra, yalnız kalan Celâleddin'in çevresinden koptuğu, içkapalı bir yaşam sürmeye başladığı bilinmektedir. Bu içkapalılık döneminde, özellikle 1244'te, Şems-i Tebrizi'nin Konya'ya gelip Celâleddin'le tanışması sonucu, sarsıcı bir değişiklik olmuştur. Çevresinde toplananlardan uzaklaşan, Şems-i Tebrizi ile haftalarca toplumdan ayrı yaşamaya başlayan Celâleddin, büsbütün tasavvufun etkisinde kalmış, bu yaşama biçimi halkın tepkisine yol açmıştır. Gittikçe büyüyen, korkulur bir niteliğe bürünen bu tepkiden ürken Şems, bir iki kez Konya'dan kaçmış, ancak Celâleddin'in direnişi üzerine yeniden Konya'

ya getirilmişti. Şems'in, Konya'dan son ayrılışı konusunda çıkan söylentilerin en yaygını, Celâleddin'in oğlu Alaeddin Çelebi'nin onu öldürdüğü biçiminde olanıdır. Bu söylentilerin gerçekliği tartışma konusudur. Çünkü bu olayla ilgili bilgileri veren kaynaklar birbirini tutmamaktadır. Ancak, Celâleddin'in önemi, etkisi, İslam ülkelerinde kazandığı saygınlık bu tür söylentilerle bağlantılı değildir.

İslam ülkelerinde "Celâleddin Rûmî," "Mevlânâ Celâleddin" gibi adlarla anılan Celâleddin'in bütün düşünceleri, inançları şiirlerinde sergilenmiştir. Onun kişiliğini oluşturan iki temel öğe vardır. Biri şiirleri, öteki bu şiirlerde dilegetirilen varlık birliği (vahdet-i vücud) ve Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan tasavvuf görüşleridir. Şiirleriyle düşüncelerini birbirinden ayrılmaz bir bütün durumuna getiren Celâleddin, kendinden önce gelmiş İran ozanlarından Attar ile Senai'nin izini sürmüş, yer yer Muhyiddin-i Arabi'den etkilenmiştir. Mevlânâ Celâleddin'in şiirlerinde işlenen konular "sevgi" kavramı çevresinde yoğunlaşır. Bu sevgi bütün varlık türlerini içeren, görünen nesnelerden yola çıkarak görünmeyen, tanrısal evrende bulunduğu inanılan nesnelere ulaşmayı erek edinen bir eğilimdir, derin bir özlemdir. Mesnevi'de şiirleştirilen değişik konulu öyküler, tasavvufa ilgili düşünceler yanında eğitici sözleri, öğütleri de içerir. Bu yapıtta şiir kimi yerde derinleşir, kimi yerde sığlaşır, kavramlar arasındaki anlam benzerliğinden, anlam özdeşliğinden kaynaklanan çelişkili durumlar gösterir. Bütün ağırlık öyküye, öyküyle anlatılmak istenen eğitici olaya yüklenmiştir. Gazellerin toplan-

*Varlık Birliği
ve Sevgi*

Özlem

Celâleddin Rûmî'nin, tasavvuf görüşünden kaynaklanarak, geliştirdiği varlık anlayışına göre, insan gövde ile ruhtan kurulu bir bütündür. Ruh ölümsüz, gövde ise ölümlüdür. Ruh, tanrısal bir evrenden gelmiş, gövdeye girmiş, bu nedenle gerçek yurdundan ayrılmıştır. Gövdede bulunduğu sürece, tanrısal evrene kavuşma özlemi içindedir. Ölüm, ruhun gövdeden ayrılmasıyla gerçekleşen bir kavuşma (visal) niteliğindedir.

Ruhun, geldiği tanrısal kaynağa duyduğu özlem, ölümsüzlük ülkesine kavuşma eğilimidir. Gövdede bulunduğu sürece, ölümlü bir varlığın tutsağı olduğunu bilen ruh özlemle olgunlaşır, dahi yüce bir nitelik kazanır. Tanrısal evrene vardığında, gövdede yaşadığı süre içinde kazandığı olgunluk aşamasına yükselir. Gövdenin etkisiyle tutkulara kapılmış, Tanrı sevgisiyle dolup taşmamışsa, Tanrı ışığıyla aydınlanmamışsa, tanrısal evrende de aşaması ona göre olur. Bu nedenle, özlem ruhu geliştiren, olgunlaştıran bir güçtür. Özlem duyan kişi de tanrısal sevgiyle dolan, içi tanrısal ışıkla aydınlanan kişidir. Özlem, Tanrı'ya duyulan sevginin nedenidir. Bu yüzden, ancak, özlem duyan sevebilir. Celâleddin Rûmî'nin izini sürenler için özlem,

Tanrı'ya kavuşma isteğinin, ölümsüzlüğe ulaşma eğiliminin ilk koşuludur.

Celâleddin Rumi, Mesnevi adlı yapıtının ilk dizelerinde, "ney" olarak simgelediği ruhun, Tanrı'ya, ayrı düşüğü tanrısal ülkeye duyduğu özlemi dile getirir. "Dinle neyden, bak nasıl yakınıyor/Ayrılıklar anlatıp duruyor" anlamını içeren bu dizelerde geçen "aynılıklar" tanrısal evrenden uzak kalışı dilegetirir. Bu düşünce, sonraları, Celâleddin'in yolunda gidenlere kılavuz olmuştur. Onlara göre insan bir "özlem varlığı"dır. Ancak, insanın varlığında, özleyenle özlenen özdeştir. Bu durum, varlık birliği inancından kaynaklanır. Tasavvuf anlayışına göre yalnız Tanrı vardır, bütün nesneler birer "görünüş"tür. Bu nedenle, insanda gören de, görünen de Tanrı'dır. Öyleyse, seven de, sevilen de, özleyen de, özlenen de Tanrı'dır.

Kimi İslam düşünürlerine göre, tasavvufu geçen özlem kavramı Kuran'da bulunan ve "ben gizli bir gömüydüm, görünmek, bilinmek istedim, kendime duyduğum sevgiden dolayı evreni yarattım" anlamındayorumlanan sözlerden kaynaklanır. Bu durumda, Tanrı, kendi kendini özleyen bir varlıktır, gövdede geçici bir süre duran ruh, bir araçtır.

diği *Divan-i Kebir*'de şiir sürükleyici, çarpıcı, akıcı bir nitelik kazanır, dizeler arasında sesin egemen olduğu bir uyum bulunur. Bu yapıtta, Farsça şiirin en güçlü örnekleri görülür.

► Erdem ve İyilik

Mevlânâ Celâleddin'in işlediği konular kendi buluşu değil, tasavvuf görüşünü benimseyen bütün aydınların ortak sorunudur. Onun bu ortak sorunlara getirdiği yenilik söyleyiş biçiminde, onları bütün şiirlerinin odağı durumuna getirmesindedir. Bu şiirlerde işlenen konular birkaç bölümde toplanır. Bunlar da Tanrı, insan, evren, oluş, ölüm, ölümsüzlük, ruh ve sevgidir. Bu konular değişik olmalarına karşılık, şiirde bir bütünlük içinde ele alınmış, sevgi bu bütünlüğü sağlayan başlıca öge durumuna getirilmiştir. Sevginin ereği Tanrı, kaynağı ruhtur.

Ruh ve Tanrısal Töz

► İnsanlar arasında kardeşlik

Ruh tanrısal bir tözdür, ölümsüzdür, gövdeden önce vardı, gövdeden ayrıldıktan sonra da varolacaktır. Gövdeye dirilik kazandıran ruh, geldiği tanrısal kaynağa, Tanrı'ya dönmek için özlemi içindedir. Gövdede bulunmak, ruh için, yurdundan uzak kalmaktır. Mevlânâ Celâleddin, ruhun bu durumunu, *Mesnevî*'nin ilk dizelerinde, onu bir kamaşa benzeterek anlatır. "Ney" denen çalgıdan çıkan ses, ona göre, Tanrı'dan ayrı düşen ruhun özlem dolu, yakınmalı, dokunaklı sesidir. Ruhun gövdeden ayrılmasıyla başlayan ölüm de gerçek değildir, bir görünüştür. Gerçekte yalnız Tanrı vardır, insan onun görünüş alanına çıkmastıyla biçimlenmiştir. Tanrı ölümsüz olduğuna göre gövdenin ruhtan ayrılması da bir ölüm değil çözülmüştür, gövdeyi kuran öğelerin dağılarak başka bir varlığa dönüşmesidir.

► Sema ve Evren

Mevlânâ Celâleddin'in benimsediği tasavvuf anlayışına göre insan bir sevgi varlığıdır, tanrısal niteliklerle donatılmıştır. Bu sevgi insanla Tanrı'yı birbirine yaklaştıran birleştirici, uzlaştırıcı güçtür. Sevgi önce Tanrı'nın özünde, Tanrı'nın kendine karşı eğilim duymasıyla, kendi kendini sevmesiyle başlamıştır. Bu nedenle sevmek tanrısal bir eylemi gerçekleştirmektir. Sevgi bütün insanları birleştirir, kardeşlik duyguları içinde, barışsever olarak yaşamayı sağlar. Bu nedenle dinlerin, inançların, değişik görüşlerin yarattığı anlaşmazlıklar, çelişkiler insan özüyle, insanın tanrısal varlığıyla bağdaşmaz. İnsana yaraşan ancak Tanrı'ya yakışandır.

Tanrı önsüz-sonsuzdur, salt ustur, salt ışıktır, salt erktir, salt tözdür. Bütün aykırılıklar, çelişkiler Tanrı varlığında uyuma kavuşur. Varolan da, yokolan da yalnız Tanrı'dır, seven de sevilen de Tanrı'dır.

Hep O'dur varolan da yokolan da
O'dur kaynağı acının da kıvancın da
Yok görececek göz sende yoksa görürdün
Yalnız O var baştan ayağa senin varlığında.

Her Şey Tanrı'da, Tanrı Her Şeyde

Evren ise Tanrı'nın görüldüğü engin varlık alanıdır, kendi başına bir varlık değildir. Evreni yöneten, ona devinme gücü kazandıran da sevgidir. Evrende bulunan bütün nesneler, sessiz bir dille, "hal diliyle" Tanrı'yı anarlar. Bu "hal dili"nden yalnız kendini Tanrı'ya veren, gönül Tanrı ışıyla aydınlanan kimse anlayabilir. Bu aşamaya varan bir kimse kendi varlığında Tanrı'yı bilir, "Hak ile hak olur".

Mevlânâ Celâleddin'in bağlandığı tasavvuf anla-

vışına göre "oluş" Tanrı özünden fışkıрма sonucu "görünüş alanı"na çıkmadır, yoktan varolma değildir. Yalnız Tanrı varolduğundan, "yoktan varolma" söz konusu edilemez. Tanrı varlığı yokluğu dışlar, yokluk kişinin yanıltması sonucu ortaya çıkan bir sanıdır.

İnsan tanrısal bir varlıktır, ruh ile gövde gibi iki özden oluşan bir bütündür. Gövdeye devinme, düşünme, sevmek gibi bütün duyuşsal nitelikleri kazandıran ruhtur. İnsanda dirilik ruhla gövde arasındaki uyumdan doğar. Bu uyumun özünü oluşturan da sevgidir. Ruh gövdeyi, gövde ruhu sever. Bu sevgi tanrısal bir eylem niteliğindedir. Celâleddin'in, ölümü ruhun kurtuluşu sayan düşüncesi karşısında, gövde ile ruhun birbirini sevmesi çelişik bir durum gibi görünürse de öyle değildir. Tanrı'da bütün çelişkiler uyuma ulaşır, gövde ile ruhun birbirine karşı olan ilgisi de bu tanrısal uyumdan kaynaklanır. Bu nedenle bir çelişki söz konusu değildir.

Mevlânâ Celâleddin'e göre bütün insanlar kardeşler, yeryüzü bütün insanların ortaklaşa ve barış içinde yaşamaları gereken bir ülkedir. Bu ülkede senlik-benlik tartışmalarının yeri yoktur. Ne varsa Tanrı'nındır, Tanrı varlığını bölüşmek insana yakışmaz. İnsanın kendi de tanrısal bir varlıktır. Bütün insanlar özdeş olduğundan inanç ayrılıkları, din değişiklikleri gereksizdir. Önemli olan insanın olgunlaşması, yükselmesi, tanrısal niteliğine yaraşır bir düzeye ulaşmasıdır.

Ahlak konusunda, Celâleddin için başlıca değer iyilik ve erdemdir. İnsan, taşıdığı tanrısal öz dolayısıyla iyi ve erdemli olma gereğindedir. İyilik sözle değil eylemle ortaya konur, yaşamın bütün alanlarında uygulanır. Erdem, kötülüğe karşı bile iyilik etmeyi gerektirir.

Mevlânâ Celâleddin, düşüncelerini şiirle dile getirmesi, bütün şiirlerini Farsça söylemesi yüzünden, halk kesimine yayılamamış, daha çok aydınlar arasında tutunmuş, benimsenmiştir. Ölümünden sonra oğlu Sultan Veled, onun adına, mevlevî tarikatını kurunca Celâleddin'in etkisi bir kurum niteliği kazanmıştır. Özellikle büyük illerde, varlıklı kesimlerde kurulan "Mevlevihaneler" bir yandan tasavvuf inançlarının, bir yandan şiir dili olarak Farsça'nın, bir yandan da Şeriat kurallarına aykırı gelen resim, çalgı, oyun gibi sanat türlerinin yayılmasına olanak sağlamıştır. Mevlânâ Celâleddin adına kurulan Mevlevî tarikatının başlıca özelliği "semâ" denen ve çalgı eşliğinde gerçekleştirilen törendir. Belli bir uyumla yürütülen bu törende, özel bir eğitimden geçen dervişler dönerler. Bu dönüşe Mevleviler'ce özel bir anlam verilir. Onların yorumlarına göre bütün gök katları Tanrı sevgisiyle döner, insanın da bu dönüşü uygulaması gerekir. Bu dönüşün kaynağı ise *Kuran*'da geçen ve "ne yana dönerseniz Tanrı'ya yönelirsiniz" anlamına gelen "feeynema tuvellu fesemme vechullah" sözleridir. "Mevlevî" sözcüğü de bu "tuvellu"den türemiş olup "dönen" anlamındadır.

"Semâ" adı verilen bu dönüş değişik çalgılar topluluğunun eşliğinde olur. Doğu musikisinin belli "makam"larına göre düzenlenen bu çalgı topluluğu şiir-oyun-musiki üçlüsüyle bir bütünlük oluşturur. Törene katılanlar, "semâ" denen oyunda görev alanlar özel giysiler, özel başlıklar giyerler. Törende başlıca kural, öbür üyelerle uyum sağlamak, tanrısal bir

evrende yaşadığı inancına kapılmaktır. Törene eşlik eden çalgılar, genellikle, kudum, ney, rebab, tanbur türünden soluklu, vurgulu ve yaylıdır. Mevlevi musikişi içerik bakımından din inançlarına, özellikle, Mevlevilik'in bağlandığı yaşama anlayışına dayanır. "Semâ" denen tören, belli günlerde, bütün Mevlevi tekkelerinde düzenlendiğinden musiki bu tarikatın kurucu öğelerinden biri olmuştur. Bestelenen şiirlerin çoğu Mevlânâ Celâleddin'den, şair olan kimi Mevlevi büyüklerinden seçilmiştir. Şiirlerin bestelerini yapanlar da, uygulayanlar da Mevlevi tarikatına bağlıdır. Törenlerde Mevlânâ Celâleddin'in "Hazret-i Pir" sözcükleriyle anılması yaygın bir gelenektir. Bu sözcüklerin geçtiği besteler de vardır.

Mevlânâ Celâleddin'in ve onun adına kurulan tarikat büyüklerinin İslam uygarlığına getirdikleri önemli yeniliklerden biri de resimdir. Musiki gibi resim de Şeriat kurallarına aykırıdır, suç sayılmıştır. Buna karşılık Bektaşilik gibi Mevlevilik de bu yasağa uymamış, törenlerinde oyun, musiki ve resme geniş bir yer vermiştir. Bu olayda Mevlevilik'le Bektaşilik, yaşama anlayışları çok ayrı olmasına karşılık, birbirinden güç almıştır. Mevlevilik'te resim, başlangıçta "minyatür" denen türdendi, sonraları çağdaş resim anlayışına yönelik bir biçim kazandı. Bu resimler, genellikle üç türdür. Birincisi yazı-resim türünden olup, daha çok, Mevlânâ'nın adını konu edinmiştir. "Ya Hazret-i Mevlânâ", "Ya Hazret-i Pir" gibi yazıları içerir. Bunlar arasında Leylek Hasan Dede'nin "Mevlevi Leylek Hasan Dede" adlı yazı-resmi yaygındır. İkinci tür resimler çiçek, ağaç, manzara, türbe, mezartaşı gibi varlıkları konu edinir. Üçüncü türden olan resimlerin konuları ise Mevlevi büyükleridir. Mevlevi ressamı arasında, Fasin Dede, Eyubi Derviş Hasan, Fahri, Leylek Hasan Dede, Musahib Said Efendi, Hasib Dede, Hüsnü Yusuf, Vesim Paşa ve S. Baykara yapıtları en çok ilgi toplayan kimselerdir.

Mevlânâ Celâleddin'in, özellikle şiir alanında, etkisi başta Anadolu olmak üzere İran, Suriye, Irak gibi ülkelerde çok geniş bir alana yayılmıştır. 14. yy'dan sonra İran'da tasavvufu konu edinen şiirin başlıca kaynağı Mevlânâ Celâleddin'in *Mesnevi* adlı yapıtıdır. İslam ülkelerinde *Kuran* ve Hadis'ten sonra en çok okunan kitap *Mesnevi*'dir. Bu yapıta birçok yorum (şerh) yazılmıştır. 15. yy'da İran'ın en güçlü ozanı sayılan Molla Câmî, uzun süre *Mesnevi* okumuş, onun etkisiyle Mevlânâ Celâleddin'i

O tinsel evrenin Feridunu'dur
Onun değerinin kanıtı da *Mesnevi*'dir
Ben bu yüce kişi için ne diyebilirim
Peygamber değil, ancak peygamberce kitabı vardır.

dizeleriyle nitelemiştir. Türk Divan şiirinin tasavvufila ilgili bölümü, genellikle Mevlânâ Celâleddin'in görüşlerinden kaynaklanır. 15. yy'dan bu yana Konya, Edirne, İstanbul, Kütahya, Bursa, Halep ve Rumeli illerinde birçok Mevlevihane açılmış, buralarda şiir, musiki alanında ünlü kimseler yetişmiştir. Divan yazınının Hayali, Neşati, Cevri, Nahifi, Sakıb Dede, Şeyh Galib, Yenişehirli Avni gibi şairleri Mevlevi tarikatına bağlıdır. Divan yazınının en güçlü şairlerinden biri sayılan Nef'i, Mevlânâ Celâleddin için yazdığı bir "kaside"de

Nef'i-i mücizbeyânem bende-ı Monla-yı Rum

diyerek ona karşı duyduğu saygı ve bağlılığı dile getirmiştir. Mevlânâ Celâleddin'in etkisiyle söylenen dizeler arasında,

Kangı aşiktir o kim mevlâsı Mevlâna değil

gibi çok değişik yorumlara yol açan, onu kutsallaştıranlar da vardır. Bütün bunlar Mevlânâ Celâleddin'in tasavvuf, musiki, şiir, resim alanlarında çağlar boyunca süren, yayılan etkisini göstermektedir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Divan-i Kebir*, 1885, (Çev. Abdülhakî Gölpinarlı, 1958); *Fihri Ma Fih*, 1879, (Çev. Meliha Ülker Tarikâhya, 1954); *Mesnevi*, 1924, (Nahifi, 1851, Veled İzbudak-Abdülhakî Gölpinarlı, 1946); *Mektubat*, 1937; *Mevâiz-i Mecalis-i Seb'a*, 1937, ("Yedi Toplantıdaki Konuşmalar").

• **KAYNAKLAR**: S. Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevlevîyan*, 1866; A. Eflâkı, *Menakıbu'l-Arifin*, 1964; B. Firuzan Fer, *Mevlânâ Celâleddin Muhammed Meşhur Ba Mavlavi*, 1954; A. Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, 1952; A. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 1953; J. Rypka, *Iranische Literaturgeschichte* 1959; Ş. Uzluk, *Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler*, 1957; Ş. Uzluk, *Mevlânânın Ressamları*, 1943; S. Veled, *İbtidâname*, 1936.

• **BAKINIZ**: ATTAR, SENAÎ, CAMÎ MOLLA. NAHİFİ, NEF'İ, SULTAN VELED, ŞEYH GALİB.

CELAN, Paul (1920-1970)

Romen asıllı Avusturyalı şair. Çağdaş Avusturya edebiyatının önde gelen temsilcilerindendir.

Asıl adı Paul Antschel'dir. 23 Kasım 1920'de, Romanya'nın Czernowitz kentinde doğdu, 28 Nisan 1970'te öldü. Yahudi asıllı bir aileden gelmekteydi. 1938'de Paris'te tıp öğrenimine başladı, ancak II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla Romanya'ya döndü. 1941'de Czernowitz Alman orduları tarafından işgal edilince iki yıl süreyle bir çalışma kampına gönderildi, ailesi ise bir toplama kampında öldürüldü. 1943'te tekrar Czernowitz'e döndüyse de savaş sonrasında SSCB topraklarına katılan bu kentten ayrılmayı seçti. Bükreş'te çevirmen ve bir yayınevinde düzeltmen olarak çalışmaya başladı. Daha sonra Viyana'ya geçti. 1948'de yerleştiği Paris'te ise Alman filolojisi ve dilbilim öğrenimi gördü, çevirmenlik yaptı. 1952'de grafikçi Gisèle Lestrang ile evlendi. 1959'dan sonra Ecole Normale Supérieure'de dilbilim üzerine ders vermeye başladı. 1958'de Bremen Kenti Edebiyat Ödülü'nü, 1960'da Georg Büchner Ödülü'nü, 1964'de ise Nordrhein-Westfalen Eyaleti Büyük Ödülü'nü aldı. 1970'te kendini Seine nehrine atarak intihar etti.

İlk şiir kitabı 1948'de Viyana'da yayımlanan *Der Sand aus den Urnen*'dir ("Küpten Alınan Kum"). Bunu 1952'de *Mohn und Gedächtnis* ("Haşhaş ve Bellek") 1955'te de *Von Schwelle zu Schwelle* ("Eşik-ten Eşiğe") adlı şiir kitapları izlemiştir. Celan'ın bu dönem şiirleri zaman, düş ve bellek gibi, romanda

Marcel Proust ve James Joyce gibi yazarlar tarafından ele alınan temalar etrafında döner.

Celan, Ekspresyonizm'den (Dışavurumculuk) özellikle de Avusturyalı şair Georg Trakl (1887-1914) ve Alman şair Iwan Goll (1891-1950) ile Fransız Gerçeküstücü şairlerinden etkilenmiştir. Acıların dolu yaşamı ve bir Yahudi olarak karşılaştığı zorluklar şiirini besleyen en önemli kaynaklardır. Yaşadığı olaylara ilişkin izlenimlerini Alman, Rumen, Yahudi ve Fransız kültürlerinin etkileriyle yoğurarak çok yönlü ve zengin bir anlatıma ulaşmıştır. Celan'ın şiiri alışılmadık çarpıcı imgelerle gelişir, yoğun duygular özenle seçilmiş simge ve sözcüklerde ifadesini bulur. Ses ve ritim, anlamı oluşturan birer öge olarak, şiirinin temel özelliğidir.

Celan'ın ilk döneminin uzun şiirleri yerini giderek kısa ve bilmeceyi andıran şiirlere bırakır. Şair, bir anlatım aracı olarak dilin kısıtlılığını ortaya çıkaran bir anlatıma yönelir. 1959'da yayımlanan *Sprachgitter* ("Dil Kafesi"), 1963'te yayımlanan *Die Niemandsrose* ("Sahipsiz Gül") ve 1967'de yayımlanan *Atemwende* adlı kitaplarındaki şiirleri bu tür bir arayışın ürünleridir. Bu şiirler, kısa ve parçalanmış mısralardan oluşur, çoğunlukla da bir kelime ya da heceden oluşan mısralarla gelişir. Celan'ın şiiri, alışlagelmemiş mısra yapısıyla, kulağa olduğu kadar göze de seslenen bir biçime dönüşür. Şair sözdizimini bozar, şiirin gelişimine tabi kılar. Kelimeler cümle içindeki anlatımlardan çok tek başlarına çağrıştırdıkları anlamlarla önem kazanır. Ortaya çıkan şiir, cümleyi değil kelimeyi temel alan, kelimeyi hecelerine ve giderek daha küçük birimlerine bölen parçalanmış bir şiirdir. Şiirdeki bu parçalanmışlık ise şairin dili değiştirmeyi ve parçalamayı hedefleyen anlayışını yansıtır. *Sprachgitter* ("Dil Kafesi") adlı kitabının adından da anlaşılacağı gibi, onun için dil, algılanan dünya ile şiir arasında bir "kafes" oluşturur. Celan şiiri dilin ötesinde arayan yer yer suskunluğa ve sessizliğe varan bir anlatıma ulaşır.

Paul Celan, Almanca yazılan edebiyatın önde gelen isimlerindendir. Şiirleri birçok dillere çevrilmiştir. Şairliğin yanı sıra çevirmenliğiyle de tanınmış, Shakespeare, Nerval, Rimbaud, Valéry, Apollinaire, Char, Yesenin ve Blok gibi şairlerden çeviriler yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Şiir: *Der Sand aus den Urnen*, 1948, ("Küpten Alınan Kum"); *Mohn und Gedächtnis*, 1952, ("Haşhaş ve Bellek"); *Von Schwelle zu Schwelle*, 1955, ("Eşikten Eşiğe"); *Sprachgitter*, 1959, ("Dil Kafesi"); *Die Niemandsrose*, 1963, ("Sahipsiz Gül"); *Atemwende*, 1967, *Fadenonnen*, 1968; *Lichtzwang*, 1970; *Schneepart*, 1971. Deneme: *Die neue Rundschau*, 1958, ("Yeni Bakış"). Konuşma: *Der Meridian*, 1961.

- **KAYNAKLAR:** B. Allemann, *Paul Celan*, 1963; J. Firges, *Die Gestaltungsschichten in der Lyrik Paul Celans*, 1959; J.K. Lyon, *The Poetry of Paul Celan: An Approach*, 1964.

- **BAKINIZ: TRAKL.**

CÉLINE, Louis-Ferdinand (1894-1961)

Fransız, romancı. Deneyisel üslubuyla kendinden sonraki Fransız romancılarını etkilemiştir.

Asıl adı Louis-Ferdinand Destouches'dur. 27 Mayıs 1894'te, Paris yakınında Courbevoie'da doğdu, 1 Temmuz 1961'de, Meudon'da öldü. Orta halli bir aileden gelmekteydi. 1912'de orduya katıldı, I. Dünya Savaşı'nda cepheye ağır yaralandı. Daha sonra casuslukla görevlendirilerek İngiltere'ye gönderildi. Bir süre Afrika'da tıbbi araştırmalarda bulundu, 'Fransa'ya döndüğünde de tıp öğrenimi gördü. 1924'te ABD, Kanada ve Küba'ya gitti. 1928'de Fransa'ya döndü ve Paris'in yoksul bir mahallesinde doktor olarak çalışmaya başladı. Sosyalizme yakınlık duyarak 1935'te SSCB'ye gitti, ama bu gezi sonucunda görüşlerini değiştirdi ve eleştirilerini *Mea Culpa* (1936) adlı kitabında yayımladı. Bir yıl sonra yayımlanan *Bagatelles pour un massacre* ("Bir Katliam Etrafında İvir Zivir Şeyler") adlı kitabındaki Yahudi aleyhtarı görüşleri yüzünden faşist görüşlere yakınlık duymakla suçlandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal yaşamdan giderek uzaklaştı, Naziler'le işbirliği yaptığı yolundaki suçlamalar sonucunda Danimarka'ya kaçtı. Orada, bir süre hapiste kaldıktan sonra 1951'de Fransa'ya döndü. Kötüleşen sağlığına rağmen yoğun olarak yazmayı sürdürdü.

Céline ününü 1932'de yayımlanan ve Renaudot Odülü'nü alan *Voyage au bout de la nuit* ("Gecenin Sonuna Yolculuk") adlı ilk romanına borçludur. Savaş yıllarındaki ve Afrika'daki izlenimlerini yansıtan bu roman, yer yer müstehcenleşen diliyle tepki toplamış, Rabelais ve Lautréamont'u çağrıştıran alışlagelmemiş dışındaki biçimiyle yaygın roman ölçütlerini zorlamıştır. *Voyage au bout de la nuit*, sinik ve kötümser kahramanı, kâbusu andıran havası ve yazarının hiççiliğe (nihilizm) varan tavrıyla savaş yıllarının çöküntüsünü yansıtır ve Céline'in toplumun ikiyüzlülüğünün karşısındaki umutsuzluk ve kötümserlikle dolu başkaldırısını simgeler.

Mort à credit ("Taksitle Ölüm"), *D'un château à l'autre* ("Bir Şatodan Öbürüne") ve *Nord* ("Kuzey") adlı daha sonraki romanları da benzer bir tarzın örnekleridir ancak ilk romanı kadar büyük bir yankı uyandırmamışlardır.

Céline I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle gelişen Fransız romanının başlıca isimlerindendir. Özellikle de deneyisel roman diliyle Fransız romanının olduğu kadar Kuzey Amerika romanının da gelişimini etkilemiştir. Açık saçık bir dille yazılmış kâbus havasında gelişen romanları ABD'li yazar William Burroughs'un (1914) deneyisel romanlarına benzetilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Voyage au bout de la nuit*, 1932, ("Gecenin Sonuna Yolculuk"); *Mort à credit*, 1938, ("Taksitle Ölüm"); *Guignol's Band*, 1944, ("Guignol Çetesi"); *Casse pipe*, 1949, ("Ateş Hatı"); *D'un Château à l'autre*, 1957, ("Bir Şatodan Öbürüne"); *Nord*, 1960, ("Kuzey"); *Le Pont de Londres*, (ö.s.), 1964, ("Londra Köprüsü"); *Rigodon*, (ö.s.), 1969. *Yergi/Eleştiri: Mea Culpa*, 1936; *Bagatelles pour un massacre*, 1937, ("Bir Katliam Etrafında İvir Zivir Şeyler").

CELLINI, Benvenuto (1500-1574)

**İtalyan, kuyumcu, heykeltci ve yazar.
En önemli maniyerist sanatçılardan
biri olmasının yanı sıra yazdığı ya-
şamöyküsüyle de ün kazanmıştır.**

3 Kasım 1500'de Floransa'da doğdu, 14 Şubat 1574'te aynı kentte öldü. Babası mimar ve müzisyendi. Cellini kuyumcu olarak yetişti. Papalık'tan ve çeşitli prenslerden aldığı siparişler heykeli yönelmesine yol açtı. On altı yaşındayken katıldığı bir kavga nedeniyle Floransa'yı terketti, 1527'ye değin Siena'da yaşadı. 1527'de Roma'yı yağmalayan İspanyollar'a karşı kenti savunanlar arasında yer aldı. Sonra Mantua ve Floransa'da çalıştı. 1529'daki Floransa kuşatmasından kaçarak Roma'ya gitti, Papa VII. Clemens'in koruyuculuğu altına girdi.

Bundan sonraki on yılı kavgalar, çekişmeler içinde ve İtalya'nın çeşitli bölgelerine yaptığı sürekli gezilerle geçti. 1537'de Fransa'ya giderek Kral I. François'nın hizmetine girdi. Ancak bundan hoşnut kalmadı. Roma'ya dönerek Papa III. Paulus için çalışmaya başladı. Roma'nın İspanyollar tarafından yağmalanması sırasında Papalık mücevherlerini çalmış olmakla suçlanarak hapsedildi. Hapishaneden kaçmaya çalışırken ağır yaralandı. Fransız elçisinin arabuluculuğuyla serbest bırakıldı ve 1540'ta gene Fransa'ya gitti. 1545'te birdenbire Floransa'ya dönmesi, işlenmek üzere kendine verilen altın ve gümüşü kendi çıkarı için kullandığı kuşkusunu uyandırdı. Eşcinsel ilişkiler nedeniyle suçlanması, rahip olma girişimi, yaptığı gizli bir evlilik yaşamının son yirmi yılında başından geçen olayların bazılarıdır. Heykel ve kuyumculuk üzerine bir kitap hazırlamış, yaşam-öyküsünü de yazmıştır. Bu sonuncusu bitmemiş olmasına karşın 1728'de yayımlanmış, büyük bir ilgi çekmiş, Goethe tarafından Almanca'ya çevrilmiştir. H. Berlioz'un 1837'de bestelediği *Benvenuto Cellini* operası da bu yapıttan kaynaklanır.

Cellini, Floransa'nın geleneksel döküm sanatında, Raffaello'nun inceliği ile Michelangelo'nun anıtsallığını bütünleştirmeyi amaç edinmiştir. Raffaello'

nun ölümünden sonra yaygınlaşan maniyerist eğilimler, Cellini'nin kadın figürlerinde özellikle vurgulanmış bir biçimcilğe dönüşür. Onun figürlerine verdiği zarif pozlar, bilinçle uzattığı gövde oranları ve gençlerde sanatında izlenen incelik ve yetkinlik, maniyerist tutumunun belirtileridir. Karmaşık biçimli yapıtları, yükledikleri alegorik anlamlar yüzünden, daha da zor anlaşılır hale gelirler.

Cellini'nin üslubu, kuyumculuğundan gelen etkileri de yansıtır. Yapıtlarında çeşitli yüzeyler, farklı dokusal nitelikler taşır. Bu farklı dokudaki yüzeylerin yapının bütünü içinde yan yana getirilişi, çarpıcı bir etki yaratır.

En ünlü yapıtlarından olan I. François için yaptığı tuzluk ve *Cosimo de Medici Büstü*'nde maniyerist süsleme öğeleri egemendir. Öteki yapıtları ise Floransa resim geleneğine ve özellikle de Michelangelo'ya duyduğu hayranlığın izlerini taşır.

Gururlu ve kavgacı kişiliği, teknik yeteneği, kuşkuculuğu, batıl inançları ve bencilliğiyle gününün tipik bir sanatçısı olan Cellini, ayrıca romantik sanatçı tipinin de ilk örneklerindendir.

• **YAPITLAR (başlıca):** Kuyumculuk işleri: I. François için tuzluk, 1539-1543, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana. Heykel: *Perseus*, 1545-1554, Loggia dei Lanzi, Floransa; *Cosimo de Medici Büstü*, 1545-1548, Bargello Müzesi, Floransa; *Appollon ve Hyakinthos*, 1547, Bargello Müzesi, Floransa; *Bindo Altoviti Büstü*, 1550, Garduer Müzesi, Boston; *Çarmıha Geriliş*, 1562, Escorial Sarayı, İspanya; *Narkissos*, Bargello Müzesi, Floransa. Kitap: *Due trattati dell'oreficeria e della scultura*, (ö.s.), C. Milanesi (yay.), 1857. ("Kuyumculuk ve Heykel Üzerine İki Deneme"); *Vita*, (ö.s.), 1728, ("Yaşam").

• **KAYNAKLAR:** I.B. Supino, *L'arte di Benvenuto Cellini*, 1901; K. Vossler, *Benvenuto Cellini's Stil in seiner Vita*, 1899.

• **BAKINIZ: MICHELANGELO, PONTORMO.**

CELSIUS, Anders (1701-1744)

İsveçli astronomi bilgini. Kendi adıyla bilinen termometre derecelendirme sistemini geliştirmiştir.

Anders Celsius 27 Kasım 1701'de Uppsala kentinde doğdu, 25 Nisan 1744'te aynı kentte öldü. Babası astronomi profesörüydü. Astronomi, matematik ve deneysel fizik okuyan Celsius, bir süre Uppsala Üniversitesi'nde matematik profesörü olarak öğretim üyeliği yaptıktan sonra 1730'da astronomi profesörlüğüne getirildi. 1733'te kendisinin ve başkalarının kutup ışıklarına (*aurora borealis*) ilişkin, yapmış oldukları 316 gözlemin sonuçlarını derleyerek yayımladı.

1736'da dünyanın kutuplarda daha basık olduğunu ileri süren Newton'un savını kanıtlamak amacıyla saha araştırması yapan Maupertius'un ekibiyle İsveç'in kuzeyindeki Tornia'ya gitti. Meridyen ölçümündeki katkılarıyla bu ekibin Newton'un savını doğrulamasına yardımcı oldu. 1740'ta Uppsala Göz-

"Tuzluk"

lemevi'ni kurarak, Jüpiter'in uydularının ışık şiddetindeki değişimi ve fotometrik yöntemlerle yıldızları inceledi.

Celsius bugün astronomi alanındaki çalışmalarından çok, 1742'de önerdiği sıcaklık ölçüm sistemi ile tanınır. Termometrelerde yüzlük derecelendirme daha önce de kullanılmışsa da, bu skalada bugün kullanılan sistemde iki sabit derecenin bulunması Celsius'un önerisinden kaynaklanmaktadır. Celsius bu amaçla buzun ergime ve suyun kaynama derecelerini sabit noktalar olarak alıp aradaki farkı yüz eşit dereceye bölerek bugün kullanılan termometre sistemini oluşturmuştu. Ne var ki, suyun kaynama derecesini sıfır (0° C) donma noktasını ise 100 derece (100° C) olarak kabul etmişti. Bu derecelendirme sekiz yıl sonra Celsius'un öğrencisi M. Stromer tarafından tersine çevrilerek bugün kullanılan durumuna getirildi. Santigrat (Centigrade) adıyla da bilinen Celsius derecelendirme sistemi, Fahrenheit ve Kelvin'inkilerle birlikte bugün yaygın olarak kullanılan üç sıcaklık ölçüm sisteminden biridir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Dissertatio de noxa methodo distantiam solis a terra determinandi*, 1730, ("Güneş'in Yer'den Uzaklığını Ölçmek İçin Yeni Bir Yöntem Üzerine Açıklama"); *CCCXVI observationes de lumine borealis ab anno 1716 ad annum 1732*, 1733, ("1716'dan 1732'ye Değin Kuzey Işığına İlişkin 316 Gözlem").
- **KAYNAKLAR:** N.V.E. Nordenmark, *Anders Celsius*, 1936.
- **BAKINIZ:** FAHRENHEIT, KELVIN, MAUPERTIUS, REAUMUR.

CELSUS, Aulus Cornelius (İÖ 25 - İS 45)

Romalı hekim. Eski çağların en önemli tıp kitaplarından birini yazmıştır.

Celsius'un nerede ve ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bugün Fransa'nın güneyinde Narbonne'da doğduğu ve İmparator Tiberius döneminde (İÖ 14-37) yaşadığı sanılmaktadır. Aristokrat Cornelii ailesinin oğludur.

Celsius ile ilgili bilgiler yalnızca *Artes* ("Sanatlar") adıyla derlediği bir ansiklopedinin tıpla ilgili bölümünden kaynaklanmaktadır. Retorik, felsefe, hukuk, askerlik, tarım ve tıpla ilgili bu geniş kapsamlı yapının günümüze değin gelebilen sekiz bölümlük *De Medicina* ("Tıp Üzerine") adlı kısmı, Papa V. Nicholas (1397-1455) tarafından bulunmuş ve 1478'de basılmıştır. Bu yapının sunuş bölümünde, Celsius tıp tarihini ele alarak, geçmiş çağların seksen ünlü isminden söz eder. Ardından gelen sekiz bölümün ilkinde sağlık bilgisi, besin bilgisi, eczacılık, cerrahi, vb gibi konular, ikinci bölümde hastalıklara genel bir bakış, üçüncü ve dördüncü bölümlerde de değişik hastalıkların incelenmesi yer alır. İlaç ve dozların ele alındığı beşinci ve altıncı bölümleri, genel cerrahiye ayrılmış

yedinci bölüm izler. Son bölümde doku bilgisine ilişkin bilgiler verilir.

Rönesans döneminin Avrupa'sında en tanınmış bilimsel yapıtlardan biri olan *De Medicina*'da kalp ve akıl hastalıkları ele alınmış; ateş, ağrı, kızarıklık ve kabartı, iltihaplanmada kesin belirtiler olarak vurgulanmıştır. Ayrıca, vücudun diğer bölümlerinden alınan deri parçalarıyla yüzde yapılan plastik cerrahi ameliyatlar tarif edilmiş, kanayan bir atardamarın bağlanmasından, mesaneden taş çıkarılmasına değin çeşitli cerrahi teknikler ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir.

Celsius bir yandan yapıtının zengin içeriğinden dolayı "Roma'nın Hippokrates'i" diye övülürken, bir yandan da hekimliği bile sorgulanan, katkısı Yunan tıbbının bilgilerini özetleyip aktarmakla sınırlı bir ansiklopedist olarak da değerlendirilmiştir. Dönemin hiçbir yazarı tarafından Celsius'un adından söz edilmemiş olması bu ikinci savı güçlendirse de yapıtının 50'nin üstünde basımıyla 19. yy sonlarına değin Avrupa'daki tıp okullarında zorunlu olarak okutulacak kadar değerli oluşu, Celsius'un bilime katkısının önemli bir kanıtıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** W.G.Spencer (der.), *Celsus de Medicina*, 3 cilt, 1960-1961.
- **KAYNAKLAR:** T.C. Allbutt, *Greek Medicine in Rome*, 1925.
- **BAKINIZ:** PARACELUS.

CEM, Cemil (1882-1950)

Türk, karikatürcü. II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan yapıtlarıyla Türk karikatürünün ilk çağdaş ustalarından biri olmuştur.

İstanbul'da doğdu, 9 Nisan 1950'de aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini Mekteb-i Sultanî'de (bugün Galatasaray Lisesi) yaptı.Yükseköğrenim görmek için gittiği Paris'te Siyasal Bilimler Fakültesi'ni, İstanbul'a döndükten sonra da Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Fransa, İsviçre ve İtalya'da dışişleri memuru olarak görev aldı. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi üzerine İstanbul'a döndü. Salah Cimcoz ve Celal Esat Arseven'in çıkarttıkları *Kalem* adlı gülmece dergisi için karikatürler çizdi. Daha sonra yeniden dışişleri görevlisi olarak Roma'ya gönderildi ve *Kalem*'e buradan da karikatür yolladı. Mesleğini bırakmaya karar verip İstanbul'a döndü ve 1910'da kendi adını taşıyan gülmece dergisi *Cem*'i kurdu.

Balkan Savaşı'nda alınan kötü sonuçların etkisiyle 1912'de dergisini kapattı. 1914-1918 arasında Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (daha sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) müdürlük yaptı. 1918-1922 arasında Fransa'da kaldı. Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden İstanbul'a döndü. Bir süre Şehir Meclisi üyeliği yaptı. 1927'de *Cem*'i yeniden çıkardıysa da Kurtuluş Savaşı'na katılmaması

nedeniyle siyasal iktidardan gelen engellemeler nedeniyle bir yıl sonra kapatmak zorunda kaldı. Yayın yaşamından çekildi, özel olarak karikatür ve resim çalışmalarını sürdürdü. Ölümünden sonra Moda'da evinin bulunduğunu sokağa adı verildi.

Cem, karikatür sanatıyla yurt dışında bulunduğu sırada tanışmıştır. Önceleri özel olarak ilgilendiği bu anlatım biçimini, daha sonra bir uğraş olarak benimsemiştir. Karikatürleri gerçekçi çizimlere dayanır. Özellikle portre karikatürlerinde başarı kazanmıştır. Gülmececinin asıl yükünü ise bu çizimlerin altında yer alan yazılar taşır. Cem karikatürlerinde her zaman gerçeği yansıtmış, fırçası ve kalemiyle yönetimdeki aksaklıkları ortaya vurmuştur. II. Meşrutiyet döneminde iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası'nı da, muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı da eleştirmekten geri durmamıştır. Roma'dayken yanında çalıştığı İbrahim Hakkı'yı, sadrazam olduktan sonraki tutumu nedeniyle kıyasıya yermiştir. Yürekli ve kararlı tutumuyla karikatürü etkili bir anlatım aracı durumuna getirmiştir. Bu niteliğiyle çağdaş Türk karikatürünün en önemli öncülerinden biri sayılır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Cem, 1909, *(Kalem dergisinde yayımlanmış 20 Abdülhamit karikatüründen oluşan albüm)*.

• **KAYNAKLAR**: H.Yücebaş, *Karikatür Üstatlarımız Cem ve Ramiz*, 1959.

• **BAKINIZ**: CEMAL NADİR GÜLER.

CEMALEDDİN AFGANİ (1838-1897)

Afgan asıllı İslam düşünürü. İslamiyet'in yeniden canlanması ve İslam toplumlarının Batı etkisinden kurtulması için dinde reform yapılması gerektiğini savunmuştur.

Asıl adı Seyyid Muhammed b. Safder'dir. Afganistan'daki ya da İran'daki Esedâbâd kasabasında doğduğu sanılıyor. 9 Mart 1897'de İstanbul'da öldü. İran kökenini sonradan örtbas etmesi, İslam aleminde etkili olmak isteyen bir kişinin Şilik'le ilişkisinin fikirlerinin yankısını daraltacağı kuşkusuna bağlanmıştır. 10 yaşında okumak amacıyla Kazvin'e gitti. Sonradan Irak'taki önemli Şii merkezlerinden biri olan Necef'de okudu. 1857'de Hindistan'a yerleşti ve Batı uygarlığı hakkındaki ilk düşüncelerini bu sırada edindi. 1866'da Afganistan'a geçti. Bu ülke o sırada Azam Han ve Şir Ali arasındaki taht kavgalarıyla çalkalanıyordu. Afgani'nin Doğu'yu İngiliz emperyalizminden kurtarma yolundaki ilk girişimleri burada başladı. Ancak, Afganlı hükümdarlara da iletmeyi düşündüğü öneriler ülkedeki karışık durum ve İngiliz politikasının ağır basması nedeniyle başarılı olamadı. 1869'da İstanbul'a gelen Cemaleddin'in deneyimsizliği ve kendini ileri sürme tutkusunu, uzun zamandan beri Osmanlı devlet adamlarının bir bölümünün sabırla oluşturduğu bir projenin yıkılmasına yol açtı. 1870'te

bir Osmanlı üniversitesinin kurulmasına hazırlık olarak halka açık bazı konferanslar düzenlenmişti. Bu konferansların konusu Tanzimat Dönemi'nin devlet adamlarının birinci derecede üzerinde durdukları "faydalı sanatlar"dı. Batı'da "Arts and Sciences"dan neler kasdedildiğini özümseyememiş olan Cemaleddin'in "peygamberlik bir sanattır" konusundaki konferansı uzun zamandır üniversite fikrine karşı olan ulemaya beklediği fırsatı verdi. Konferanslar, dine karşı düşünceler ileri sürüldüğü ithamıyla durduruldu.

Cemaleddin bundan sonra Mısır'a gitti. 1871-1879 arasında Mısır'da aradığı ortamı ve yandaşları bulabildi. Ezher'in şeyhlerinin karşı koymalarına karşın kendi evinde yaptığı toplantılarda ve kiraathanelerde sürdürdüğü sohbetlerde etrafına bir hayranlar grubu topladı. Bu grup içinde Mısır'ın genç aydınları, yazar ve gazeteciler ve bu arada Mısır milliyetçi önderi Saad Zaglul da vardı. Afgani'nin gittikçe daha koyu bir siyaset içeriği ve Hidiv aleyhtarlığı gösteren çalışmaları 1879'da Mısır'dan Hidiv Tevfik Paşa'nın buyruğuyla çıkarılmasıyla sonuçlandı. Cemaleddin'in Mısır'daki hayatının iki önemli aşaması masonluğu ve sonradan en güçlü izleyicisi olan İslam reformcusu Muhammed Abduh'u tanınması oldu.

Afgani Mısır'dan ayrıldıktan sonra önce Hindistan'a ve daha sonra Paris'e gitti. 1884'te burada *el-Urvetü'l-vuska* (en sağlam bağ, Kuran için kullanılan bir ifade) adındaki gazeteyi çıkarmaya başladı. Bir zamanlar Afgani'nin öldürtmeye çalıştığı, daha sonra iktidardan düştükten sonra İtalya'da yaşamaya başlayan Hidiv İsmail Paşa bir anlaşma karşılığında bu yayını desteklemiştir. Gazetedeki makalelerin çoğu Müslüman ülkelerindeki İngiliz emperyalizmi üstüneydi. Bir bölüm makaleler de İslami düşüncenin yeniden kurulmasına ve Müslümanlar arasında birliğin oluşturulmasına yönelikti.

1884-1885 yıllarında İngilizler, Afgani'nin Sudan'daki Mehdi yönetimiyle arabuluculuk yapabileceği konusunda edindikleri düşüncelerin boş olduğunu anladılar. Fakat Cemaleddin, onları bu işin başarılacağına ikna etmek için birtakım karışık yöntemler kullandı. "Ajan" ithamları bu yöntemlerin bıraktığı bir izdir. 1889-1891 yılları arasında Rusya ve İran arasında gidip gelen Cemaleddin, 1891-1892 yıllarında bir İngiliz'in İran'da üretilen tüm tütünler üzerinde aldığı tekel hakkını protesto eden halk ayaklanmasında önemli bir rol oynadı. Bu yüzden İran'dan ayrılmak zorunda kalan Cemaleddin önce İngiltere'ye gitti. Ardından II. Abdülhamid'in yakın danışmanlarından Şeyh Ebû'l-Huda tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na davet edildi. Buradaki İranlılar üzerindeki etkisi, yandaşlarından Mirza Rıza'nın 1896'da Nasreddin Şah'ı öldürmesiyle sonuçlandı. Bu olaydan sonra gittikçe padişahın kuşkularını çeken Cemaleddin bir çeşit ev hapsinde iken kanserden öldü.

Cemaleddin Afgani İslam dininin yeniden canlandırılması uğrunda çalıştığı kadar, kendini Batı emperyalizmi karşısında İslam medeniyetinin kudretini göstermeye adanmıştı. Kendisini yorumlayanlarca Sufi, filozof, siyasi entrikalardan hoşlanan bir fesatçı, mason, milliyetçilik öncüsü, hürriyet taraftarı ve ajan olarak tanıtılmıştır.

Kendisini etkileyen düşüncelerin başında İran'da

18. yy sonundan itibaren etkin olan Şeyhlik akımı gelir. Şeyhlik, tasavvufi düşüncenin rasyonalizmle bir karışımıydı. İran'da genellikle felsefi düşüncelerin öbür İslam ülkelerine göre canlılığını korumuş olması Afgani'nin düşüncelerine özel bir felsefi-tasavvufi boyut kazandırmıştır. Mısır'da bulunduğu sırada müritlerinin kendine bağlanış nedenleri arasında İslam'a, bu yoldan, yeni ve çağdaş boyutlar kazandırmış olması başta gelir. Oluşturduğu çevre Hidiv İsmail Paşa'ya karşı muhalefetin olgunlaşmasında önemli bir rol oynadı. 1877'de çıkmaya başlayan haftalık *Mısır* gazetesi ona düşüncelerini yayma fırsatı sağladı. Afgani'nin genç izleyicileri İskenderiye'de 1877-1880 arasında anayasacılık ve parlamentolu sistemi savunan *Mısır el-fetat* (Genç Mısır) gazetesini çıkardılar.

Cemaleddin Afgani'nin, Panislamizm'i İslam toplumları için bir kurtuluş çaresi olarak görmeye başlaması 1870'lerin sonuna rastlar. Bu konuda II. Abdülhamid'e bir proje sunduğu da bilinmektedir. Büyük bir olasılıkla Hindistan'daki Müslüman topluluğunu daha yakından tanımasının ya da o zamana kadar edindiği tüm deneyimlerin ürünü olarak, 1880'lerde İslam toplumlarında kültürlerin diri tutulması gerektiğine ilişkin yeni bir tez benimsemiştir. Cemaleddin, artık Müslüman yönetimlerden umudunu kesmiş, İslam'ın yeniden canlanmasını kişilerin bilinçlendirilmesine bağlamıştır. Cemaleddin'in en önemli kitabı olan *er-Reddu ale'd-Dehriyyin* ("Maddecilere Reddiye") bu sırada yazıldı. Yapıt, özünde İslami inançların yalnız doğa yasalarına uymakla kalmayıp, tümüyle onlardan oluştuğunu ileri süren Hintli İslam reformcusu Sir Seyyid Ahmed Han'ı hedef almıştı. Ahmed Han, İslam'ı doğa yasalarının özü olarak görmenin yanı sıra siyasal bakımdan da İngilizler'le işbirliği yanlıydı. Ahmed Han'ın düşünceleriyle tutumu arasında bir bağ gören Afgani, İslam dininin esaslarını bu kadar genelleştirmenin beraberinde bir kültür çöküntüsü getireceğini, aslını inkâr etme sonucunu doğuracağını söylüyordu. Bundan dolayı Müslümanlar bilhassa materyalizme karşı koymalıydılar. Asıl amaç İslam dinini olduğu kadar İslam topluluğunu da güçlendirmekti.

Afgani'nin Paris'te bulunduğu sırada yazdığı en önemli yazılar arasında Renan savunması gelir. Ernest Renan, Araplar'ın ırk olarak, İslam'ın da din olarak bilimi reddetdiklerini ileri sürmüştü. Cemaleddin yanıtında İslam'ın bilimin ilerlemesine engel olabileceğini ancak bunun dinin bir sonucu değil, dinin gerçek özünün felsefeye konan yasaklar nedeniyle ortaya çıkamamış olmasından kaynaklandığını öne sürmüştür.

Kuran'ın çağdaş dünyada görülen birçok özellikleri önceden müjdelediği düşüncesi ve *Kuran*'ın ifadelerine zenginlik katan yorumlar, Afgani'nin katkıları arasında sayılır. Afgani'nin en yakın müridi Muhammed Abdüh sonradan el-Ezher'in başkanı olmuş ve bu kurumda reformlar uygulamaya çalışmıştır.

Muhammed Abdüh'un İslam'da akıl ve mantığa yer ayrılmış olduğunu vurgulayan öğretisi "selefiye" adıyla tanınır. Bu öğreti II. Meşrutiyet döneminde bir dereceye kadar etkili olmuştur. Ancak uzun bir süre din reformculuğu sözcüğü ve yaptığı çağrışımlar İslami çevrelerde olumsuz karşılanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *er-Reddu ale'd-Dehriyyin*, 1881, ("Maddecilere Reddiye"); *Tetimmütül-Beyan*, ty, ("Sözün Bitimi");

• **KAYNAKLAR:** E.G. Browne, *The Persian Revolution of 1905-1909*, 1910; Halil Fevzi, *Afgani'ye Reddiye*, 1976; N.R. Keddie, *Sayyid Jamal ad-Din "al-Afghani", A Political Biography*, 1972; C. Meriç, *Umrandan Uygurlığa*, 1974; Mirza Lutfullah, *Şerh-i Hal ve Âsâr-ı Seyyid Cemaleddin Afgani*, 1932.

• **BAKINIZ:** MUHAMMED ABDÜH. ZAGLUL.

CEMALEDDİN AKSARAYI (?-1389)

Türk, bilgin. İbn Sina ve başka İslam bilgelerini yorumlamış ve tanıtmıştır.

Cemaleddin b. Mehmed, Konya'nın Aksaray ilçesinde doğdu ve orada öldü. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Bir söylentiye göre soyu Fahreddin Razi'ye ulaşır. Yaşadığı dönemde Cemali adı ile de tanınırdı. Öğrenimi konusunda yeterli bilgi yoktur.

Aksaray'da, Zincirli Medresesi'ne atanacak müderrislerin *Sıhah-ı Cevheri* adlı sözlüğü ezbere bilmesi, medresenin vakıf koşullarından birisiydi. Bu nitelikte başka biri bulunmadığından Cemaleddin göreve atandı.

Eski Yunan filozofları gibi o da çevresinde toplanan sayısı kabarık öğrencilerini üçe ayırmıştı. Evinden medreseye kadar yolda ders verdiği öğrencilere "meşşaiyun" (Gezginler), medresede revaklar altında ayaküstü ders verdiği öğrencilerine "revakiyun" denirdi. Öğrenimlerinde ilerlemiş, kendisiyle bilimsel tartışma düzeyine gelmiş öğrencileri de medresede oturarak dersleri izlerdi. Buradan yetişenlerden biri Molla Fenari'dir.

Çağın bilginlerinden Seyyid Şerif Cürcani, Cemaleddin'in derslerinin ününü duyup, kendisinden yararlanmak için, Karaman'a giderken yolda raslantı sonucu Cemaleddin'in ölüm haberini almış, amacına erişememiştir.

Cemaleddin'in yapıtlarından birindeki kayıta, 1350-1380 yıllarında Amasya Beyi Hacı Şadgeli Paşa'nın yanında kazasker olarak bulunduğu; Sivas Emiri Kadı Burhaneddin'in 1381'de Amasya'yı işgal edip Emir'in yenilmesi üzerine Cemaleddin'in buradan kaçarak Aksaray'a yerleştiği yazılıdır. Ölüm tarihi kaynaklarda değişik ve tartışmalıdır.

Cemaleddin, İbn Sina'nın *Kanun* adlı yapıtının bir özeti olan *Mucezü'l-Kanun*'u *Hallü'l-Mucez* adıyla şerhetmiştir. Ayrıca, *Etvârü'l-Kulub*, *Ehadişü'l-Kudsıyye*, *Hadis-i Erbain Şerhi*, *Es'ile ve Ecvibe* gibi *Kuran* ve Hadis yorumlarıyla ilgili yapıtları vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Hallü'l-Mucez*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya bölümü No. 3666); *Etvârü'l-Kulub* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa No. 438/2); *Ehadişü'l-Kudsıyye*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi bölümü No. 1003/27); *Hadis-i Erbain Şerhi*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdadlı Vehbi Efendi bölümü, No. 258); *Es'ile ve Ecvibe*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa bölümü No. 438/2).

• **KAYNAKLAR:** A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 1943; C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, II, 1949; Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 1915.

• **BAKINIZ:** ŞERİF CÜRCANİ.

CEMALEDDİN EFENDİ (1848-1919)

Osmanlı şeyhülislamı. İttihat ve Terakki'ye karşı çıkmış, İslamcılık düşüncesini savunmuştur.

12 Nisan 1848'de İstanbul'da doğdu, 18 Nisan 1919'da Remle'de öldü. Kazasker Ahmed Halid Efendi'nin oğludur. Baba tarafından ünlü bilgin Gelenbevi İsmail Efendi'nin torunudur.

Öğrenimine mahalle mektebinde başladı. Daha sonra babasından ve özel öğretmenlerden ders aldı. On yaşındayken adı rüüs defterine kaydedildi.

1871 Eylülünde Meşihat Dairesi Mektubi kalemine girdi. İki ay sonra Mektubi kalemine muavin oldu. 1872'de Anadolu Kazaskerliği mektupçuluğuna getirildi. Aynı yıl içinde Adliye Nezareti İstanbul Birinci Ceza Dairesi yazı işleri muavinliğine atandı. 1875'te yazı işleri müdürü, 1877'de Ceza Dairesi Şube mümeyyizi, 1878'de Meşihat Dairesi mektupçusu oldu.

1879 Mart'ında Bilad-ı Hamse, aynı yılın Ekim'inde Hameyn-i muhteremeyn, 1883'te İstanbul, 1888'de Anadolu Kazaskerliği, 1891'de Rumeli Kazaskerliği payelerini aldı. 4 Eylül 1891'de Bodrumlu Ömer Lütfi Efendi'nin yerine Şeyhülislam oldu. Mihaliç ve Tikveş kazaları da kendisine arpalık olarak verildi.

Cemaleddin Efendi'nin aralıksız 17 yıl süren bu ilk şeyhülislamlığı, II. Meşrutiyet'in ilanı ile sadrazam Said Paşa 13 gün süren sedaretinden ayrılınca, 5 Ağustos 1908'de son buldu. Ama aynı gün Kamil Paşa'nın kurduğu hükümette yeniden şeyhülislam olarak görev aldı. İttihat ve Terakki Partisi'nin işbaşına gelmesi üzerine 13 Şubat 1909'da istifa etti.

Cemaleddin Efendi, üçüncü kez, Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın 22 Temmuz 1912'de kurduğu hükümette şeyhülislam oldu. Sadrazamı, İttihat ve Terakki'ye karşı sert önlemler almaya zorladı ama başarılı olamadı. Bu sırada Trablusgarb ve Balkan savaşlarında uğranılan yenilgiler üzerine Gazi Ahmed Muhtar Paşa 29 Ekim 1912'de görevinden ayrıldı. Yerine geçen Kamil Paşa'nın kurduğu hükümette Cemaleddin Efendi son kez şeyhülislamlık görevine getirildi. İttihatçılar'ın 23 Ocak 1913'te düzenlediği Bab-ı Âli baskımında kabine ile birlikte zorla görevden uzaklaştırıldı.

Siyasi yaşamı sona eren Cemaleddin Efendi, İttihat ve Terakki'ye karşı olan birçok kişi gibi İstanbul'dan ayrılarak Mısır'a gitti, İskenderiye yakınlarındaki Remle kasabasına yerleşti. Burada, II. Meşrutiyet'in ilanından İstanbul'dan ayrılıncaya değin süren siyasal etkinlikleri ile ilgili anılarını yazdı.

Cemaleddin Efendi Osmanlı İmparatorluğu'nun

yaşamasını hilafetin güçlenmesinde görüyordu. Bu bakımdan İttihat ve Terakki'nin Türkçü görüşlerine karşı İslamcılık düşüncesini savunuyordu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Şeyhülislam Merhum Cemaleddin Efendi Hazretlerinin Hatırat-ı Siyaseti*, (ö.s.), 1920.

• **BAKINIZ:** AHMED MUHTAR PAŞA, KAMİL PAŞA, SAİD PAŞA.

CEMAL HALVETİ (? - 1496)

Türk, sufi. Halveti tarikatının İstanbul'daki ilk temsilcisi.

Çelebi Mehmed Cemaleddin Halveti, Konya'nın Aksaray ilçesinde doğdu, Tebük'te öldü. Çelebi halife diye ün kazanmıştır. Taşköprizade'ye göre Cemaleddin Aksarayi'nin soyundandır. Takma adı Cemali'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Öğrenimi hakkında yeterli bilgi yoktur. Kaynakların belirttiğine göre, çağının geçerli bilimlerini öğrenmeye çalışmış, müderrislik yapacak duruma gelmiştir.

Karaman'a giderek Şeyh Alaeddin Halveti'nin halifelerinden Şeyh Abdullah'a bağlandı. O sırada Karaman'a dönen Şeyh Alaeddin'in de hizmetinde bulundu. Her iki şeyhin ölümünden sonra Tokat'a gitti. Türkmen şeyhlerinden Tahirzade'ye mürid oldu. Şeyhin toprağı kazdırıp yerin altında yaptırdığı hücrede çile çıkardı. Cemal Halveti çilesini doldurmadan Tahirzade ölünce, Şirvan'da Seyyid Yahya'nın yanına gitmek için yola çıktı.

Erzincan'da Pîr Mehmed'le buluştu. Pîr Mehmed, Seyyid Yahya'nın çok yaşlı olduğunu oraya gitmemesini söyledi. Kendisini dinlemedi. Baku'ya geldiği zaman Seyyid Yahya'nın ölüm haberini aldı, Erzincan'a geri döndü. Pîr Mehmed'den hilafet alıp bir süre sonra Amasya'ya gitti.

Amasya'da şehzadeliliği sırasında vali bulunan II. Bayezid'le tanıştı. Bayezid ile Cem Sultan arasındaki saltanat kavgasında, Bayezid'i tuttu.

1481'de tahta çıkan II. Bayezid, Cemal Halveti'yi İstanbul'a çağırdı. Sadrazam Koca Mustafa Paşa tarafından, onun adını taşıyan cami (1486) vetekkeye ilk şeyh olarak atandı. Padişah şeyhin tekkesine iki kez konuk oldu. Cemal Halveti burada dokuz yıl şeyhlik etti. Sıkı bir riyazete (nefsin isteklerini kırmak) girdi. Derviş hücrelerinin tavanlarının ortasına bir ip taktırılmış, uçları ilmiklenip herhangi bir gaflette bulunmamaları için bazı dervişlerin boyunlarına geçirilmişti.

İstanbul'da 1496'da başgösteren veba salgını ve depremde ürken II. Bayezid bu afetlerin sona ermesi için dua etmek üzere Cemal Halveti'yi kırk dervişle birlikte Mekke'ye gönderdi. Yola çıkan şeyh, Şam'dan üç konak uzaklıkta bulunan Tebük koruluğunda öldü.

Halvetilik 14. yy'da ortaya çıktı. Başlangıçta İran'da kurulan tarikatın ilk pîri olarak Ömer Halveti, ikinci pîr olarak da Seyyid Yahya Şirvani tanınır.

İkinci pirin müridlerinden Dede Ömer Ruşeni Aydın'da, Habibi Karamani Karaman'da, Pîr Mehmed Erzurum'da bulunuyordu.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Divan*, (Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü No. 2709/4), *Risale fi't-Tasavvuf*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa bölümü No. 1352/1), *Risale'tü'l-Kavsiyye*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba bölümü No. 63); *Mürşidü's-Salikin ve Munkızü'l-Halikin*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari bölümü No. 212).
- **KAYNAKLAR**: S.N. Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 1943; S.N. Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1944; Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri* I, 1915; Lamî Çelebi, *Nafahatü'l-Uns Tercümesi*, 1872; T. Yazıcı, "Fetih'ten sonra İstanbul'da ilk Halveti Şeyhleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, (II), 1956.
- **BAKINIZ**: BAYEZİD II, CEM SULTAN.

CEMAL NADİR GÜLER (1902-1947)

Türk, karikatürcü. Yapıtlarıyla karikatürün geniş bir izleyici kitlesi tarafından benimsenip sevilmesini sağlamıştır.

Bursa'da doğdu, 27 Şubat 1947'de İstanbul'da öldü. İlköğrenimini Bursa'da, ortaöğrenimini de Bilecik'te tamamladı. Ailesinin zoruyla devlet sınavlarına katılarak Almanya'da mühendislik eğitimi yapmaya hak kazandı. Ancak ressam olmak istediği için İstanbul'a geldi ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) sınavlarına girdi. Başarılı olamayınca Bursa'ya döndü. Yunan Ordusu'nun kenti işgal etmesi ile memuriyetinden çıkarılan babasına yardımcı olmak için bir süre kasnakçı çıraklığı yaptı. Zayıf bünyesi nedeniyle bu işi sürdürmedi, bir dükkân açarak tabelacılık yapmaya başladı. Boş zamanlarında da suluboya resimler ve karikatür yapıyordu. Bursa'nın kurtuluşundan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurarak öğretmenlik istedi, ilkokullarda gezici resim öğretmenliği yaptı.

İlk karikatürü 1920'de Sedat Simavi tarafından çıkarılan *Diken* adlı gülmece dergisinde yayımlandı. Bunu başkaları da izleyince 1926'da İstanbul'a geldi ve geçimini tabelacılık ve karikatürcülükle kazanmayı denedi. Bu arada *Yeni Dünya*'da da karikatürler çizdi. Kazancı yetişmeyince gene Bursa'ya döndü ve öğretmenliğini sürdürdü. Yaptığı karikatürleri İstanbul'daki dergi ve gazetelere gönderdi.

1928'de *Akşam* gazetesi yöneticilerinden Necmettin Sadak'tan aldığı bir öneri üzerine günlük karikatürler çizmek üzere İstanbul'a geldi. Gerek günlük karikatürleri, gerekse başta *Amcabey* olmak üzere yarattığı tipler kısa zamanda tutuldu ve kendisine büyük bir ün kazandı. II. Dünya Savaşı yıllarında *Cumhuriyet* gazetesinde çalıştı.

Cemal Nadir günlük gazete karikatürlerinin yanı sıra çeşitli haftalık ve aylık dergilere de karikatür çizmiştir. *Amcabey* adlı bir gülmece dergisi çıkarmış,

burada özellikle genç karikatürcülere yer vermiştir. Karikatürlerini kitap biçiminde de yayımlamış, sergiler açmış, karikatüre ilgili konuşmalar yapmıştır. Çocuk dergilerinden gelen istekleri geri çevirmemiş, kendi de 1941'de bir süre yayımlanan *Arkadaş* adlı çocuk dergisini çıkaranların arasında yer almıştır. Canlandırma filmi alanındaki bir denemesi kısıtlı olanaklar nedeniyle yarıda kalmıştır. Bunların yanı sıra Ankara Radyosu'na skeçler yazmıştır. Bir oyunu İstanbul Şehir Tiyatroları tarafından kısa bir süre oynanmıştır. Ölünceye değin en büyük tutkusu olan resim yapmayı sürdürmüştür.

Cemal Nadir, Türk karikatürü için birkaç yönden önem taşır. Bunlardan biri karikatürün günlük gazetelere girmesindeki öncülüğüdür. Yapıtlarıyla karikatür gibi etkili bir anlatım aracının sevilmesini, aranmasını sağlamış, geniş bir izleyici kitlesinin ilgisini toplayabilmiştir. İkincisi ise karikatür çizgisine getirdiği özgün anlatım dilidir. Karikatürün gerçekçi resim çizgisinden kurtulup, yalnız insanları değil çevrelerini de biçimsel değişime uğratan bir yönde gelişmesi onun zamanında olmuştur. Cemal Nadir'in karikatürlerindeki ayrıntılar anlatılmak isteneni vurgulayıcı nitelikte olmasa bile, verilen tabloyu bütünlüyle özellikler taşır. Onun gülmececi daha çok karikatürün altındaki yazılı "nükte"lere dayanır, ama keskin gözlem gücünü ince gülmece duygusuyla birleştirebilmiş olması, yapıtlarını resimli fıkralar olmanın üstüne çıkarmıştır.

Cemal Nadir'in üçüncü özelliği yarattığı tipler açısından. Bunlarla bir yandan, Karagöz'de olduğu gibi Türk toplumuna özgü kişilikler oluşturma geleneğini sürdürmüş, bir yandan da — dizi resim kullanmak gibi — çizgi roman özelliklerinden yararlanarak Türk karikatürünün anlatım olanaklarını zenginleştirmiştir. Tipleri arasında en ünlüsü olaylara dışardan bakabilen ve kısa bir yorumla taşı gedigine koyabilen *Amcabey*'dir. *Dede ile Torun*'da eski ile yeni çelişkisinden, *Ak'la Kara*'da karşıt görüşlerin yarattığı gülünç durumlardan yararlanmış, *Dalkavuk*, *Salo-*

Türkiye’de Kar katür

Kişilerin ya da olayların gülünç, çelişkili yanlarını yakalayarak, bunları kimi zaman yazıyla da desteklenen abartılmış çizgilerle gülmeceye dönüştürme sanatı olan karikatür, Türkiye’ye 19. yy’da Tanzimat döneminde girdi. Padişah Abdülaziz’in* baskı yönetimine karşı aydınlar, önemli bölümü yurt dışında olmak üzere mücadeleye girişmişlerdi. Giderek Şinasi*, Namık Kemal*, Ziya Paşa*, Midhat Paşa* ve Ali Suavi* gibi özgürlük yanlıları Abdülaziz’i yıpratıyorlardı. Bu ortamda gülmece dergileri de yayımlanmaya başladı. Teodor Kasap’ın* 1870’de çıkardığı Diyojen Türkiye’deki ilk gülmece dergisi oldu. Bu dergilerde karikatürleri imzasız yayımlanmasına karşın, Nişan Berberyan, Tinghir, Opçanadassiss ve Ali Fuat Bey gibi adlara da rastlanıyordu.

Tanzimat karikatürlerinde gerçekçi olmasına özen gösterilen çizimler ve geniş ölçüde yazıya dayanan gülmece öğeleri kullanılıyordu. Siyasal ve toplumsal yaşam, özellikle de Batılılaşma’yla gelen yeni yaşama biçimleri eleştiriliyordu. 1876’da Kanun-u Esasi’nin ilan edilmesiyle gelen özgürlük ortamında karikatür daha yaygınlaştı. Ancak Abdülhamid’in* 1878’de Meclis-i Mebusan’ı kapatmasından sonra basına uygulanan sansür bu alanda da duraklamaya neden oldu.

1908’de II. Meşrutiyet’ten sonra sansür kalkınca yayın yaşamını yeni gazete ve dergiler doldurdu. Yalnız gülmece dergilerinin sayısı 100’e yaklaşıyordu. Bunların en önemlisi Kalem’di. Başta Cemil Cem* olmak üzere Sedat Nuri*, Scarselli, A. Rigopulos gibi Kalem’de çizen karikatürcüler, Türk karikatürünü yeni bir aşamaya ulaştırdılar. Baba ve Halit beyler, Münir Osman, Cevat Nuri ise Tanzimat geleneğini sürdürüyorlardı. Meşrutiyet karikatürü de siyasal ve toplumsal yaşamı eleştiriyor, özellikle İttihat ve Terakki’nin baskı ve terörünü yeri-yordu.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Sedat Simavi* Diken ve Güler yüz, Refik Halit* ise Aydede gülmece dergilerini çıkardılar. Bunlardan ilk ikisi Mustafa Kemal’i* desteklerken sonuncusu işgalcileri ve sarayı tutuyordu. Bu dergilerde Sedat Nuri, Münif Fehim*, Ramiz Gökçe*, Sedat Simavi, İzzet Ziya ve Rifki gibi karikatürcüler ürün verdiler. Aydede’de çizen Rifki, Anadolu hareketine karşıydı. Öbürleri karikatürleriyle bağımsızlık mücadelesinin yanında yer aldılar. Cumhuriyet’in kurulmasıyla basına gelen canlılık, karikatürü de etkiledi. En önemli gelişme karikatürün günlük gazetelere girmesi oldu. Bunu hazırlayan da Cemal Nadir’di. Onun yapıtları, karikatürün güncel yaşamın bir parçası olmasını, geniş bir izleyici kitlesi tarafından sevilip aranmasını sağlamıştı. Bu dönemde karikatürün, çizgi olarak, resim etkisinden gi-

derek kurtulmasına karşın, gene de anlatılmak istenenle ilgisi bulunmayan pek çok ayrıntıyla dolu olduğu görülür. Yazı hâlâ en önemli anlatım aracıdır, karikatürlerin çoğu adeta resimli bir fıkra gibidir. Dönemin önemli karikatürcüleri arasında Ramiz*, Ratip Tahir*, Kozma Togo (1895-1964), Salih Erimez (1901-1974) ve Orhan Ural (1913-1978) yer alırlar. 1940’lı yıllarda, özellikle de, II. Dünya Savaşı’ndan sonra çizmeye başlayan karikatürcüler Türk karikatürüne yeni bir anlayış getirdiler. Amaçları çizimi gereksiz tüm ayrıntılardan arıtmak, yazıyla çizimi birbirinden ayırmaz bir bütün yapmaktır. Bu, giderek karikatürü çizgiyle yapılan gülmece biçiminde tanımlayan, yazısız, soyut bir karikatür anlayışına dönüştü. Dönemin önde gelen adları arasında Tırban Selçuk*, Ferruh Doğan*, Nihar Tülek*, Ali Ulvi*, Semih Balçioğlu* ve Altan Erbulak* sayılabilir. Yalçın Çetin*, Tonguç Yaşar*, Oğuz Aral* ve Tan Oral* da aynı anlayışla karikatüre başladılar. Eflatun Nuri Erkoç*, Mustafa Uykusuz* ve Sadi Dinççağ* gibi sanatçılar eski anlayıştan yeniye geçmeyi başardılar. Necmi Rıza Ayça, Sururi Gümen* ve Hüseyin Mumcu* ise eski çizgilerini sürdürdüler.

Karikatürün soyutlaşması, onu anlaşılabilirliğini zorlayan çizim tekniklerine ve simgesel anlatımlara götürdü. Karikatür güldürmez, düşündürür yaklaşımı ise geniş izleyici kitlesinin ilgisinin kaybolması tehlikesini doğurdu. 1970’lerin başında karikatürü herkesin malı olabilen bir anlatım aracı durumuna getirmeyi amaçlayan Oğuz Aral, yönetimini üstlendiği Gırgır adlı gülmece dergisi ile anlatmak istediğini doğrudan söyleyen, çizimlerin resimden yola çıkmadığı yazının alt yazılar biçiminde değil, çizgi romana özgü konuşma balonları ile çizime katıldığı bir anlayışı benimsedi. Bu anlayışın önde gelen karikatürcüleri arasında Tekin Aral, Latif Demirci*, Hasan Kaçan*, Behiç Pek ve Özden Ögrük* bulunmaktadır. Bu dönemde soyut karikatür anlayışına bağlı karikatürcüler de çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Gırgır dergisinin okuyucularıyla yakın bir ilişki kurabilmiş olması, karikatüre ülke düzeyinde ilgi duyulmasına yol açmıştır. Karikatüre çok az yer veren gazete ve dergiler, gülmece ekleri çıkarmaya, birkaç ad dışında Türk karikatürcülerine önem vermeyen gülmece dergileri genç karikatürcülerin yapıtlarıyla dolmaya, yerel gazetelerde karikatür sayfaları düzenlenmeye, büyük kentler dışında da karikatür sergileri açılmaya başlamıştır. Bu Türkiye’de karikatürün gelişmesindeki son ve en önemli aşamadır. Türk karikatürcüleri sergilerde ve yarışmalarda da başarı sağlamışlardır. Uluslararası yarışmalara katılan karikatürcüler pek çok ödül kazanmışlardır. Karikatür sergileri ise, özellikle son yıllarda büyük bir sayısal artış göstermiştir.

mon, *Yeni Zengin* gibi tipleri de toplumsal zayıflıkları vurgulamak amacıyla kullanmıştır. Bu tür çalışmaları yazıyı en aza indirerek, hatta kimi zaman tümüyle kaldırarak çizgiyle gülmece yapmayı amaçlayan karikatür anlayışına uygun yapıtlar oluşturmuştur.

Bu özellikleri ve üretken, çok yönlü kişiliğiyle genç karikatürcüleri etkilemiş olması, Cemal Nadir'i Türk karikatürünün en önemli sanatçılarından biri durumuna getirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Kitap: *Amcabey'e Göre*, 1932; *Karikatür Albümü*, 1933; *Karikatür Albümü*, 1939; *Ak'la Kara*, 1940; *Dalkavuk Karikatür Albümü*, 1943; *Seçme Karikatürler Albümü*, 1944; *Harp Zenginleri Karikatür Albümü*, 1945; *Siyasi Karikatürler Albümü*, 1946; *Amcabey Albümü*, 1946. Oyun: *Yüzkarası*, 1949.

- **KAYNAKLAR:** S. Balcıoğlu, *Türk Karikatürü*, 1983; H. Yücebaşı, *Bütün Cepheleriyle Cemal Nadir* (t.y.); H. Yücebaşı, *Cemal Nadir, Hayatı-Karikatürleri-Hatıraları*, 1957.

CEMAL PAŞA (1872-1922)

Osmanlı asker ve siyaset adamı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önderlerindendir.

Ahmed Cemal Paşa, 6 Mayıs 1872'de Midilli'de doğdu, 21 Temmuz 1922'de Tiflis'te öldü. Askeri eczacı Mehmed Nesib Efendi'nin oğludur. 1890'da Kuleli Askeri Lisesi'ni, 1893'te Harb Okulu'nu, 1895'te de kurmay yüzbaşı rütbesiyle Harb Akademisi'ni bitirerek Erkân-ı Harbiye I. şubesinde görev aldı. 1896'da II. Ordu'ya bağlı Kırklareli İstihkâm İnşaat şubesine atandı. Ertesi yıl kolağası (önyüzbaşı) oldu.

1898'de III. Ordu redif fırkası kurmay başkanlığı göreviyle Selanik'e gitti. Burada gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerek cemiyetin askeri kanadının örgütlenmesiyle görevlendirildi. Bu gizli görevi sürdürürken 1905'te binbaşılığa yükseldi. 1906'da Rumeli Demiryolları müfettişliğine atandı. Bu görevi sırasında İttihat ve Terakki'nin Rumeli'de örgütlenmesinde etkin rol oynadı. Cemiyetin bölük adı verilen yerel birimlerini oluşturdu. 1907'de Selanik'teki III. Ordu kurmay heyetine atandı. Burada binbaşı Fethi (Okyar) ve kolağası Mustafa Kemal (Atatürk) birlikte çalıştı.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti genel merkezi tarafından İstanbul'a gönderilen en kişilik temsil heyetinde yer aldı. Daha sonra da cemiyetin genel merkez üyeliğine seçildi. Aynı yıl kaymakamlığa (yarbay), yükselerek hükümetin Anadolu'ya gönderdiği İslahat Heyeti'nde görev aldı. Bu sırada 31 Mart Olayı'nın çıkması üzerine İstanbul'a dönerek Yeşilköy'deki Hareket Ordusu'na katıldı. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından Mayıs 1909'da Üsküdar Muhafızlığı görevine getirildi.

Ağustos 1909'da, 31 Mart Olayı ile hemen hemen aynı zamanda çıkan Çukurova'daki Ermeni ayaklanmasını bastırmak ve bölgede denetimi sağlamak göreviyle Adana valisi oldu. Aynı zamanda Kuvve-i Mürettebe komutanlığına atandı. 1910 yılı sonlarında hastalanarak İstanbul'a döndü. Ağustos 1911'de ayaklanan Arap aşiretlerinin ayaklanmasını bastırmak ve düzeni sağlamak üzere Bağdat valiliği görevi verildi.

Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine Temmuz 1912'de Bağdat'taki görevinden ayrılarak İstanbul'a döndü. Eylül 1912'de Konya redif fırkası komutanı olarak Balkan Savaşı'na katıldı. Bulgarlar'la yaptığı savaşta Vize'den Çatalca'ya dek çekilmek zorunda kaldı. Ekim 1912'de miralaylığa (albay) yükseldi. Güçlerini toparlamaya çalışırken ordu içinde salgın olan koleraya yakalanarak Kasım 1912'de İstanbul'a döndü. Aralık 1912'de Menzil Müfettişi ve Ordu İdare Reisi oldu.

23 Ocak 1913'te Babıâli Baskını adıyla bilinen darbenin ardından Mahmud Şevket Paşa başkanlığında İttihatçılar başa geçince İstanbul Muhafızlığı görevine getirildi. Bu görevi sırasında bir yandan, karmaşık bir nüfus yapısına sahip ve ülkenin siyasi ve iktisadi merkezi durumunda olan İstanbul'da denetimi sağlarken, öte yandan, İttihatçılar'a karşı gelişen muhalefeti zor kullanarak bastırıp İttihat ve Terakki yönetimine destek sağlamaya çalıştı.

Aynı yıl İstanbul Muhafızlığı'nın kaldırılması üzerine I. Kolordu komutan vekili oldu. Aralık 1913'te mirlivalığa yükselen Cemal Paşa bir süre nafia (bayındırlık) bir süre de bahriye nazırlığı yaptı. I. Dünya Savaşı'nın getirdiği iktisadi yükü hafifletmek için dış yardım gereğinin dayattığı bu günlerde, öteden beri Fransız yanlısı olarak bilinen Cemal Paşa, görünürde Fransa'daki bir deniz tatbikatını izlemeye, aslında Fransa'nın maddi desteğini kazanmak amacıyla Fransa'ya gitti. Ancak eli boş döndü. Bunun üzerine Alman yanlısı Talat ve Enver paşalarla birlikte 2 Ağustos 1914'te yapılan Osmanlı-Alman Antlaşması'nı destekledi.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılması üzerine bahriye nazırlığının yanı sıra II. Ordu komutanlığıyla da görevlendirildi. Kısa bir süre sonra da Filistin'deki IV. Ordu'nun komutanlığına atandı. Mısır'ı almak amacıyla düzenlenen ve tarihe Kanal Harekâtı adıyla geçen çarpışmalarda İngilizler karşısında tutunamayan Osmanlı güçleri ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldılar. İngilizler Suriye ve Filistin'i ele geçirdiler. Bu yenilgi nedeniyle suçlanan Cemal Paşa ordu komutanlığından ayrılıp, İstanbul'a döndükten sonra Bahriye Nazırlığı'ndan da alındı. İttihat ve Terakki Cemiyeti genel merkezindeki soruşturma sonucu aklandı.

1917'de IV. Ordu dağıtılınca Suriye ve Garbi Arabistan Ordu Grubu Kumandanlığı adıyla kurulan Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen ve Asir bölgesi komutanlığını üstlendi. 1918'de bölgenin denetimi Yıldırım Orduları Grubu'na verilince bu görevden alındı.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması üzerine Talat ve Enver paşalarla birlikte ülkeyi terk ederek Almanya'ya gitti. Ardından İngilizler'e karşı mücadele eden Afganlılar'a yardım etmek üzere Afganistan'a gitti. Buradan da Rusya'ya geçti.

Türkiye'ye dönme hazırlıkları içindeyken Tiflis'te Ermeni komitacılar tarafından öldürüldü.

Cemal Paşa, 1908-1918 döneminde İttihat ve Terakki'nin önde gelen yöneticilerindendi. Özellikle 1913-1918 arasında iç ve dış siyasetin belirlenmesinde önemli bir rol oynadı. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nda en önemli cephenin komutanı olarak da görev yaptı. Bu bakımdan yenilginin ve İttihat ve Terakki yönetiminin baş sorumlularından sayılmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Plevne Müdafası*, 1898; *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und West-Arabien*, 1918, ("Suriye, Filistin ve Batı Arabistan'daki Eski Anıtlar"); *Cemal Paşa Hatıratı 1913-1922*, (ö.s.), 1923, (yeni harflerle 1959).

• **BAKINIZ:** ATATURK, ENVER PAŞA, OKYAR, TALAT PAŞA.

CEMAL SÜREYA (1931)

Türk, şair. Biçimsel kaygıyı ön planda tutarak, yeni bir ses ve imge evreni kurduğu şiirleriyle "İkinci Yeni" şiir anlayışının öncülerinden sayılır.

Erzincan'da doğdu. İlköğrenimini İstanbul'da Beyoğlu 37. İlkokulu'nda yaptı. Ortaöğrenimini parasız yatılı olarak Bilecik Ortaokulu'nda ve Haydarpaşa Lisesi'nde tamamladı. 1954'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre Paris'te kaldı. 1955-1965 arasında Maliye Bakanlığı'nda müfettiş muavinliği, müfettişlik görevlerinde bulundu. Bu görevinden ayrılınca, bir süre çevirmenlik yaptı. Daha önce

İkinci Yeni

1954'ten sonra Türk şiirinde başlayan yenilik hareketi İkinci Yeni adıyla anılır. Bu adı, hareketin savunucularından eleştirmen Muzaffer Erdost* vermiştir. Hareketin adı, Tanzimat'tan bu yana edebiyatta süregelen yenilikler zincirinin bir halkasını simgelememektedir. Birinci Yeni sayılan Garipçiler'e bir tepki olması, İkinci Yeni adının kısa zamanda benimsenmesine yol açmıştır.

İkinci Yeniciler'in Türk şiirine getirdikleri yenilikler, yazılarında savundukları görüşler, ilkeler, hareketin özelliklerini oluşturur. Bununla birlikte, bu özelliklerin tümüne her şairin şiirinde rastlanmaz; kimisi o özelliklerin pek çoğuna, kimisi pek azına uyar. Söz konusu özellikler de birbiriyle tutarlı bir bütünlük göstermez. Sanat ve fikir konularında aralarında önemli görüş ayrılıkları bulunan şairler bu hareket içinde bir araya gelmişlerdir. İkinci Yeni şiir sanatı yeni bir estetik anlayışın ya da yeni bir dünya görüşünün ürünü değildir. Onu bir akım olarak değil, çoğu 1925-1935 doğumlu olan şairlerin, bir kuşağın, genel eğilimi ya da ortak bir şiir hareketi olarak görmek daha doğru olur.

İkinci Yeniciler dilin alışılmış kalıplarını yıkmaya çabasında birleşirler. En belirgin özellikleri, sözdizimini (sentaksı) zorlamalarında, değiştirmelerinde ya da bozmalarında.

Sözün bağlamını, cümienin kuruluşunu bozmak; şairin özneyi, yüklemi, tümleci istediği gibi kullanması; özneye ya da nesneye anlamca uymayan fiiller yüklemesi; cümleyi istediği yerde kesmesi; sıfatlara, zarflara, isimlere yeni işlevler verilmesi; sıfatla yüklem, yüklemle zarfın, isimle sıfatın yerlerinin değiştirilmesi; ismin beş haline yeni işlevler yüklenmesi; ismin bir halinin başka bir haline kaydırılması; dilde yaygın olmayan fiilimsiler kullanılması ya da

yeni fiilimsiler türetilmesi gibi noktalar, sözdiziminde yarattıkları yeniliklerdir.

Kelimedden yeni işlevler beklemek, kimi zaman kelime uydurmak, kelimenin yan anlamlarına, türlü çağrışımlarına, sesdeğerlerine yaslanmak, düz anlatımdan kaçınarak mecazlı anlatıma başvurmak, çarpıcı bir söyleyiş aramak, bu şiirin dili zorlama çerçevesinde ele alınabilecek öteki özellikleridir. İkinci Yeniciler dili zorlamakla gerçekliği değişik bir açıdan yansıtabileceklerini ileri sürerler. Şiir nesnesini soyutlayarak verir, imgeye özel bir düşünlülük gösterirler. Serbest çağrışım yöntemini kullanırlar, anlamca ilintisiz kelimelerle ya da mantıkça bağlantısız mısralarla bir serbest çağrışım mekanizması kurmak isterler. Anlam ve konuyu düzyazıya özgü nitelikler saydıkları için, hayalgücü ve duyguya ağırlık verirler. Şiirde öykü ögesinden kaçınırlar. Türk şiirinde yepyeni bir duyarlık oluşturmuşlardır. Özellikle aydın okurlara seslenirler. Bireyin toplum içindeki yalnızlığı, iç sıkıntısı, çevreye uyumsuzluk, çocukluk çağına duyulan özlem, cinsel ilişkiler, bu şiirde özellikle işlenmiş temalardır.

İkinci Yeni'nin doğuşunda o yılların şiir ortamını gözden uzak tutmamak gerekir. 1950'den sonra Garip şiiri işlevini yitirmişti. Garipçiler "şairanelik"ten kurtulmak uğruna gündelik dile fazlaca kapılmışlar, nükte, tekerleme ve şaşırtmalarla şiiri yavanlaştırmışlardı. Gerçeklere yüzeysel bir açıdan baktıkları için, bilinçdışını, düş dünyasını, insanın bilinmedik, gizli yönlerini dile getirmemişlerdi. Sığ bir iyimserlik içindeydiler. Şiirde "küçük adam"ın zevkini aradıkları için, "basitlik"i, "aleladedelik"i şiirin tek ölçütü haline getirmişlerdi. İkinci Yeni, bütün bu noktalarda Garipçiler'inkine karşıt bir tutumu benimsedi.

Cıgarayı Attım Denize

Şimdi bir güvercinin uçuşunu bölüşüyoruz
Gökyüzünün o meşhur maviliğinde
Uzun saçlı iri memeli kadınlarıyla
Bir Akdeniz şebri çıkabilir içinden
Alıp yaracak olsak yüreğini
Şimdi bir güvercinin
Şimdi sen tam çağındasın yanına varılacak
Önünde durulacak tam elinden tutulacak

Hangibir elinden güzelim hangibir
Bir elinde kızlığın duruyor garip huysuz
Öbür elinde yetişkin bir gün ışığı
Daha öbür elinde de kilometrelerce hürlük
Çalışan insanlar için akşamlara kadar
Toz duman içinde
Bir elinle de boyuna ekmek kesiyorsun

Biz eskiden de en aşağı böyleydik senlen
Bir bulut geçiyorsa onu görürdük
Bir minarenin keyfine diyecek yoksa onu
Bir adam boyuna yoksulluk ediyorsa onu
Ne zaman hürlüğün barışın sevginin aşkına
Bir cıgara atmışsak denize
Sabaha kadar yandı dırdı

(1954)

İkinci Yeniciler'e göre, Garipçiler işlevini yitirirken, 1940 kuşağının "toplumsal gerçekçi" şiiri de tıkanmıştı. Bu şiir denenmemiş, yeni olanaklarla ilgilenmiyordu, katı bir anlayış içindeydi. Kişisel bir anlatıma ulaşamamış, hemen hemen aynı temaları aynı anlatımla işlemekten gelen bir tekdüzeliğe düşmüştü. İkinci Yeni bu şiire de bir tepkiydi. İkinci Yeni'nin 1954-1960 dönemi daha çok bir deneme, dilin olanaklarını araştırma dönemidir. Yeni şiirin en yadurğatıcı, en aşırı örnekleri o yıllarda yayımlanır. Yeni şiir anlayışını gerçekleştirmekten çok, dilin olanaklarını yoklamayı başlıca amaç bilen kimi şairler, sonuçta, cansız, yapay bir şiir ortaya koyarlar. Yapay bir kelime düzeni içinde bir araya getirilen kelimelerden rastlansal imgeler üretmeyi denerler. Özellikle, harekete bilinçsiz olarak katılanların, taklitçilerin elinde şiir, nerdeyse bir dil oyununa, bir kelime yığınına dönüşür. Yeni şiir, bazı temsilcilerince bile, "anlamsız şiir", "rastlansal şiir", "bir şey söylemeyen şiir" gibi sözlerle nitelenir. Bu yüzden de sert eleştirilere uğrar, kimi eleştirmenler onu "Batı takliti", "yoz" bir şiir olarak görürler.

1960'tan sonra, eleştiri konusu olan özelliklerinde belirgin bir yumuşama görülür. İkinci Yeni, dili zorlayanın ötesinde, asıl amaçladığı şiire varır. Taklitçilerle yeteneklerini kanıtlamış şairler arasındaki ayırım açıkça ortaya çıkar. İkinci Yeni yalnızca Garipçiler'e gösterilen tepkiyle açıklanamaz. Türk edebiyatında olsun, Batı edebiyatında olsun, beslendiği kaynaklar vardır. Kapalı şiirin edebiyatımızdaki ilk esintileri Cenap Şahabettin'de* görülür. Daha sonra, Ahmet Haşim* gerek şiir anlayışı, gerekse şiirindeki imge örgüsüyle, İkinci Yeni'ye birçok bakımdan yakın düşer; nitekim Garip şiiri de Ahmet Haşim'e bir tepki olarak doğmuştu. Dıranas*'ın, Tanpınar'ın*, Kısakürek'in* şiirlerindeki özgün imgelerin, Dağlarca'daki* soyutlamaların, Necatigil'deki* şiir nesnesini gizleme eğiliminin İkinci Yeni'ye bazı dayanaklar

sağladığı, onu beslediği söylenebilir. İkinci Yeniciler Batı edebiyatındaki modern şiir akımlarından da etkilenirler. Sembolizm, Gerçeküstçülük, Dadaizm, Letrizm, İmajizm gibi akımlara ilgi duyarlar; gerçi hiçbiri bu akımlara bağlanmaz, ama onlardan yer yer de yararlanırlar.

İkinci Yeni'nin içinde doğduğu 1950-1960 arasında Türkiye'de çok hızlı sosyal ve iktisadi değişimler yaşanmaktaydı. Toplumdaki eski dengeler bozulmuş şehirlerin görünümü, şehirli insanın yaşama biçimi değişmeye başlamıştı. Bu dönemdeki toplumsal değişimin izleri İkinci Yeni şiirine de yansır. Orhan Veli* öncesi şiir daha çok konak ve yalı insanının, Orhan Veli şiiri de büyük şehrin "küçük insan"ının şiiridir. İkinci Yeni şiirde ise, metropolleşen şehirlerin kalabalığı ortasında yaşayan insan vardır. İkinci Yeni Türk şiirinde yaygın bir etki yarattı. Birçok şair İkinci Yeni deneyinden sonra şiirinde değişikliğe gitme gereğini duydu. Garipçiler'den Oktay Rifat*, Metin Eloğlu*, toplumsal gerçekçilerden İlhan Berk*, Maviciler'den Ahmet Oktay* İkinci Yeni deneyine katıldılar. 1960 kuşağının kimi şairleri de bu şiirin bir uzantısı olarak ortaya çıktılar. Dili zorlayan şairler bugün artık yadurğanmamaktadır. Bu bakımdan, İkinci Yeni'nin sunduğu olanakların günümüz şiiri içinde özümleendiği söylenebilir. Birçok eleştirmen, İkinci Yeni'nin işlevini tamamladığı noktada birleşmektedirler.

İkinci Yeni hareketi içinde görünmüş ya da yer almış şairlerden bazıları şunlardır: Tefvik Akdağ, Alim Atay, Seyfettin Başçılar, İlhan Berk*, Edip Cansever*, Cemal Süreya, Ece Ayhan*, Metin Eloğlu, Turgay Gönenc, Sıtkı Salih Gör, Yılmaz Gruda*, Ergin Güneç, Özdemir İnce*, Sezai Karakoç*, Tekin Kıpöz, Ömer Nida, Ahmet Oktay, Oktay Rifat, Kemal Özer*, Ülkü Tamer*, Ercüment Uçarı, Turgut Uyar*, Nihat Ziyalan.

1960-1961 yıllarında Ankara'da yayımlamış olduğu *Papirüs* dergisini 1966-1970 arasında yeniden çıkardı. Dergisini parasal sıkıntılar yüzünden kapatınca, Maliye Bakanlığı'na döndü. Ankara'da Maliye Tetkik Kurulu Üyeliği, İstanbul'da Darphane müdürlüğü ve maliye müfettişliği yaptı. 1977'de Ankara'da *Türkiye Yazıları* dergisinin, ilk iki sayısının yönetmenliğini yaptı, Nisan 1980-Mart 1981 arasında *Papirüs* dergisini üçüncü kez çıkardı.

Lise sıralarında aruzla şiirler yazdı, ilk şiiri "Şarkısı Beyaz" 1953'te *Mülkiye* dergisinde yayımlandı. 1953-1959 arasında *Yeditepe, Şairler Yaprak, Evrim, Pazar Postası* dergilerinde yayımladığı şiir ve yazılarıyla ilgi çekti.

İlk kitabı *Üvercinka* ile 1959 Yeditepe Şiir Armağanı'nı Arif Damar'la paylaştı. *Göçebe* ile de Türk Dil Kurumu 1966 Şiir Ödülü'nü kazandı. Şiirlerinin yanı sıra çağdaş Türk edebiyatı ve sanatı sorunları üzerine yazdığı deneme ve eleştirileriyle tanındı. Çeviriler yaptı. 1960'tan sonra çeşitli gazete ve dergilerde yazı ve şiirler yazdı.

İlk şiirlerinde bireyin iç dünyasının gizli yönlerini ironik bir söyleyişle dile getirdi. *Göçebe*'de kısa cümlelerle yoğun bir anlatıma yöneldi. Dil ve biçim oyunları kurulu daha sonraki şiir çizgisi giderek yalın bir düzeye erişti. Çağrışım öğeleriyle kurduğu usa dayalı şiirlerinin toplumsal eleştiri yönü ağır bastı.

Kendine özgü buluşları, nükteli dili, imge evrenindeki özgünlüğüyle çağdaş Türk şiirinde İkinci Yeni diye anılan yeni bir şiir anlayışının öncüleri arasında yer aldı.

- YAPITLAR (başlıca): *Şiir: Üvercinka*, 1958-1983; *Göçebe*, 1965; *Beni Öp Sonra Doğur Beni*, 1973. Antoloji: *Mülkiyeli Şairler*, 1966; *100 Aşk Şiiri*, 1967. Deneme: *Şapkam Dolu Çiçekle*, 1976; *Günübürlük*, 1982.

CEMAL UŞŞAKI (? - 1751)

Türk, sufi. Uşşakiye tarikatının Cemaliye kolunu kurmuştur.

Asıl adı Mehmed Cemaleddin'dir. Edirne'de doğdu, İstanbul'da öldü. Doğduğu kentte öğrenim gördükten sonra, Uşşakiye tarikatı şeyhlerinden Bağdatlı Hamdi Efendi'ye halife oldu. Gülşeni tarikatı şeyhi Hasan Sezaî de yetişmesinde çok etkili oldu. 1742'de İstanbul'a geldi. Edirnekapı dışındaki Haramî Ahmet Paşa tekkesine şeyh oldu.

Uşşakiye tarikatının Cemaliye kolunu kurdu. Ünlü sufilerden Salahaddin Uşşaki'yi yetiştirdi. Uşşakiler arasında pîr-i sani (ikinci pîr) olarak tanındı. Altmış yaş dolaylarında iken öldü.

Sanat amacı gütmeyen yazdığı şiirleri bir *Divan* halinde toplanmıştır. Vahdet-i vücud (Varlık birliği) düşüncesini anlatan şiirleri de olmakla birlikte daha çok Tevhid (Birleme) düşüncesini işlemiştir. *Divan*'ın ayrıca 94 beyitlik bir Uşşaki silsilenamesi vardır.

- YAPITLAR (başlıca): *Divan*, (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri manzum eserler, No. 82; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No. 3734/1).

CEMAYEL, Pierre (1905)

Lübnanlı siyaset adamı. Falanjist Parti'nin kurucularındandır.

Marunî olan Pierre Cemayel 1936'da Falanjist Parti'nin kurucuları arasında yer alarak siyasi yaşama atıldı. Partinin genel başkanı olan Cemayel, I. Dünya Savaşı'ndan beri süren Fransız mandasına son verilmesi için mücadele etti. 1941'de bağımsızlığın ilanından sonra Fransa'nın Lübnan'dan çekilmesi konusunda yürütülen görüşmelere katıldı.

Cemayel, 1958'de devlet başkanı Şamun'un izlediği Batı yanlısı siyasete karşı çıkan Müslümanlar'la Dürzîler'in ayaklanmasında, Şamun'u destekleyerek ayaklanmalara karşı çarpıştı. 1958-1964 arası Fuad Şihab'ın devlet başkanlığı döneminde dengeli bir siyaset izlendi ve Falanjist Parti önemli bir etkinlik göstermedi. Cemayel, 1964 başkanlık seçimlerine adaylığını koydu, ama seçimleri Fuad Şihab'ın desteklediği Charles Hêlou kazandı. 1968 genel seçimlerine Falanjist Parti, Kamil Şamun'un başkanlığını yaptığı Ulusal Liberal Parti ve Raymond Edde'nin başkanlığını yaptığı Ulusal Blok adlı partiyle birlikte, İttifak adlı bir cepheye katılarak mecliste çoğunluğu sağladı.

1970'ten başlayarak Filistinli gerillaların Güney Lübnan'a yerleşmeye başlamaları ve İsrail'le aralarındaki silahlı çatışmalar, Lübnan'daki partiler arasında önemli görüş ayrılıklarının doğmasına neden oldu. İlerici Sosyalist Parti Başkanı Kemal Canbulat Filistinli gerillalara sınırsız özgürlük tanınması gerektiğini savunurken, Pierre Cemayel, Lübnan'ın İsrail saldırılarına karşı korunabilmesi için gerillaların hareketlerinin kısıtlanması gerektiğini öne sürüyordu. Ürdün'den çıkarılan gerillaların Lübnan'a yerleşmesi üzerine İsrail'in saldırıları arttı. Şubat 1973'te İsrailîliler'in üç Filistinli gerilla önderini (Yusuf el-Neccar, Kemal Nasır ve Kemal Advan) öldürmelerinden sonra başlayan hükümet bunalımına ek olarak, Falanjist milislerin İsrail'in yanında Filistinliler'e karşı çarpışması, hızla iç savaşa doğru giden bir süreci başlattı. Aralık 1974'te Raşid el-Sulh başkanlığında kurulan hükümette Falanjist Parti'yle birlikte İlerici Sosyalist Parti de yer aldı. Cemayel 1975 başında Mısır, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'a resmi ziyaretler yaparak Filistinliler'in yerleşim sorununu görüştü. Lübnan'a döndükten sonra Filistin Kurtuluş Örgütü'nü anarşisyeye son vermeye çağıran Cemayel, devlet başkanı Süleyman Franjiye'den Filistinliler'in ülkede kalıp kalmaması konusunda genel bir referandum yapmasını istedi. Kemal Canbulat, Nisan 1975'te Falanjist Parti'yi Filistinliler'e saldırıları nedeniyle sert bir şekilde eleştirerek bu partinin kurulacak hükümetlere alınmamasını istedi. Mayıs 1975'te Raşid el-Sulh hükümetinin dağılmasını izleyen günlerde Falanjistler'le Filistinliler arasındaki çarpışmalar Hristiyanlar'la Müslümanlar arasında bir iç savaşa dönüştü. 1976'dan sonra iç savaşı durdurmak amacıyla Birleşmiş Milletler, Arap Birliği ve çeşitli ülkeler girişimlerde bulundular. Cemayel uzlaştırma görüşmelerinin bir çoğuna partisi adına katıldı.

► *Musiki
çevrelerinde
tanınması*

Sağcı Hıristiyan partiler 1976'da Lübnan Cephesi adlı bir ittifak içinde birleştiler. Falanjist Parti bu ittifakın en güçlü partisiydi. Kısa dönemli ateşkesler dışında iç savaş gittikçe şiddetlenerek sürdü. Temmuz 1980'de Lübnan Cephesi içinde Suriye birliklerinin ülkede kalıp kalmaması konusunda çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle üç yüz kişinin ölümüne yol açan kanlı çarpışmalar oldu ve Franjiye yanlısı örgütler cepheden ayrıldı. Olayların ardından Cemayel ve Şamun bir araya gelerek Hıristiyan milislerin Falanjist yönetimi altında Ulusal Muhafızlar adlı örgüt içinde birleşmelerine karar verdiler.

İsrail, 1980'den sonra Filistin kamplarını karadan, havadan ve denizden bombalamaya başladı. Bu yıllarda Falanjist Parti'nin İsrail'le bağı gittikçe arttı.

Halen (Mart 1984) Falanjist Parti'nin başkanlığını yürüten Cemayel, Lübnan'da yabancı askerlerin varlığına ve iç savaşa son vermek amacıyla Ekim 1983'te İsviçre'nin Cenevre kentinde toplanan Ulusal Uzlaşma Konferansı'nda Falanjist Parti'yi temsil etti. Konferansın bu ilk oturumu anlaşmazlık noktalarını giderme yolunda temel bir karar alınmadan sona erdi.

• **BAKINIZ: CANBULAT, ŞAMUN.**

CEMİL BEY [Tamburî] (1873-1916)

Türk besteci, saz sanatçısı. Taksimle-riyle, peşrev ve saz semaileriyle, saz musikisinde yeni bir dönem açmıştır.

İstanbul'un Molla Gürani semtinde doğdu. Bazı kaynaklara göre, doğum tarihi 1871'dir. 29 Temmuz 1916'da İstanbul'da öldü. Babası, çok çeşitli kademe-lerdeki devlet görevleri yanında, Tahran sefirlüğünde de bulunan Tefvik Bey'dir. Dedesi Mustafa Reşid Efendi, Sadrazam Hüsrev Paşa'nın kethüdasıydı; annesi Zihniyar Hanım, Mustafa Reşid Efendi tarafından Sultan Abdülmecid'in kızkardeşi Adile Sultan'ın sarayına cariyeye olarak satılmış, daha sonra da geri alınarak Tefvik Bey'le evlendirilmiştir. Cemil üç yaşında babasını kaybetti. Yüksek düzeyde devlet görevlerinde bulunan amcası Refik Bey'in himayesi altında ilköğrenimini tamamlayarak Rüştîye'ye başladı.

Küçük yaşta muskide "harika çocuk" özellikleri gösterdi; eline geçen ev aletlerinden oyuncak çalgılar yaptı. Hemen her sazı çalabilen bir sanatçı olduktan sonra da bu merakı geçmedi. On yaşından itibaren tambur çalmaya başladı, yeteneği kısa zamanda çevresinin dikkatini çekti. Yenilik fikirleriyle yetişmiş bir Tanzimat aydını olan amcası Refik Bey'in evi Cemil'i genel kültür yönünden de etkileyen bir ortam oldu. Fransızca öğrendi. Refik Bey'in kızları piyano dersi alırken Cemil de musikin teknik yönleriyle ilgili temel bilgileri öğrendi. Tambur çalan ağabeyi Ahmed Bey'den de yararlandı. Ayrıca amcasının oğlu Mahmud Bey'in keman öğretmeni, "Kemani Ağa" adıyla tanınan Aleksan Efendi'den Hamparsum notası

ile Batı notasını öğrendi.

Yaşı ilerledikçe olağanüstü yeteneği kulaktan kulağa yayılıyor, musikili toplantılara çağrılıyordu. On üç yaşına girdiğinde, amcası Refik Bey öldü. Cemil bundan sonraki dört yılı Mahmud Bey'in himayesinde geçirdi. Bu süre içinde Mahmud Bey'le gittiği bir toplantıda ünlü besteci Tamburî Ali Efendi'yle tanıştı. Ali Efendi, Cemil'in alışılmadık bir tarzda, bol mızrap vuruşuyla çaldığı tamburu dinledikten sonra, onu övgülere boğdu. Geleneksel tambur tekniğini benimseyen çevreler, Cemil bir tamburî olarak kişiliğini iyice kanıtladıktan sonra bile onun tekniğine karşı çıktıkları halde klasik anlayışın sıkı kayıtları altına girmeyen Ali Efendi'nin bu yeni tekniği beğenmesi, Cemil'in olduğu kadar, Ali Efendi'nin yenilikçi kişiliğine ve o dönemin duyarlılığına da ışık tutucu niteliktedir. Bu tanışmadan sonra Cemil, Ali Efendi'nin gittiği musikili toplantılara katılmaya başladı, ders almamakla birlikte ondan çok yararlandı. On sekiz yaşına girdiğinde kendisini büyük bir icracı olarak kabul ettirmişti. Yirmisinde ise, lavta, kemençe, viyolonselde de üstün bir icra gücü gösteriyordu.

Cemil Bey musikiyi çok seven bir aile çevresinde yetişmiştir. Ailesinde saz sanatçısı olabilmiş kimseler vardı. Annesi Zihniyar Hanım, evlenmeden önce, Adile Sultan Sarayı'nın kızlardan oluşan saz takımında lavta çalmıştı. Büyük ağabeyi Reşad Bey âşık sazı çalıyordu. Tambur çalan küçük ağabeyi Ahmed Bey de sonradan usta bir tamburî olmuştur. Musikiye bu ölçüde ilgi duyan bir ailede yetişmesine karşın, Cemil düzenli bir musiki eğitimi görmedi. Bütün eski ustalardan yararlanmıştı, ama onu doğrudan doğruya etkilemiş, belirli bir sanatçı yoktu. Tümünü kendi kendini yetiştirmiş, olağanüstü yeteneğiyle kişiliğini kazanmış bir sanatçıydı.

O zamanki adı Mekteb-i Mülkiye-i Şahane olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bir yıl kadar devam etti. Daha sonra Hariciye Nezareti'nin konsolosluk işle-riyle uğraşan umûr-u şehbenderiye kaleminde kâtip olarak görevlendirildi. 1901'de Saide Hanım'la evlendi. Bu evlilikten değerli musiki adamı, oğlu Mesut Cemil doğdu.

Otuz yaşına girdiğinde ününün doruğuna ulaşmıştı. Sultan II. Abdülhamid onu saraya çağırarak huzurunda tambur, yaylı tambur ve kemençe çaldırdı. Bazı kaynaklara göre, padişah onu dinledikten sonra, Hariciye Nezareti'ndeki rütbesini başkâtipliğe yükseltmiş, ikinci Mecidî nişanıyla ödüllendirilmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra memur kadrosunu gençleştirmek amacıyla girilen "tensikat" sırasında kendi isteğiyle tazminat karşılığı kadro dışına çıkarıldı. Sultan Reşad'ın Muzika-yı Hümayun'a girmesi teklifini kabul etmedi. Onun ve ailesinin geleceğini sağlama bağlama yolunda elinden gelen her şeyi yapacağını vaat eden ve Cemil'i Kahire'ye götürmek üzere özel yatını İstanbul'a gönderen Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın çekici teklifini de geri çevirdi.

Cemil Bey'in yaşadığı dönem, Türk musikisi sanatçılarıyla Saray arasındaki geleneksel bağın zayıfladığı bir dönemdir. Devletin musiki politikasında artık Batı musikisi ağır basıyordu. Bu dönemin büyük bir bölümünde padişah olan II. Abdülhamid musikiyle yakından ilgili değildi. Türk musikisi sanatçıları

özellikle 19. yy'ın son çeyreğinde Saray dışında daha güçlü musiki çevreleri oluşturuyorlar, konaklarda, özel meşkhanelerde toplanıyorlardı. Her türlü memuriyetten nefret eden Cemil Bey, Saraydan, resmi kuruluşlardan ömrü boyunca uzak durmaya çalışmıştı. O, döneminin romantizmine özgü bir "özgür sanatçı", bir "bohém" tipiydi.

Cemil Bey memuriyetten çekildikten sonra yalnız musikiyle uğraştı, geçimini de musikiyle kazandı. Geçimini sağlamasında Saray çevresindeki musikisever dostlarının da yardımlarını gördü. Cemil'in sanatına hayran olan Yanyalı Ferik Mustafa Paşa (öl. 1904) onun en büyük koruyucusuydu. Cemil Bey fonografin icadından sonra kovanlara, taş plaklara taksimler, saz eserleri çaldı. Fonograf ile gramofonun yayılmasıyla ünü Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dışına taşdı. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'da Tepebaşı Tiyatrosu'nda tambur, yaylı tambur ve kemençe ile konserler verdi. Bu konserler, Türkiye'de halka verilen ilk konserlerdir. Rumeli'ye gitti, Selanik Resne ve Edirne'de de halk karşısına çıktı. Kısa bir süre Darülbeyaz'ın musiki bölümünde öğretmenlik yaptı.

Özel dersler verdi, birçok öğrenci yetiştirdi. Tamburda Refik Fersan, Faize Ergin, halasının oğlu tamburî Hikmet Bey, Kadı Fuat Efendi; kemençede Fahire Fersan, Murad Öztoran öğrencilerinden bazılarıdır. Bunlardan Kadı Fuat Efendi, Cemil'in en parlak öğrencisidir. Oğlu Mesut Cemil'in de tambur öğretmeni olan Kadı Fuat Efendi, uzun yıllar süren bir gözlem ve çalışma sonucu Tamburî Cemil'in sağ ve sol el tekniğini kavramıştı. Bu konudaki bilgisini Mesut Cemil'e öğretmekle, Tamburî Cemil'in tekniğinin günümüze daha sağlıklı bir biçimde ulaşmasını sağlamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın ağır koşulları Cemil Bey'in sağlığını bozdu. Aşırı içki de vücudunu iyice yıpratmıştı. Ciğerlerinden hastalandı. İktidarda bulunan İttihad ve Terakki Fırkası tedavi için onu İsviçre'ye göndermeye karar verdi. Sanatçı İstanbul'dan ayrılmak istemedi.

Tamburî Cemil Türk musikisi tarihinin en büyük tambur virtüözü sayılmıştır. Kemençe ile lavtay da aynı ustalıkla çalmıştır. Tambur icra tekniğine köklü bir yenilik getirmiştir. Geleneksel "tambur tavrı"nı temelden değiştirmiş, öteki sazların çalınış biçimine de yaratıcı bir yenilik, canlılık, hareket getirmiştir. Tambur, kemençe, yaylı tambur, lavta ve viyolonsel ile yaptığı taksimler olağanüstü değeri olan musiki parçalarıdır. Bu parçalar, saz sanatçısının belli bir makamı doğaçtan (irticalen) işlediği ve ancak bir kez çalabildiği taksim denilen forma saygınlık kazandırmıştır. Saz icracılığında olduğu kadar, bestelediği saz eserlerinde de kendisinden önceki sanatçılarda görülmeyen, özgün bir tavrı ve üslup ortaya koymuş, saz musikisine yepyeni bir hava getirmiştir.

Cemil Bey'in sanatı üç yönden ele alınabilir: taksimleri, icracılığı, saz eseri besteciliği. Taksimlerinin her biri birer "notasız beste" niteliğindedir. Bu bakımdan, bu taksimler birer icra örneği olarak değil de, birer "beste" olarak değerlendirilirse, önemi daha iyi vurgulanmış olur. "Tambur tavrı" geleneksel tavidan köklü bir kopuşun ürünüdür. Bütünüyle kendine özgü, kişisel bir ustalıkla elde edilmiştir. Bu

tavrın ve tekniğin oluşumu, daha önceki tambur sanatçılarının etkilerine bağlanamaz.

Geleneksel tambur tavrı, nağmeleri elden geldince az mızrap vuruşlarıyla verme kuralına dayanıyordu. Mızrap vuruşlarının az olmasından beklenen şey, tamburun tellerindeki titreşimlerin, bu sazın derin teknesi ve ince göğsüyle uyandırdığı yankılanmaları mızrap vuruşları arasında duyulamaz hale getirmemek, böylece bu yankılanmalardan yararlanarak sesleri birbirine bağlamaktır. Bundan da amaç, insan hançeresini, özellikle de gırtlak nağmelerini taklit etmektir.

Cemil Bey nağmenin icrasını son derece yavaşlatan, temposu da çok ağır olan bu tekniğe hareket ve canlılık getirdi. Sağ eliyle yaptığı mızrap vuruşlarını sol elde ulaştığı olağanüstü kıvraklıkla birleştiren yepyeni bir teknik geliştirdi. Çalınan parçayı oluşturan ses dizilerinin izlenmesini kimi zaman güçleştirebilen bu kıvraklık ve bol mızrap vuruşu, Cemil'in geliştirdiği tekniğin ayırt edici özelliğidir. Bu tekniğin bir başka özelliği mızrap vuruş biçimleridir. Çalarken uyandırmak istediği etkiye göre kullandığı çok çeşitli mızrap vuruş biçimleri vardır. Vuruş tekniğini iyi kavrayabilmek için, vuruş çeşitlerini ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Birtakım mızrap vuruşları iki ayrı kaynaktan, Batı musikisi sazları ile halk musikisi sazlarının icra özelliklerinden esinlendiği izlenimini verir. Ancak, sanatının bütünü gibi vuruş çeşitleri de belli bir kaynağa dayandırılmayacak bir özgünlük gösterir.

Taksim icrasını getirdiği tekniğe indirgemek Cemil'in sanatı için sığ bir açıklama olur. Çünkü tekniği yalnızca "teknik" adına denenmiş, "müzikalite"den yoksun, kuru bir teknik değildir. Asıl ustalığı, tekniğini büyük bir ahenk içinde melodiyel kaynaştırabilmesindedir. Melodilerindeki ahenk ve yenilik, makamseyirlerinde, makamların kendi perdelerinden başka perdelere göçürülmesinde (şedlerde) gösterdiği uygunluk, anlık buluşlarındaki benzersizlik son derece çarpıcıdır. Ele aldığı her makamı değişik bir anlatımla işler, değişik bir hava yaratır. En dikkate değer niteliklerinden biri de, şedlerde, özellikle tiz şedlerde ulaştığı ustalıktır. Tamburda olsun, kemençede olsun, tiz perdelerde falso yapmadan dolaşmak, hele tiz perdelere makam göçürmek çok zordur. Bu alandaki başarısı da bütünüyle kendine özgü bir ustalığın ürünüdür.

Virtüözlüğünü kemençede de gösterdi. Bazen alto kemençe kullandı. Kemençede, bu sazın bir başka virtüözü olan Vasilaki'den yararlanmakla birlikte, kemençe tavrı onunkinden farklıdır. Vasilaki daha çok alto kemençede, Cemil ise klasik tarzda kemençede üstündüler.

Çocukluğundaki oyuncak musiki aletleri yapma merakının bir uzantısı olarak, tamburu keman ve kemençe yayıyla çalmayı denemiş ve yaylı tamburu icat etmişti. Yaylı tamburla plaklara taksimler doldurdu. Ayrıca lavtay da tambur tavrıyla, çok kıvrak bir biçimde çaldı. Rebap ile viyolonselde de büyük ustalık gösterdi. Udu ise hiç sevmeydi. Tar, çöğür, bağlama, cura, divan sazı, Karadeniz kemençesi, bozuk, hatta zurna gibi halk musikisi sazlarını da çalabiliyordu. Hiçbir saza bütünüyle bağlanamamıştır. Eline aldığı hemen her sazı çok kısa bir süre içinde

◀ **İmparatorluk sınırları dışında tanınması**

Tekniği ve icracılığı

◀ **Saz musikisinde yenilik**

çalabilen Cemil Bey, bu yönüyle, çeşitli sazların olanaklarını araştıran, saz musikisinde "deneyci" bir sanatçı olarak da dikkati çekti.

Taksimleri

Taksimleri, hangi sazı çalmış olursa olsun, gerek teknik açıdan, gerekse melodik seyir açısından, bütün saz sanatçılarına bir şeyler öğretmiştir ve öğretecek niteliktedir. Bu taksimler günümüzde ancak taş plaklardan dinlenebilmektedir. Onu sağlığında dinlemiş musiki adamları, Cemil Bey'in plak doldururken sinirlerine hakim olamadığını, bu yüzden en güzel taksimlerinin plağa alınamadığını ileri sürerler.

Batı etkileri

Saz eserlerini çalış tarzı, icra özelliklerini yansıtır. Peşrevleri, saz semailerini, hatta şarkıları, esere kendisinde bulunmayan bir kıvraklık vererek, yeni bir anlayışla çalmıştır. İcradaki bu farklılık Cemil'in o dönemin duyarlılığını yansıtmaya çabasıyla kaynaklanır. Bazı eserlerin icrasında, Batı musikisine duyduğu ilgi de dikkati çeker. Örneğin, Kemani Rıza Efendi'nin melodi yapısı bakımından Batı musikisi etkileri taşıyan ünlü tahirbuselik peşrevinin kuruluşundaki özelliği sezmiş ve eseri Batı musikisi dinlemiş kimse-lerin zevkine de seslenebilecek bir tarzda çalmıştır.

Sayısız fazla olmamakla birlikte, peşrevleri, saz semaileri, oyun havaları, saz eserleri repertuarının vazgeçilmez parçalarıdır. Şeddiaraban, mahur, ferahfeza, kürdilihicazkâr, muhayyer, hicazkâr, ısfahan peşrevleri ile, şeddiaraban, ferahfeza, suzidilârâ, hicazkâr, muhayyer, ısfahan saz semaileri büyük zevk ürünü eserlerdir. Saz eserlerinde Emin Ağa ile başlayan yenilikçi çizgi, Cemil Bey'de doruk noktasına ulaşır. Şarkı da bestelemiştir, ama şarkıları saz eserleri düzeyinde değildir.

Cemil Bey'in bütün gücünü saz musikisine vermesinin özel bir önemi vardır. Türk musikisi daha çok sözlü eserlere dayanan bir musikidir; saz musikisi genellikle ihmal edildiği için, hep ikinci planda düşünülmüş, bu ihmal Cemil Bey'e kadar sürmüştür. Günümüzde, geleneksel Türk musikisinin çalgı (enstrümental) musikisine yönelmesi yolunda çaba harcanmaktadır. Saz musikisinin ihmale uğraması halinde musikinin gelişmeyeceğini kavrayan Cemil'in bu ileri görüşlülüğü onu çalgı musikisinin öncüsü durumuna getirir.

Halk musikisine duyduğu sevgi, üzerinde durulması gereken başka bir yönüdür. O dönemde, folklor Batıda henüz doğuş halinde olan, Türkiye'de ise adı duyulmamış bir bilgi dalydı. Üstelik, halk musikisi, geleneksel sanat musikisinin yanında ciddiye alınmayan bir musiki türüydü. Buna karşılık, başkent İstanbul o yıllarda İmparatorluğun üç kıtaya açılan sınır bölgelerinden gelmiş halkla dolu olduğu için, çok zengin bir türkü dağarcığı ağızlarda dolaşıyordu. Cemil Bey halk musikisini çok sevmiştir. Zaman zaman halktan kişiler arasına karışır, onlardan türküler, halk havaları dinlerdi. Halk musikisi sevgisi onun bazı taksimleriyle oyun havalarına sinmiştir. Bu yönüyle folklorculuğun Türkiye'de ilk habercilerinden biridir. Yaylı tambur ve kemençe ile hüscyni taksim-ler, tamburla kürdî, gülizar taksim-ler, "çoban taksimi", "Çeçen kızı" oyun havası, halk musikisi üslubundadır.

Batı musikisine de ciddi bir ilgi duymuştur. Batı musikisinin tonal yapısıyla Türk musikisinin makam yapısını karşılaştıran, *Rehber-i Musiki* adlı bir kitap

yazmıştır; bu eser, bugün için pek önemli olmamakla birlikte, eski "edvar" kitapları göz önüne alınmazsa, Türk musikisinin sistemine ilk kuramsal yaklaşım denemelerinden biridir. Mozart, Chopin gibi bestecilerin biyografilerini okumuştur. Saray çevresindeki dostları aracılığıyla Godovski, Hegei gibi o dönemin ünlü piyanistleriyle tanışmış, Hegei'nin piyanosundan Chopin'i dinlemiştir. Özellikle olgunluk çağında, eline geçen Batı musikisi parçalarının notalarını incele, onların verdiği esinle taksimlerinde değişik melodiler düzenlemeyi denerdi. Bazı taksimlerinde, saz eserlerinde bir "armoni" yakalamaya çalıştığı bölümler vardır.

Onun döneminde, Tanzimat'tan sonra yayılmaya başlayan Batı musikisinin yanında, geleneksel Türk musikisi de köklü bir sanat olarak birçok bestecisi ve icracısıyla gücünü büyük ölçüde koruyordu. Batı musikisi esintilerinin Türk musikisindeki izleri bu süreç içinde görülür. Gene aynı dönemde, klasik üsluba bağlı besteciler eser vermeye devam ederken, Hacı Arif Bey'le başlayan, klasik üsluptan ayrılarak, Türk musikisine özgü bir "romantizm"e yönelen "şarkı besteciliği"de gitgide gelişir. Bu geçiş döneminin özellikleri Cemil Bey'in üslubuna yansımıştır. Klasik üslubu sürdüren musikinin, Tanzimat sonrasındaki romantik musikinin, halk musikisinin ve Batı musikisinin karşıt etkilerini kişiliğinin potansında eriterek özgül bir senteze vardığı söylenebilir. O zamana kadar hiçbir sanatçıda görülmeyen, yepyeni öğelerden kurulu musiki cümleleriyle ve büyük bir teknik ustalıklı çeşitli sazlar üzerinde yarattığı musiki böyle bir dönemin ilginç bir ürünüdür.

Tamburî Cenil musiki konularında gazetelere yazılar da yazdı. *Sabah* gazetesinde Rauf Yekta Bey'le kalem tartışmalarına girdi. Bir musiki sözlüğü ile bir kemençe metodu yazmaya başladı, ama yarım bıraktı. *Rehber-i Musiki* adlı eseri iki kez basıldı.

En ilkel kayıt tekniğinin ürünü olan, ancak bir adet üretilebilen kovanlarının çoğunun kaybolduğu tahmin edilmektedir; bazıları özel ellere düşer. Taş plaklarını kapsayan en geniş koleksiyonu Neyzen Niyazi Sayın'dadır. Bazı plaklarda, Udî Nevres, Şehzade Ziyaeddin, Kadı Fuat Efendi, Neyzen Rıza Bey gibi saz sanatçıları ile Hafız Osman, Hafız Aşır gibi ünlü gazelhanlar Cemil Bey'e eşlik etmişlerdir.

• **YAPITLAR (başlıca):** Kitap: *Rehber-i Musiki*, 1901. Taksim: Tambur, yaylı tambur, kemençe, alto kemençe, lavta ve viyolonsel 100'den fazla taksim (taş plak). Bestelediği saz eserleri: Şeddiaraban, ferahfeza, muhayyer, mahur, hicazkâr, kürdilihicazkâr, ısfahan, neva peşrevleri; şeddiaraban, ferahfeza, muhayyer, hicazkâr, ısfahan, bestenigâr, suzidilârâ saz semaileri; hüscyni oyun havası ("Çeçen kızı"), nihavent sirtı, rikriz zeybek. İcra ettiği besteler: Tambur, kemençe ve alto kemençe ile çaldığı 40'tan fazla peşrev, saz semaisi, oyun havası, şarkı (taş plak). Şarkı: Hicaz (5 tane), şehnaz (2 tane), evc, ferahnak, hüscyni, hüzzam, mahur, kürdilihicazkâr, muhayyer, nihavent, şevkefza şarkılar (16 şarkı). Çeşitli: Hümayun ninni, röst ninni.

• **KAYNAKLAR:** S. Aksüt, *500 Yıllık Türk Musikisi*, 1967; C. Altar, "1908 Meşrutiyetinde Chopin ve Tanburî Cemil Bey", *Musiki Mecmuası*, (185), 1963; G. Baykara, "Tamburî Cemil Bey ve Şeyh Celal Efendi", *Türk Musikisi Dergisi*, (22), 1949; Ş. Çeren "Tamburî Cemil", *Radıyo dergisi*, (11), 1942; P. Demirhan, *Musiki Düşüncelerim*, 1946; R. Kam, "Tambur", *Radıyo dergisi*, (81-82),

1948; Mesut Cemil, *Tamburî Cemil'in Hayatı*, 1947; C. Tanrıkorur, "Tamburî Cemil Bey", *Musiki Mecmuası*, (220), 1966; C. Tanrıkorur, "Tanburî Cemil Bey Çalıyor Eski Plakta", *Musiki Mecmuası*, (241), 1968.

Cem Sultan

CEM SULTAN (1459-1495)

Osmanlı şehzadesi. Taht için II. Bayezid'le mücadele etmiş ve bu yüzden Batı'ya sığınan ilk ve tek Osmanlı şehzadesi olmuştur.

27 Aralık 1459'da Edirne'de doğdu, 24 Şubat 1495'te Napoli'de öldü. II. Mehmed'in [Fatih] Joğludur. Annesi Çiçek Hatun'dur. Cem Sultan on yaşına kadar sarayda sıkı bir disiplin altında eğitildi. 1469'da kalabalık bir öğretim kadrosu ile Kastamonu Sancak Beyliği'ne gönderildi. 1473'te, Doğu seferine çıkan babasına vekillik etmek üzere İstanbul'a geldi. II. Mehmed'in Anadolu'da Uzun Hasan'a yenik düştüğü dedikodusuna kanarak padişahlığını ilan etmedüşüncesine kapıldı. Otlukbeli zaferini kazanarak İstanbul'a dönen II. Mehmed bu girişim nedeniyle oğlunun aklını çelenleri cezalandırdı. Cem'i de, 1474'te ölen büyük oğlu Mustafa'nın yerine Karaman (Konya) valiliğine atadı.

Genç şehzade, sekiz yıl süren Konya valiliğinde, yeteneği ve yanındaki seçkin kadro sayesinde mükemmel Farsça öğrendi. Müzikten coğrafyaya kadar her dalda başarısını kanıtlarken, ağabeyi Bayezid'in Amasya Sarayı'ndaki yaşayışını andıran eğlenceli bir gençlik dönemi geçirdi. Felsefeyi seviyor, Türkler'in tarihini inceliyor, İran tarihine merakından kendisine Cem adını koyan babasına nazire olarak ilk çocuğuna Oğuz adını veriyor, buna karşılık Farsça'dan çevirdiği eserleri babasına göndererek İran kültürüne de vakıf olduğunu gösteriyordu. Konya halkı, ısındığı ve bağlandığı Cem'e geleceğin sultanı gözüyle bakıyordu. II. Mehmed de umudunu Cem'e bağlamıştı. Ancak bu konuda hiçbir önlem alamadan ölmesi, iki

oğlunun taht yüzünden bir ölüm kalım savaşımına girmelerine neden oldu.

II. Mehmed'in ölümünü gizleyerek Bayezid'e ve Cem'e haberler uçuran Cem yanlısı Sadrazam Karamanî Mehmed Paşa, onun hiç değilse bir hafta önce İstanbul'a gelebileceğini hesaplamıştı. Ancak, Konya'ya gönderilen ulağın, Bayezid yanlısı Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'nın tuzağına düşmesi planı bozdu. Bayezid, hızlı bir yürüyüşle İstanbul'a gelerek tahta oturdu.

Bunun üzerine Cem, kendince önemli bazı gerekçelerle tahtta hak iddiasına kalkıştı: Eski Türk töresinde ölen hakanın yerini küçük oğlu alıyordu. Selçuklular, ilk Osmanlı beyleri bu kurala uymuşlardı. Fatih ise, ünlü kanunnamesinin "Şehzadelere yazılacak hükümler" bölümünde örneği "Vâris-i mülk-i Süleymânî oğlum Cem..." olarak vermiş ve onun veliahtlığını ima etmişti. Aynı kanunnamenin, tahta çıkanın, devlet düzeni gereği kardeşlerini öldürtmesine izin vermesi de söz konusu olunca ayaklanma kaçınılmaz oldu.

Cem, Konya'da topladığı kuvvetle 28 Mayıs 1481'de Bursa'yı ele geçirerek sultanlığını ilan etti, adına hutbe okuttu, para bastırdı. On sekiz gün sürecek bu saltanat ona bütün Osmanlı şehzadelerinden farklı olarak sultan unvanını kazandırdı. Bursa'dan ağabeyine elçi göndererek ülkenin aralarında paylaşılmasını önerdi. Devletin bütünlüğünü koruma görevini yüklediğini bildiren Bayezid, harekete geçerek 20 Haziran günü Cem'in ordusunu Yenişehir ovasında yendi.

Yenik, yaralı ve bitkin Konya'ya dönen Cem, Memluklar'a sığınmak amacıyla 28 Haziran 1481'de yola çıktı. 25 Ağustos'ta Kahire'de Sultan Kayıtbay tarafından törenle karşılandı. Buradan ağabeyine yeniden bir mektup yazarak uzlaşma yolları aradı. Bayezid, hükümdarlık emelinden vazgeçerse her yıl bir milyon akçe ödenek göndereceğini bildirdiyse de Cem buna yanaşmadı ve hacca gitti. Dönüşünde Anadolu'daki yandaşlarının kışkırtmalarıyla ve Memluk Sultanından da yardım alarak şansını bir daha denedi. Ankara'ya kadar ilerlediyse de Bayezid'in harekete geçtiğini öğrenince geri çekildi. Taş-ili'nde dağlara sığındı. Sultan Bayezid'in Kudüs'te oturması önerisini de kabul etmeyerek kendisine bağımsız bir bölge verilmesinde ısrar etti. Karamanoğulları Beyi Kasım'a kanarak Rumeli'ne geçmek düşüncesini benimsedi. Bunun için, 18 Temmuz 1482'de Anamur açıklarında St. Jeanne şövalyelerinin bir gemisine binerek Rodos'a hareket etti.

Şövalyelerin başı Pierre d'Aubusson, gerçi kendisini bir hükümdar gibi karşıladı ama, artık o, Hristiyan dünyasının "çok değerli tutsağı"ydı. Nitekim d'Aubusson, papaya ve krallara; "Cem'den yararlanıp İslamlar'a karşı harekete geçilebileceğini" bildirmekte gecikmedi. Bu değerli tutsağı sürekli Rodos'ta tutamayacağından 1 Eylül 1482'de Fransa'ya Nis'e (Nice) gönderdi. Keşifler, Rönesans ve Reform çalkantılarıyla yeni bir çağa girmekte olan Avrupa'nın kucağına düşen "Fatih'in oğlu", "Müslüman ve muzafer Türkler'e karşı" gerçekten değerli bir kozdu. Cem bu pahalı varlığının yanı sıra, romantik kişiliği, kültürü ve serüvenleriyle de Batı'nın ilgisini çekmeye başladı.

Avrupa'daki veba salgını ve her an kaçırılma

Sultanlığını ilan etmesi

Sürgün yaşamı

korkusu yüzünden, şövalyeler onu kent kent gezdirmek zorunda kaldılar: Önce Savoie Dukalığı'nın merkezi Chambery'ye, sonra Rumilly'ye, oradan Dauphiné'deki Le Pouet Şatosu'na götürüldü. Cem, bu şatoda, Philippine Hélène'e âşık oldu. Fakat buradan da alınarak iki yıl kalacağı Boislamy'ye götürüldü.

O, şato gezdirilirken Avrupa diplomasisi yoğun pazarlıklarla uğraşıyordu. Papa, Napoli kralı Ferrand, Macar Kralı Korvin Matyas, şehzadeyi elde etmek için uğraşırlarken, d'Aubusson da, II. Bayezid'den "Cem'in masrafları ve korunması" gerekçesiyle para alıyordu. Öte yandan bir kaçma girişimi üzerine şövalyeler Cem Sultan'ı Bourganeuf Şatosu'na eklenen yedi katlı özel bir kuleye hapsettiler.

Yıllarca süren pazarlıklar 1489'da sonuca ulaşmıştı: Şövalyelerin başkanı, papadan birtakım kazançlar elde ettikten sonra, Cem'in İtalya'ya gitmesine razı oldu. Cem Sultan, hem tantanalı hem tehlikeli bir yolculuktan sonra Roma'ya geldi. Papa'nın muhteşem tören salonuna girerken teşrifatçıların üstelemelerine karşın kavuşunu çıkarmadı, diz çökmedi. Vakur adımlarla VIII. Innocentius'a yaklaştı ve omuzlarından öptü. Papa'ya yedi yıldır çektiği acıları anlattı ve Mısır'a gitmek için izin istedi. Papa, Macar kralının Osmanlılar'a karşı bir sefer hazırladığını, kendisini Rumeli sınırlarında bulundurmak istediğini, eğer Hristiyan olursa Osmanlı tahtını ele geçirmesi için her şeyin yapılacağını söyleyince Cem Sultan, bu öneriyi kesinlikle reddetti.

Cem Sultan, İtalya'da altı yıl kaldı. 1492'de papa olan VI. Alexander Borgia, kendisiyle ilgili daha haince hesaplar kurdu. II. Bayezid'den kardeşi için her yıl 40.000 düka altını göndermesini ya da öldürülmesini arzu ediyorsa 300.000 düka vermesini istedi. Ancak, papa planlarını gerçekleştirmedi, Cem'i yanına alarak Kudüs'e bir sefer düzenlemeyi tasarlayan Fransa Kralı VIII. Charles İtalya'ya girdi. Cem Sultan'ın belki de öldürülmek üzere olduğunu öğrenince Roma'ya gitti, uzun görüşmelerden sonra tutsağı teslim aldı. İki gün sonra Fransız ordusuyla Roma'dan ayrılan Cem, yolda hastalandı. Kralla kentten kente giderken durumu sürekli ağırlaşıyordu. Napoli'ye sedye ile getirildi ve orada öldü. Tahnit edilen cesedi, daha beş yıl pazarlık konusu yapılarak oradan oraya gezdirildi ve ancak 1499'da Bursa'ya getirilerek Şehzadeler Türbesi'ne gömüldü.

Cem'in küçük oğlu Murad, 1517'de Mısır'ın I. Selim [Yavuz] tarafından alınması üzerine babasıgibi Rodos'a sığınmış ve bu adanın 1521'de I. Süleyman [Kanuni] tarafından ele geçirilmesinden sonra idam edilmiştir.

Batı edebiyatında Zizimi adıyla çeşitli eserlere konu olan Cem'in, Osmanlı divan edebiyatında da önemli yeri vardır. Türkçe'nin şiirsel anlatıma yeterince yatkın sayılmadığı bir çağda yaşadığından, dilini sevmesine rağmen, en güzel eserlerini ve mektuplarını Farsça yazmıştır. Şiirleri çoğunlukla liriktir. Türkçe ve Farsça *Divan*'ı vardır. Ayrıca Selman-ı Sâveci'nin *Cemşid ü Hurşid* mesnevisini babası adına Türkçe'ye çevirmiştir. *Hurşid ü Ferahşad* adlı mesnevisi için Edirneli Şehî Bey "nazmı akıcı, anlatımı nefis" bir eserdir der. Gurbet ve vatan temalarını Türk edebiyatında ilk işleyen şairlerdendir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Fal-ı Reyhan-ı Sultan Cem*, (ö.s.), İ.H. Ertaylan (yay.), 1951; *Türkçe Divan*, (ö.s.), H. Ersoylu (yay.), 2 cilt, 1981; *Farsça Divan*, (Bursa Orhan Gazi Ktp, Haraçcioğlu Kitapları, No. E. 6); *Cemşid ü Hurşid*, (Kütahya Vahid Paşa Ktp. No. 1666).

• **KAYNAKLAR:** A. Refik (Altınay), *Sultan Cem*, 1923; C. Baysun, *Cem Sultan, Hayatı ve Eserleri*, 1946; Behiştî, *Tarih-i Behiştî-Chronik*, 1980; İ. H. Ertaylan, *Sultan Cem*, 1951; Hasan b. Mahmud Bayatî, *Cam-ı Cem-âyin*, 1915; Mehmed Tevfik, *Şehzade Cem*, 1911; S. Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, 1966; L. Thuasne, *Djem Sultan*, 1892.

• **BAKINIZ:** BAYEZİD II, KAYITBAY, MEHMED II.

CENAP ŞAHABETTİN (1870-1934)

Türk, şair ve yazar. Servet-i Fünun şiirinin başlıca temsilcilerindendir.

Manastır'da doğdu, 13 Şubat 1934'te İstanbul'da öldü. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da askeri okullarda yaptı. 1889'da Askeri Tıbbiye'yi bitirerek yüzbaşı oldu. 1890'da ihtisasını yapmak üzere Paris'e gönderildi, orada dört yıl kaldı. Dönüşünde Mersin ve Rodos'ta karantina doktorluğu, Cidde'de Sıhhiye Müfettişliği görevlerinde bulundu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a döndü. Daire-i Umûr-i Sıhhiye Müfettişliği'ne getirildi. 1914'te, yirmi yıl süren doktorluk mesleğini bıraktı. Aynı yıl, Darülfünun Fransızca tercüme öğretmenliğine ve Batı edebiyatı müderrisliğine tayin edildi. Daha sonra aynı fakültede Osmanlı edebiyat tarihi dersleri verdi.

Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında *Tanin*, *Hürriyet* ve *Hak* gibi günlük gazetelerde siyasal yazılar yazdı. 1918'de Süleyman Nazif'le birlikte *Hadisat* gazetesini çıkardı. Dildeki sadeleşme hareketine karşı Arapça ve Farsça'dan yana tavır alan Cenap Şahabettin, eski dil anlayışına bağlı kalarak makale, söyleşi, mektup, fıkra, özdeyiş, gezi türünde yazılar yazdı. 1919'da, *Peyam-ı Sabah*'ta Kurtuluş Savaşı'na karşı yazılarını yayımladı. Öğrencilerin baskısıyla Edebiyat Fakültesi'ndeki görevinden ayrılmak sorununda kaldı. Sonradan Milli Mücadele'yi destekleyen yazılar yazdıysa da, Cumhuriyet döneminde politik yazımdan uzaklaştı. Kendini yazınsal çalışmalara verdi.

Şiirle ilgisi Askeri Tıbbiye'de öğrenciyken başlayan Cenap Şahabettin'in Divan edebiyatı geleneği ve Muallim Naci etkisindeki ilk şiirleri *Saadet* ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerinde yayımlandı. Kısa bir süre sonra Abdülhak Hamid ve Rezaizade Mahmut Ekrem'in temsil ettiği Batı şiirinin etkisine açık şiir anlayışını benimsedi. Bu dönem şiirlerini topladığı *Tâmât* (1887) adlı kitabında her iki anlayışa uyan şiirleri yan yana bulunur. 1894'te Paris dönüşü yazdığı şiirlerde ise Mallarmé ve Verlaine gibi Fransız şairlerinin etkisiyle Sembolist bir şiir anlayışını benimsedi. 1896'da Servet-i Fünun hareketine katıldı. Birçok edebiyat incelemecisi Cenap Şahabettin'in batı Sembolist şiirinin simge ve sözcük anlayışını tam anlamıyla kavramadığı görüşündedir. Aynı görüşe

göre Servet-i Fünun şairleri, gündelik dilde halkın ağzında yıpranmış sözcüklerden arındırılmış bir şiir dili yaratmayı amaçlamışlar ancak sözlük karıştırarak buldukları eski sözcüklerle yadırganan, yapay bir dil oluşturmuşlardır. Cenap Şahabettin de bu anlayışı paylaşmış ve asıl önemli ürünlerini Servet-i Fünun hareketi içinde vermiştir. Halit Ziya ve Tevfik Fikret'le birlikte bu akımın öncüsü durumuna gelmiştir.

Cenap Şahabettin, seçtiği eski sözcüklerdeki ustalık ve dizelerinin ses zenginliği bakımından Türk şiirinde önemli bir yer tutar. Şiirde sözcük seçiminin değeri ve önemini vurgulayan Cenap Şahabettin kendisinden sonra gelen şairler içinde en çok Ahmet Haşim'i etkilemiştir. Bunun yanı sıra şiirinde resimsel betimlere ve imgelere yer vermiş çoğunu serbest müstezat biçiminde yazarak mısra düzeninde de yeni biçim arayışlarına girmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Tâmât*, 1887; *Evrak-ı Eyyam/Günlerin Yaprakları*, 1915; *Evrak-ı Leyal*, (ö.s.), 1934, der. S.N. Ergun. Gezi: *Hac Yolunda*, 1909. Makaleler-Özdeyişler: *Nesr-i Harb*, *Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözler*, 1918. Oyun: *Yalan*, 1911; *Körece*, 1917; *Küçük Beyler*. İnceleme: *Vilyam Şekspir*, 1931.

- KAYNAKLAR: H. Dizdaroğlu, *Cenap Şahabettin*, 1953; S. N. Ergun, *Cenap Şahabettin Hayatı Eserleri ve Seçme Şiirleri*, 1934; M. Uraz, *Cenap Şahabettin, Hayatı, Şahsiyeti, Seçme Parçalar*, 1940.

CENDRARS, Blaise (1887-1961)

İsviçre asıllı Fransız şair, roman ve deneme yazarı. Şiirleriyle Apollinaire'i ve Gerçeküstücülük'ü etkilemiştir.

Asıl adı Frédéric Sausser Cendrars'dır. 1 Eylül 1887'de, İsviçre'de La Chaux-de-Fonds'da doğdu, 21 Ocak 1961'de Paris'te öldü. Annesi İskoçyalı, babası İsviçreli'dir. Babasının işleri nedeniyle, çocukluğu Mısır, İngiltere, Fransa, İsviçre ve İtalya'yı dolaşarak geçti. Daha sonraki yıllarda ailesi İsviçre'de Neuchâtel'e yerleştiyse de Cendrars genç yaşlarda yolculuk ve serüvenlerle dolu bir yaşamı benimsedi. 1902'de

Yakazât-ı Leyliyye

*Gel bu akşam da ser-be-ser güzelim,
İhtizâzât-ı leyl-i dinleyelim:*

*Tâ uzaklarda işte bir piyano,
Tâze parmakların temâsiyle
Ağlıyor bir hazan bevâsiyle.*

*Dinle ey yârim işte ağlayan o
Gecenin ka'r-ı pür-sükûnunda,
Zulmet-i ebkemin derûnunda*

*Gâh onun ihtizâz-ı pestiyle
Mütevabbiş, hazin, rakik ü nizâr
Dağılır cevve bir sürûd-i bezâr.*

*Gâh onun irtîâş-ı mestiyle
Dolaşır kâinat-ı nâimeyi
Bir umûmî şebik-i tenhâyî...*

*Onu kim dest-i ra'şedâriyle
Çalıyor, perde perde inletiyor?
Onu kim böyle gamla söyletiyor?*

*Tellerin lâhn-i inkisârıyla
Hangi metrûke böyle eğleniyor?
Hangi mâtem bu sesle söyleniyor?*

*Gâh olur ince, nâzenin bir ses,
Leyl içinde sürûklenir, inler;
Onu zulmet, sükût ile, dinler.*

*Gâh olur, bir figan-ı tîz-beves;
Bütün a'sâb'ı kâinatı gerer;
Kalb-i bâbide-i cihân titrer.*

*Sonra bir şebka-i bükâ olarak
Düşer âgûş-i leyl-i târike
Çalışır rûh-ı samtı tabrike...*

*Sonra tedricen alçalıp solarak
O kadar pest olur ki öksürerek
Zannedersin tebâh olup gidecek...*

*Sonra baygın, kesik sükût eyler;
Mûsikî-i sükûtu okşayacak
Bir enîn-i hafî kalır ancak...*

*Kim bilir, kim bilir neler söyler;
Bu süreksiz hevesli zemzemeler,
Bu susup durma, sonra söylemeler,*

*Bu nevâzişli, nazlı, boş negamât,
Bu rekâket, bu lûknet-i elbân,
Bu tereddütlü mûsikî-i figan,*

*Bu yarım cümleler, yarım kelimât,
Belki leyl-i hamûşa yalvarıyor;
Belki bir tûf-i tesliyet arıyor.*

*Gâh mestâne bir şetâretle
Bâd-i pür-gûyu eyliyor taklid,
Uçuyor cevve pür-hayâl ü ümîd*

*Gâh bir muğşiyâne hâletle
İnliyor muhtazır, zebûn ü harâb;
Oluyor can-be-leb tuyûr-i cevâb...*

*Tâ uzaklarda işte bir piyano;
Onu bî-şüphe bir kadın çalıyor;
Mûsikîden cevâb-ı ye's alıyor.*

Dinle ey rûhum işte ağlayan o...

Çin, İran, Sibirya ve Hindistan'ı dolaştı, mücevher alım satımıyla para kazanmaya çalıştı. Londra'da bir müzikholde hokkabazlık yaptığı sıralarda aynı odayı paylaştığı Charlie Chaplin'le dost oldu. Kendini bir dünya vatandaşı olarak gören Cendrars, Rusya, ABD, Kanada, Brezilya, Arjantin ve daha birçok ülkeyi dolaştı, arıcılık, tarım işçiliği, traktör sürücülüğü, savaş muhabirliği, oyunculuk, senaryo yazarlığı, film yönetmenliği ve yayıncılık gibi türlü işlerde çalıştı. New York'ta kaldığı yıllarda yazdığı *Pâques à New York*'un (New York'ta Paskalya) 1912'de yayımlanmasıyla şair olarak tanınmaya başladı. Paris'te Apollinaire, Max Jacob gibi şairlerle, Chagall, Fernand Léger ve Modigliani gibi ressamlarla dostluk kurdu. I. Dünya Savaşı'nda Yabancılar Lejyonu'na girdi, savaşta bir kolunu kaybetti. Eleştirmenlerce uzun süre önemsenmemekle birlikte, 1948'de tüm şiirlerinin ikinci kez yayımlanmasıyla, ilgileri üzerine çekti. Öldüğü yıl aldığı Paris Edebiyat Büyük Ödülü'yle ünü yayıldı.

Pâques à New York ve 1913'te yayımlanan *La Prose du Transsibérien et de la petite Jehanne de France* (Transsiberien'in ve Fransalı Küçük Jehanne'ın Öyküsü) adlı şiirleri anı ve ağıt türlerinin özelliklerini birleştirir. Cendrars, gerilim ve hareket dolu bir yaşamı şiire yansıtabilmek amacıyla yeni bir üslup arayışına girişmiş, geleneksel şiir ölçülerine, sözdizimini ve noktalama kurallarına bağlı kalmamıştır. Onun için şiir, hareketin yepyeni biçimlerle söze dökülmesi ve izlenimlerin yoğun bir duygu, çağrışım ve imge ağıyla karmaşık ve çarpıcı bir tarzda ifade edilmesidir. Abel Gance ile birlikte film yönetmenliği de yapmış, film tekniklerinin etkilerini şiirlerine yansıtmıştır. Güçlü bir ritim ve coşkulu bir hava içinde gelişen uyaksız, noktalamasız şiirlerindeki serbest çağrışımlar Apollinaire'in şiir tarzıyla benzerlik gösterir.

Cendrars'ın yazmaya başladığı yıllar sanatta yeni biçimlerin denendiği bir dönemdir. Resmin Kübizm ve Ekspresyonizm gibi yeni akımlarla, müziğin ise Stravinski, Satie, Milhaud ve Honneger gibi sanatçılarla yeni anlatımlara yöneldiği, sinemanın doğup geliştiği bir dönemde yeni yüzyılın değişen dünyası ile sanatsal anlatım biçimleri arasındaki etkileşim şiire de yansımış, geleneksel şiir biçimleri zorlanmış, şiirde çağdaş toplumun serüvenini ifade edebilecek yeni bir biçim arayışına girilmiştir. 20. yy'ın ilk yarısında, Apollinaire, Max Jacob, Jean Cocteau ve Pierre Reverdy gibi şairlerle birlikte Cendrars'ın şiirleri de bu tür bir arayışın bir parçasını oluşturmıştır. Cendrars, mekanikleşen bir çağın havasını yansıtan, çağdaş yaşamın baş döndürücü hızını dile getiren şiirleriyle Fütürizm'e yakınlaşmıştır.

Çoğu otobiyografik nitelikteki romanları da benzer bir şiirselliği ve lirik bir üslubu yansıtır. Gezilerinde yaşadığı olaylar ve edindiği izlenimlerle beslenen romanlarında çağdaş serüvenci insanı ele alır, *L'Or* ("Altın"), *Rhum* ("Rom") ve *La Vie dangereuse*'de ("Tehlikeli Yaşam") olduğu gibi, zaman zaman tehlike ve serüven dolu bir yaşamı yüceltir. Ancak bunlar ile *Moravagine* ve *Les Confessions de Dan Yack* gibi birçok başka romanı, birer gezi yazısı olmanın ötesinde, hızla değişen bir yüzyılın yepyeni görünümünü içinde yazarın çağdaş bireyi ve kendi benliğini tanımlama çabasının örnekleridir.

Cendrars'ın zengin ve çarpıcı imgelerle dolu üslubu ABD'li yazar Henry Miller'in dikkatini çekmiş, 1950'lerde sanatı değerlendirilmeye başlandığında, eleştirmenler Cendrars'ın serbest çağrışımlarla kendiliğindenci bir tarzda gelişen şiirinin Apollinaire'i ve Gerçeküstücülük'ü etkileyen başlıca kaynaklardan biri olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Cendrars, çağının sanat akımlarıyla da yakından ilgilenmiş, Picasso, Léger, Braque ve Chagall gibi ressamlarla Kübizm ve Orfizim gibi akımlar üzerine denemeler yazmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Oeuvres Complètes de Blaise Cendrars*, 1963, ("Blaise Cendrars'ın Tüm Yapıtları"). Şiir: *Poésies Complètes de Blaise Cendrars*, 1944, ("Blaise Cendrars'ın Tüm Şiirleri"); *Pâques à New York*, 1912, (New York'ta Paskalya); *La Prose du Transsibérien et de la petite Jehanne de France*, 1913, (Transsiberien'in ve Fransalı Küçük Jehanne'ın Öyküsü). Roman: *L'Or*, 1925, ("Altın"); *Moravagine*, 1926; *Le Plan de l'aiguille*, 1928, *Les Confessions de Dan Yack*, 1929, ("Dan Yack'ın İtirafı"); *Rhum*, 1930, ("Rom"); *La Vie dangereuse* 1938, ("Tehlikeli Yaşam"); *Le Main coupée*, 1946, ("Kesik El"); *Le Lotissement du ciel*, 1949, ("Gökyüzünün Parsellenmesi"). Deneme: *Aujourd'hui*, 1931, ("Bugün"). Yönetmen Yardımcılığı Yaptığı Filmler: *J'accuse!*, 1919; *La Roue*, 1922.

• **KAYNAKLAR**: L. Parrot, *Blaise Cendrars*, 1948; J. Rousselot, *Blaise Cendrars*, 1955.

• **BAKINIZ**: APOLLINAIRE, BOCCIONI, COCTEAU, JACOB, REVERDY.

Cengiz Han

CENGİZ (1167-1227)

Moğol kağanı. Moğol devletinin kurucusudur.

Asıl adı Temuçin olan Cengiz 1167'de Onon ırmağı başlarındaki Deli'ün-boldok'da doğdu. 25 Ağustos 1227'de öldü. 1155'de doğduğu da ileri sürülür. 1160'larda Chinler'le Tatarlar'ın parçaladığı Moğol devletinin son hanı Kutula'nın yeğeni Yesügey ile Höclün Hatun'un büyük oğludur. Kıyat-Börçegin adlı Moğol sülalesinden gelmektedir.

Temuçin, 13 yaşlarında iken, babasını kaybetti.

Henüz küçük olduğundan, kabilesi, onu bırakıp Tayciutlar'a katılmak istedi. Annesi Höelün Hatun, binbir çaba ile kabilenin küçük bir bölümünü geri çevirebildi. Nice güçlük ve sıkıntıya rağmen, varlıklarını sürdürdüler. Bütün bu olaylar sırasında, Temuçin'deki önderlik yetenekleri de kendisini belli ediyordu.

Temuçin, ilk gençlik dönemindeki, Tayciutlar'la çatışma sırasında, tutsak düşüyse de kaçmayı başardı. Bu günlerde baba dostu Kereyit Toğrul Han, (Tuğrul) kendisine destek olmuştu.

Temuçin, babasının daha önceden nişanladığı Ongratlı Börte ile evlendi. Ancak çok geçmeden, eski düşmanları Merkitler bir baskınla karısını kaçırdılar. Temuçin, karısını kurtarmak için Kereyit Toğrul Han'dan yardım istedi. O da, Caciret Camuka'dan da yardım istemesini söyledi. Sonuçta, üçlü işbirliği ile başarılı bir baskın gerçekleştirdi. Börte Merkitler'in elinden kurtarıldı.

Temuçin, bu yıllarda Camuka ile çok yakın arkadaştı. Ancak dünya görüşleri ve özellikleri farklıydı. Birliğin yürüyemeyeceğini farkeden Temuçin, daha uzak bir yerde konakladı. Bu arada bir bölüm Moğollar da artık Temuçin'in yanında toplanmaya başlamışlardı. Eski Moğol Hanı Kutula'nın oğulları ve bazı kabileler de bunlar arasındaydı. Bu eski Moğol önderleri, Temuçin'i hanlığa getirdiler. Moğol gelenekleri, bundan sonra Temuçin'e Cengiz Han diyorsa da, bu unvan daha geç tarihlerde söz konusu edilmiş olmalıdır. Ancak hanlığı, özellikle Kereyit Toğrul Han olumlu karşıladı; ona göre böylece Moğollar da kendi hanlarına sahip oluyorlardı.

Cengiz, han olduktan sonra Çin'deki Kitan/Chin sülalesinin, kuzey sınırlarında Tatarlar'a karşı giriştiği bir harekete katıldı ve Tatarlar ezildi. Ona göre Tatarlar atalarına kötülük edip, ölümüne neden olmuşlardı.

Temuçin'in han oluşunu kabul etmeyen bir kısım Moğol kabileleri Camuka'nın etrafında toplandılar. 1201'de, Hadagin, Salciut, Dörben, Tatar, İkires, Ongrat, Kurulas, Nayman, Merkit, Oyrat ve Tayciutlar birleşip, Caciret Camuka'yı han seçtiler. Camuka "Gur-han" unvanını aldı ve Cengiz'e karşı harekete geçildi.

Cengiz, bunun üzerine Toğrul Han'dan yardım istedi. İki ordu Koyiten'de karşılaştı. Ancak fırtına çıkınca büyük bir karışıklık oldu; iki taraf daha ileri gidemeyerek çekildiler. Herkes bir tarafa dağıldı. Bu arada Camuka, kendisini han seçenleri dahı yağma ederek çekiliyordu.

1202'de Tatar kabileleri ile savaştı ve onları yendi. Aynı yıl, Merkitler'le savaşan Toğrul Han daha sonra Cengiz ile birlikte, Naymanlar'a karşı sefere çıktı. Bu arada Toğrul Han'ın yanına sığınan Camuka ve yakınları, Toğrul Han'ı Cengiz'e karşı kışkırtıyordu. Giderek, Toğrul Han, Cengiz'i kendisine en büyük hasım gibi görmeye başlamıştı. Cengiz, Toğrul Han'ın üzerine yürüyeceğini haber alınca onunla savaşa girdi. Toğrul Han'ın oğlu yaralanca, savaşı durdu, Cengiz'de askeri gücünü yeterli bulmayarak çekildi. 1203 yazını doğuda, Balcuna suyu kıyısında hayli güç koşullarda geçirdi.

Cengiz, bu arada, siyasi girişimlerde de bulundu. Çevreye haberler gönderip, düşmanlarını birbirinden

ayırmayı başardı. Sonunda, Toğrul Han'ın hazırlıksız durumda olduğunu haber alınca onun üzerine baskın yaptı ve bozguna uğrattı. Toğrul Han ve oğlu Seng-güm güçlükle kaçabildiler. Ancak Toğrul Han, Nayman topraklarından geçerken, kendisini tanımayan Naymanlar'ca öldürüldü. Seng-güm ise, batıya kaçtı.

Doğu Moğolistan Cengiz'in eline geçti. Cengiz, birliklerini yeniden düzenledi, askeri örgütünü genişletti. 1204'te Naymanlar'ın üzerine yürüdü. Cengiz Han'ın düşmanları da Naymanlar'la birlikteydiler. Savaşta Naymanlar yenildiler, hanları öldü. Bir başka Nayman Hanı Buyruk, Cengiz'e karşı direnişi sürdürmek istedi. Cengiz, 1206'da Buyruk Han üzerine yürüdü. Buyruk, avlanırken öldürüldü. Naymanlar'la savaşı sonunda Cengiz Han'ın eline geçen T'a-t'a-Tunga adlı Uygur kültür adamı Cengiz'in çocuklarını eğitti.

Cengiz Han Moğolistan'ın tek gücü durumuna gelmişti. 1206 ilkbaharında, Onon ırmağı boylarında bir kurultay toplandı. Bu kurultayda, bütün kabilelerin temsilcileri Han Cengiz'i, hakanlığa (Kağan) getirdiler. Cengiz unvanı da bu sırada verilmiş olmalıdır.

Cengiz Kağan Çin'den batıya giden ticaret yolunu denetimlerinde tutan Tangutlar'a karşı bir kuvvet gönderdi. 1207'de, yeniden Tangutlar'la savaştı. 1209'da kendisi de sefere katıldı. Başkent Ning-hia düşmediyse de, Tangutlar denetim altına alındı.

1211'de Kuzey Çin'de egemen olan, Cürcetler (Chin/Kin) üzerine sefere çıkıldı. Çin güçleri bozguna uğratıldı. Ancak, iyi korunan noktaların ele geçirilmesi için savaş sonraki yıllarda da sürdü. Cengiz'in ordusu 1213'te Çin seddinin güneyine de egemen oldu. 1215'teki seferle Çin ülkesinin hemen bütün önemli noktaları ele geçirildi. Son olarak da Pekin kenti kuşatılarak alındı. Cürcetler'in güçleri kırıldıktan sonra Cengiz Kağan, yine kuzeye çekildi ve savaşı sürdürmekle ünlü komutanı Mukali'yi görevlendirdi. Mukali, Cengiz Kağan'ın yıllarca süren Batı seferi sırasında da Çin'deki askeri harekâtı yönetti.

Cengiz Kağan, 1209'da ülkesinin batısındaki Uygurlar'ı, 1211'de Karluk Yabgusu Arslan Han'ı, 1216'da da Almalık Hakimi, Cengiz'i kendisine bağladı. 1216'larda Merkitler'e karşı oğlu Cuci ile komutanlarından Söbütey'i (Subitay) gönderdi. Cuci Merkitler'i Kazakistan'ın kuzeyinde yakaladı ve yenilgiye uğrattı.

Cengiz Kağan, Türkistan yöresine gelip, bir devlet kuran Naymanlar'dan Küçlüg'e karşı da, Cebe'yi gönderdi. Küçlüg, Müslümanlar'a karşı sert davranışından yerli halkın nefretini kazanmıştı. Müslümanlar'a saygı gösteren Cebe, yerli halkın desteği ile Küçlüg'ü yendi. Çekildiği Kaşgar'da da tutunamayan Küçlüg, 1218'de yakalanıp öldürüldü.

Cengiz Kağan, Asya'nın doğusunda büyük bir güç olarak ortaya çıkarken, Orta Asya'nın kudretli devleti de Harezmsahlardı. İki ülke arasında birçok elçiler gidip gelmişti. Cengiz, iki ülke arasında özellikle ticaretin gelişmesinden yana olduğunu belirtmiş, Harezmsah ülkesinden gelen kervan mallarını uygun fiyatlarla satın almıştı. Cengiz, 1218'de birkaç elçisi dışında tamamı Müslüman olan tacirlerin yönettiği 450 kişilik bir kervan hazırlatıp gönderdi. Kervan,

Naymanlar'la çatışma

Batı Seferi

Toğrul Han'la bozuşma

Harezmsahlarla çatışma

Cengiz'den Sonra Devleti ve Soyu

Cengiz ölmeden önce üçüncü oğlu Ögedey'in yerine geçmesini istemişti. Ancak onun büyük kağan oluşu, 1229 kurultayında kardeşi Çağatay'ın desteği ile gerçekleşti.

Ögedey'in kağanlık dönemi, Moğollar için tam bir atılım dönemi oldu. 1234'te Chin devleti yok edildi. Doğu Avrupa'ya büyük bir sefer yapıldı. Ancak Ögedey'in 11 Aralık 1241'de ölmesi bu seferin sonuçlanmasına engel oldu.

Ögedey'in hanımı, Töregene beş yıl ülkeyi bir naibe olarak yönetti. Bu sırada Batı tarafı Batu'nun yönetimindeydi. Ancak kurultay 15 Ağustos 1246'da Ögedey'in oğlu Güyük'ü büyük kağanlığa getirdi. Batı ile ilişkiler giderek sertleşti ve çok geçmeden silahlı bir çatışma olasılığı belirdi. Her iki taraf birbirini üzerine yürümeye başladığı bir sırada, 1249'da öldü. Güyük'ün ölümü ile, ülke yeniden bir kadın naibe yönetimine girdi. Oğul-Kaymış (Oğul-Geymiş) Hatun, 1251 tarihine dek etkili oldu. Bu sırada Batu Han'ın etkisiyle Kağanlık Toluy soyundan, Möngke'ye (Mengü) geçti. Durumdan, Ögedey ve Çağatay soyu hoşnut değildi. Ancak Batu daha önce harekete geçerek hasımlarına karşı hayli sert davrandı. Birçok Moğol şebzadesi bu arada hayatını kaybetti.

Möngke döneminde, Çin'de ve Batı Asya'da fetihlere devam edildi. Özellikle, kardeşi Hulagu, 1258'de Bağdat'ı alarak Abbasî halifeliğine son verdi. Öteki kardeşi Kubilay'da Çin'deki askeri harekâtı yönetti.

Möngke'nin ölümü, 1259'da, Toluy Soyu arasında bir kağanlık mücadelesine yol açtı. Kubilay ile Arık-boğa arasındaki mücadele yıllarca sürdü. Kubilay ile kardeşi Hulagu arasındaki iyi ilişkiler devam ettiyse de, Cuci soyu ile ilişkiler giderek koptu. Özellikle Berke ile Hulagu ara-

sında şiddetli savaşlar başladı. Bu durumda ülke içindeki birlik, hayli etkilendi ve Kubilay, büyük kağanların sonuncusu oldu.

Cengiz'in öbür oğulları Cuci, Çağatay ve Toluy da çeşitli bakımlardan Asya tarihinde önemli roller oynadılar. Cuci, babasından önce ölmesine karşın soyu Asya tarihinde dikkate değer bir sülale olmuştur. Orda, Batu, Berke Şeyban (Şiban) ve Tokay Temür, sonraki yüzyıllardaki birçok sülalenin atasıdır. Babasının yerine Batu geçmiş, onun çocukları ülkeyi uzun süre yönetmişlerdir.

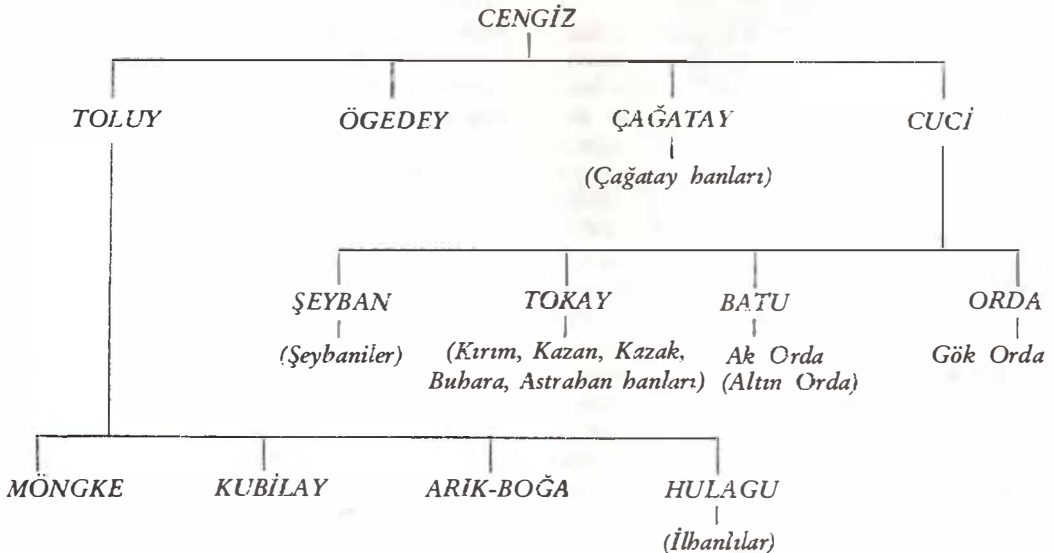
14. yy başlarında, uzun süreli bir kargaşalık döneminden sonra, egemenlik Batu'nun ağabeyi Orda'nın soyuna geçti. Ülkede Ak-Orda diye anılır oldu. Bu sülalenin en ünlü kişileri Urus Han ile Tokatmış Han'dır. Urus Han'ın neslinden gelenler uzun süre hanlık etmişler, hatta Astrahan Hanlığı 1557'ye kadar sürmüştür.

Togay Temür neslinden Uluğ Muhammed Han, Kazan Hanlığı'nı kurmuştur. Bu hanlık, 16. yy ortalarına kadar yaşadı. Uluğ Muhammed'in yeğeni Hacı Giray Kırım'a egemen oldu. Kırım Hanlığı 1783'e kadar etkili oldu.

Cuci'nin en küçük oğlu Şeyban'ın nesline bağlı balk, Özbek adını aldı; Ebul-hayr Han, 1447'de Timurlular'ı Harezm'den kovdu; Şeybaniler daha sonra Timurlular'ı Orta Asya ve Horasan'dan çıkardılar.

İkinci oğul Çağatay, özellikle 14. yy'da canlanan bir devlet kurdu.

En küçük oğul Toluy babasının sağlığında önemli bir komutandı. 1251'de, Batu'nun desteği ile oğlu Möngke (Mengü) kağan olmuş, sonra da öbür oğlu Kubilay başa geçmişti. Bir diğer oğlu, Hulagu, Abbasî hilafetini yıkarak yöreye egemen oldu, soyu İlhanlılar devletini kurdu.

Harezmsah ülkesinin sınır kenti Otrar'a geldiğinde, Vali İnalçık Kayır Han, hepsini casus diye tutukladı; çok geçmeden Alaeddin Muhammed Harezmsah'ın izniyle hepsini öldürüp mallarına el koydu. Cengiz Kağan, olayı haber alınca, hemen yeni bir elçilik heyeti gönderdi. Olaydan üzüntüsünü belirtip, suçluların cezalandırılmasını ve malların karşılığının ödemesini istedi. Alaeddin Muhammed Harezmsah, bu elçilik heyetini de öldürttü. Bunun üzerine Cengiz Kağan Harezmsah'a karşı sefere çıkmayı kararlaştırdı. 1219 başlarında yola çıkan Cengiz Kağan'ın kuvvetlerine yol boyunca, bağlı devletlerin birlikleri de katıldı. Böylece 150.000 kişiye ulaşan Cengiz'in ordusu, yıl sonlarına doğru Harezmsah ülkesine yaklaştı.

1220 başlarında oğullarından Çağatay ile Ögedey'i Otrar'da bırakıp kendisi Buhara üzerine yürüdü. Cengiz'in ordusu, üç koldan Harezmsah ülkesine yayıldı. Savaşın çıkmasına neden olan İnalçık'ın savunduğu Otrar'ın ele geçirilmesi hayli zaman aldı. Ancak Mart 1220'de kale düştü ve Cengiz'e gönderilen İnalçık, işkence ile öldürüldü. Cengiz Kağan, Şubat 1220'de Buhara'yı, Mart 1220'de Semerkant'ı ele geçirdi. 1221'de Gorgench, Merv ve öteki Horasan kentleri de alındı.

Alaeddin Muhammed Harezmsah, Aralık 1220'de çekildiği bir adada öldü, yerine oğlu Celaleddin Harezmsah geçti. Yeni hükümdar, şimdiki Afganistan topraklarında direnmek istedi ve bazı küçük Moğol birliklerine karşı başarılı oldu. Ancak ardından gelen Cengiz Kağan ile 24 Kasım 1221'de Sind kıyılarında karşılaştı ve savaşı kaybetti. Cengiz için Batı seferi, tamamlanmış sayılabilir. Nitekim bundan sonra, dönüş hazırlıklarına başladı. 1225'te asıl topraklarına döndü.

Aynı yıl, Tangutlar üzerine sefere çıktı. Tangutlar'ın başkenti alındığı sırada öldü. Cenazesi, asıl yurduna götürüldü, Burhan-kaldun dağı'nın bilinmeyen bir yerine gömüldü.

Cengiz'in Moğollar'ı tek bir devlet altında toplaması sonucu, eski Göktürk topraklarındaki bazı Türk boylarının Batı'ya doğru göçü başlamıştır. Asya'daki dinler mücadelesinde Cengiz'in Şaman inancında olmasına karşın, siyasal açıdan İslamiyet'e yakınlaşmasıyla İslamiyet'e destek sağlamıştır. Cengiz'le birlikte Asya'nın iktisadi yaşamı da değişime uğramıştır. Ülkeler arası ticaret yeni boyutlar kazanmış, sınırlar ve gümrükler ortadan kalkmıştır. Asya'da tek bir devletin egemen olmasıyla Asya'nın batısı ile doğusu arasındaki ticari ilişkiler gelişmiştir.

• **KAYNAKLAR:** V. Barthold, *Moğol istilasına kadar Türkistan*, 1981; W. Eberhard, *Çin tarihi*, 1947; R. Grousset, *Conqueror of the World*, 1966; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 1980; İ. Kafesoğlu, *Harezmsahlı Devleti Tarihi*, 1956; H.N. Orkun, *Türk Tarihi*, 1946; B. Ögel, *Sino-Türkçe*, 1964; D. Sinor, *Inner Asia*, 1969; T'ang Chi, *Moğol Sülalesi devrinde Türk ve İslam Dünyası ile temasda bulunan şahsiyetler*, 1970; Z. Velidi Togan, *Moğollar, Cengiz ve Türklük*, 1941; O. Turan, *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*, 1965; B.Y. Vladimirtsev, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, 1944; A. Yu. Yakubovskii, *Altınordu ve Çöküşü*, 1976.

• **BAKINIZ:** ALAEDDİN MUHAMMED [Harezmsah], BATU, CUCU, ÇAĞATAY, ÖGEDEY.

CERAM, C.W. (1915-1972)

Alman (FAC) arkeoloji yazarı. Geniş bir okuyucu kitlesi bulan kitaplarıyla, arkeolojinin, bilim çevresi dışında olanların da ilgi duyduğu bir konu haline gelmesine yol açmıştır.

20 Ocak 1915'te Berlin'de doğdu, 12 Nisan 1972'de Hamburg'da öldü. Asıl adı Kurt W. Marek'tir. Ortaöğreniminden sonra bir yandan Berlin Üniversitesi'ne devam ederken, bir yandan da büyük ilgi duyduğu yayıncılık alanında çalıştı. 1932'de ilk kitap ve film eleştirilerini yayımladı. Naziler döneminde eleştirinin yasaklanması üzerine Ullstein Yayınevi'nin çıkardığı dergilere tefrika yazmaya başladı. II. Dünya Savaşı boyunca askerlik yaptı. 1941'de yayımladığı bir savaş röportajı gerçekçi yaklaşımı nedeniyle yasaklandı.

1945'te *Götter, Gräber und Gelehrte*'yi (Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler) yazmaya başladı, dört yıllık bir çalışmadan sonra Ceram takma adıyla yayımladı. Kitap büyük ilgi uyandırdı, kısa sürede birçok dile çevrildi. Önemli arkeolojik keşifleri sürükleyici bir üslupla ve herkesin anlayacağı rahat bir dille anlatması, kitaba "arkeolojinin romanı" olarak ün kazandırırken, arkeolojinin de kamuoyunda ilgi duyulan, seviyen bir bilim dalı haline gelmesinde büyük rol oynadı. 1946-1949 arasında *Die Welt* gazetesinde redaktör, 1946-1952 arasında da Rowohlt Yayınevi'nde editör olarak çalıştı. Ceram bunun yanında, bir gençlik dergisi olan *Benjamin*'de ve Kuzey Alman Radyosu gece yayınlarında da görev aldı. 1954'te ülkesini terkederek ABD'nin Woodstock kentine yerleşti, çalışmalarını burada sürdürdü. Kitapları yirmiden çok dile çevrildi ve birçok kez basıldı Ceram 1971'de Almanya'ya geri döndü, kısa bir süre sonra da orada öldü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kitap: Götter, Gräber und Gelehrte*, 1945-1949, -(Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler); *Götter, Gräber und Gelehrte im Bild*, 1957, ("Resimlerle Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler"); *Provokatorische Notizen*, 1960, ("Kışkırtıcı Notlar"); *Eine Archäologie des Kinos*, 1965, ("Sinemanın Arkeolojisi"); *Ruhmestaten der Archäologie-Götter, Gräber und Gelehrte in Dokumenten*, 1965, ("Arkeolojiye Onur Kazandıran Olaylar, Belgelerle Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler"); *Enge Schlucht und Schwarzer Berg*, 1966, ("Tanrılar'ın Vatanı Anadolu"); *Der erste Amerikaner*, 1972, ("İlk Amerikalı"). *Film: Auf den Spuren der Antike*, 1961, ("Antik Çağ'ın İzinde").

CERİR (? -733)

Arap. şair. Emeviler döneminin üç ünlü yergi şairinden biridir.

Cerir b.Atiye el-Hatafa, Necd'in güneydoğusunda Yemame'de doğdu ve orada öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Temim kabilesinin Yebu aşiretindendir.

Emevi halifesi Muaviye zamanında (661-680) üne kavuşup halkın büyük sevgisini kazandı.

684'te Yerbü aşiretinin kolu olan Beni Züheyl ile Temim soyundan Mücaşiler arasında anlaşmazlık başgösterince Cerir, kabilesinin şerefini korumak için Mücaşiler'in ünlü şairi Ferazdak ile yergi savaşına girdi. Karşılıklı yergileri büyük boyutlara vardı. Çıkan olaylar üzerine Basra'nın yerel yönetimi duruma el koymak zorunda kaldı.

Cerir, Irak valisi Haccac b. Yusuf'a armağan ettiği kasideleriyle rahat bir yaşam sürdü. Haccac'ın yardımıyla Halife Abdülmelik'in (685-705) sarayına girdi. Halife ünlü şair Ahtal'a Cerir'e karşı şiirler yazdırdı. Halife Ömer b. Abdülaziz (717-720) tahta geçtikten sonra iki şair rakip haline geldi. Yaşamları boyunca birbirleriyle yergileştiler. Cerir, kesin olmakla beraber Yemame'de Ferazdak'dan kısa bir süre sonra öldü.

Divan'ı, kaside, mersiye ve yergilerden oluşur. *Naka'id* (dişi develer) adlı yapıtında Ferazdak'la, *Hicviyeler*'de ise Ahtal ile yaptığı yergileşmeler yer alır.

Cerir şiirlerinde tam bir bedevi özelliği gösterir. Yergileri yanında kasideleri, medhiyeleri ve güzel mersiyeleleri vardır. Ferazdak ve Ahtal'la birlikte Emeviler döneminin üç büyük yergi şairinden biridir.

İspanya'dan ayrılışı

• **YAPITLAR** (başlıca): *Divan*, (ö.s.), 1895; *Naqa'id Garir wal-Ferazdaq*, (ö.s.), A.A. Bevan (yay.), 3 cilt, 1905-1907; *Hicviyeler*, (Bayezid Devlet Kütüphanesi, No. 5471).

• **BAKINIZ:** FERAZDAK, HACCAC.

Miguel de Cervantes

CERVANTES, Miguel de (1547-1616)

İspanyol, yazar. *Don Quijote* adlı yapıtıyla romanın babası olarak anılır.

Madrid yakınlarında Alcalá de Henares kasabasında doğdu, 19 Nisan 1616'da öldü. Bir sağlık

memuru olan Rodrigo de Cervantes ile Leonor de Cortinas'ın yedi çocuğundan biriydi. Küçük yaşta yoksulluk, borç ve borç yüzünden hapse atılma gibi yaşam gerçekleriyle yüz yüze geldi. Babası hapisten çıkınca, 1561'de ailece Madrid'e taşındılar. Aynı yıl Kral II. Philip, Madrid'i başkent olarak seçti. Böylece, Miguel de Cervantes, resmi ve düzenli bir eğitimden yoksun kalmakla birlikte, İspanya'nın başkentinde kendi kendini yetiştirmek olanağını buldu. Kısa bir süre okula bile gitti. Kral Philip'in üçüncü karısı Valois'lı Elizabeth'in genç yaşta ölmesi üzerine yazdığı bir şiirle ilk kez 1569'da küçük bir çevrede dikkati çekti. Şiir okul dergisinde basıldı, derginin editörü ise Hümanizma'nın son temsilcilerinden ve Erasmus'un öğrencisi Juan Lopez de Hoyos'du. Şiiri sunan yazısında ondan iki kez "sevgili öğrencim" diye söz etmesi, bu öğretmenin Cervantes'le ilgilenmekte olduğunu gösterir. Bu ilgi sonradan *Don Quijote*'nin (Don Kişot) ana temasını belirleyecektir.

Ya yolculuk merakından, ya da bir kavgadan ötürü hapse mahkûm olması yüzünden (bu mahkûmiyetin bir isim benzerliğinden ibaret olup olmadığı henüz saptanamamıştır) Cervantes, 1569'dan sonra, İtalya'ya gitti. Bu sırada, Kıbrıs'ı fetheden Osmanlılar'a karşı, Papa V. Pius'un çağrısıyla büyük bir Haçlı Seferi düzenlenmekteydi. Çağrıya yalnızca Venedik ve İspanya olumlu cevap verdi. II. Philip'in kardeşi Don John, Haçlı ordularının komutanlığına getirildi. Cervantes hemen Napoli'ye giderek orduya yazıldı. Büyük Haçlı Donanması Ekim 1571'de Lepanto Savaşı'nı kazandı. Bu savaşta Cervantes tam bir kahraman gibi çarpıştı. Savaşın en kızgın anlarında hep ön saflardaydı ve sonunda göğsünden aldığı iki ağır yaranın yanı sıra sol elini de kaybetti. Don John komutasındaki Haçlı Donanması'nda, daha sonra, kardeşi Rodrigo da yanında olmak üzere iki kez daha savaştı. Sonunda Madrid'e dönmeye karar veren Cervantes, Don John'dan aldığı tavsiye mektuplarıyla yola çıktı, ama ülkesine dönerken Cezayir'deki Türk korsanların eline düştü. Tavsiye mektupları yüzünden çok önemli bir kişi olduğuna karar verilince, serbest bırakılması için istenen fidye de o kadar yüksek oldu. Bu paranın sağlandığı 1580 yılına değin, birkaç başarısız kaçma girişimine karşın, Cervantes, Cezayir Beyi Hasan'ın tutsağı olarak kaldı.

İstenen 2500 düka ailesine sağlanınca hemen Madrid'e döndü. Tutsaklığı sırasında onu önemli kişi yapıp fidesini yükselten tavsiye mektupları Madrid'de pek işe yaramadı ve Cervantes de birçok kahraman gibi savaş sonrası unutuluşunu yaşadı. İyi bir memuriyete atanmamanın düş kırıklığı içinde yazarlığa başladı. Kendi ifadesine göre bu devrede yirmi-otuz kadar oyun yazdı. Bu dönem oyunlarından bugün yalnızca *El trato de Argel* ile *La Numancia*'nin metinleri vardır. 1584'te pastoral bir romans bastırmak üzere izin aldı ve ikinci bölümünü hiçbir zaman tamamlamadığı *La Galatea* adlı pastoral romansını yazdı. *Don Kişot*'daki ünlü kitap yakma sahnesinde yakmaya kıyamadığı kitap budur.

1584'te kendisinden 18 yaş küçük Catalina de Salaza ile evlendi. İki yıl sonra Ana Franca adlı bir kadından Isabel adlı evlilik dışı bir kızı oldu. Babasının ölümünden sonra ise, annesi, kızkardeşleri, yeğenleri, kendi kızı ve karısından oluşan büyük bir

ailenin reisi oldu. *La Galatea*'nın basımından kazandığı para ailesini geçindirmeye yetmeyince 1587'de Seville'c iş aramaya gitti. Orada İspanyol donanmasının İngilizler'le savaş hazırlığı içinde bulunduğu sürede ambar memuru olarak çalıştı. Donanmanın yenilgisinden sonra da vergi memurluğu yaptı. On beş yıl çalıştığı bu işte bir kez hesap defterlerini iyi tutmadığı ve açık verdiği için, bir kez de karşılıksız senet yazdığı için hapse girdi. Parasal yönden büyük sıkıntılarla geçen bu yıllar onun yazar olarak da en verimsiz yıllarıdır. Ama hapiste olduğu sırada (1597 yılı olarak tahmin ediliyor) yazmayı planladığı bir oyunun konusu onu bir türlü bırakmıyordu. Beyni şövalye romanları okuya okuya sulanmış bir delinin öyküsü. Bu konuyu ilk düşündüğünde elli yaşında olduğunu söyler. Ama oyunun romanlaşması ve *Don Kişot*'un yayım tarihi Ocak 1605'tir. Kitap bir anda büyük bir başarıya ulaştı. Yayınlanmasından hemen birkaç hafta sonra üç kez kaçak baskısı yapıldı. 1605-1610 arasında ise kitabın baskısı altıya ulaştı. Ama bu kitap da Cervantes'i para sıkıntısından kurtarmaya yetmedi. *Don Kişot*'un Birinci Bölümü'nü Lemos Kontu'na ithaf edip onun koruyuculuğuna girene kadar bu durum değişmedi. Bundan sonra hızlı bir tempoyla yazmaya koyuldu. 1613'te on iki öyküden oluşan *Novelas ejemplares* ("İbret Öyküleri") basıldı. Cervantes bu derlemesiyle İspanya'da gerçekçi, öğretici kısa öyküyü ilk yazan yazar olarak övünür. *Novelas ejemplares*'de eskiyle yeni karışıktır, bir yandan romans türünden öykülere, öte yandan pikaresk türünden serüvenlere yer verilir. Bu derlemede de delilik teması önemli bir yer tutar ve birkaç öykünün motifini oluşturur.

1614'te *Viaje del Parnaso* adlı bir yergi şiiri yazdı. 1615'te *Don Kişot*'un İkinci Bölümü'nü tamamladı. Son yapıtı olan *Los trabajos de Persiles y Sigismunda*'nın ("Persiles ve Sigismunda'nın Seyahatleri") yayımlanışını göremeden öldü.

Zamanında herkesin gülmekten katılarak okuduğu *Don Kişot*'un güldürücü tek yanı Don Quijote'nin delice serüvenleriydi. Delilik temasının Rönesans'ta özel bir yeri vardı. Erasmus'un *Deliliğe Övgü* kitabı yüz yıla yakın bir zamandır bilinmekteydi.

Orta Çağ'da delilik, aptallık, cahillik ve meczupluğu içerirdi. Bu delilerin bir kısmı "doğuştan deli" denen, günlük yaşamda sık sık rastlanan, her kasabanın ya da köyün delisiydi. Bir de asilleri eğlendirmek için deli rolü oynayan "sahte deliler" vardı ki bunlar da edebiyatta soytarı diye bilinirdi. Rönesans edebiyatının önemli bir kişisi olan bu "sahte deliler" soytarılığı da aşarak bu dönemin bilge-delileri oldular. Bu eksik akıllıların kafası bir körük gibi boş düşünüldüğünden, Latince'de körük anlamına gelen *follem*, *follis* kelimesinin kökünden türemiş olarak bunlara da *fou* ya da *fool* deniyordu. Cezai ehliyeti olmayan bu yaratıklar toplumun acıdığı, alay ettiği, kulağını çektiği, bazı bazı da saydığı yaratıklardı, çünkü doğuştan çocuksulukları, doğal davranışları, hiçbir etikete uymayışlarıyla, zaman zaman herkesin korktuğu doğruları söylemeye cesaret edebiliyorlardı. Orta Çağ'ın tutucu, ezici, bu dünyaya ait zevkleri yasaklayıcı ve yadsıyıcı yargılarına rağmen bu deliler salt doğallıklarıyla bu cendereyi kırabiliyorlardı. Çok önemli bir geçiş dönemi olan Rönesans'ta ise bilge-

EL INGENIOSO HIDALGO DON QUIJOTE DE LA MANCHA, Compuesto por Miguel de Cervantes Saavedra.

DIRIGIDO AL DUQUE DE BEJAR;
Marques de Gibralfar, Conde de Benalcazar, y Bañares,
Vizconde de la Puebla de Alcozer, Señor de las villas de Capilla, Curiel, y Burguillos.

CON PRIVILEGIO,
EN MADRID, Por Juan de la Cuesta.
Vendese en casa de Francisco de Robles, librero del Rey nro señor.

"Don Kişot"un orijinal basımı

delinin işlevi doğrudan doğruya putları yıkmak, kabul edilmiş değerleri sorgulamak ve eleştirmekti. Bu bilge-deliyi ilk kez Erasmus *Deliliğe Övgü* kitabında, bir bilge-delinin ağzından, Stultitia'dan sundu. Bu sunuşuyla da deliliği bir deliye övdürerek öyle bir anlam çıkmazı yarattı ki neyin delilik, neyin akıllılık olduğuna karar verebilme ölçütünü ortadan kaldırdı. Gerek Rabelais'in Panurge'u, gerek Shakespeare'in Falstaff'ı, gerekse Erasmus'un Stultitia'sı canlı, neşeli, yaşam dolu soytarılar. Kurallara karşı içtenliği, dünya nimetlerini yadsımaya karşı, yemeyi, içmeyi ve eğlenmeyi ölüme karşı yaşamı savunurlar. Cervantes'in *Don Kişot*'unda ilk bakışta bilge-deli, pragmatizmi ve yaşama bağlılığı ve açıkgozlülüğüyle soytarı Sanço Panza gibi görünmektedir. Ama çağ öyle değişmiştir ki, çoğunluk Sanço'nun değerlerini benimsediği için Sanço'nun eleştirici işlevi yok olmuştur. Bilge-deliği işlevini eskiyi yeniden yaratmaya azmetmiş, kendini şövalyelik kurallarına ve adalet adamış, yemeden, içmeden, iskelet gibi atı ve çökmüş avurtlarıyla Don Kişot yüklenmiştir. Cervantes çağının İspanya'sına bilge-delilik bakış açısından bakabilmek için Don Kişot ve Sanço Panza'yı bölünmez bir bütün olarak yaratmıştır.

Modern romanın ilk örneği sayılan *Don Kişot*'u Cervantes şövalye romanlarıyla alay etmek için yazmaya koyulmuştu. Gerçekten de 17. yy'da artık Avrupa'da feodalizm çöküp ticari kapitalizm gelişirken İspanya feodalizmin son kalesi konumuyla çağına ters düşüyordu. Bu terslikle Cervantes, Don Kişot ve uşağı Sanço Panza karşıtlığıyla alay ediyordu. Sanço Panza gününün adamıydı: Maddi, gerçekçi,

Rönesans edebiyatında deli ve soytarı tipi

Don Kişot ve Sanço Panza karşıtlığı

Romans'tan Romana doğru

gözlemci, bencil ve tüccar. Don Kişot ise tam zıt özelliklerle bezenmişti: Maneviyatçı, idealist, cömert ve verici. Don Kişot geçmişin şiirsel diliyle, Sanço Panza ise günün tekerlemeleri ve yerel nesir diliyle konuşuyordu. Ancak kitap ilerledikçe ilk amacını, yani geçmişle alay etme amacını aştı. Don Kişot ve Sanço Panza kutuplaşması ise Sanço'nun giderek "Don Kişotlaşması" ve Don Kişot'un yer yer "Sançolaşması" kurgusuyla geçmişle o günün diyalektiğine dönüştü. İşte bu diyalektiğin geleceğe uzantısında Sanço'nun erişmeye çalıştığı orta sınıf ve Cervantes'in yaratmaya çalıştığı yeni yazın türü, yani roman vardı. Gerçekten *Don Kişot*'da Cervantes devamlı bir yeni yazın türü arayışı içinde görülür. Genelde şövalye romanlarının alaylı bir parodisi olan bu yapıt, sık sık bu çerçeveden ayrılarak gününde geçerli bütün öbür türleri, yani epik parodisini, pastoral romansı, Latince yerine ulusal dilde yazılmış öyküyü, doğu öykülerini, Petrarca sonelerini, zamanın önemli konularından örnek hükümdar tartışmasını ve Gines de Pasamonte'nin yaşamında pikaresk öyküyü dener. Kitabın sonuna gelindiğinde Rönesans'ın bütün bu yazın türleri denenmiş ve tıpkı Don Kişot'un küflü ve tozlu zırhı, kartondan yapıştırma miğferi ve sıska atı Rozinante gibi bir kenara fırlatılmıştır. Bu arayış sonunda tam anlamıyla ilk roman ortaya çıkmış olmasa da, romana giden yol açılmıştır. Kitabın başındaki serüvenlerinden birinde Don Kişot cezalarını çekmeye giden bir grup suçlunun düşman tarafından tutsak alınmış mazlum insanlar olduğuna karar vererek onları kurtarmaya kalkar. Gardiyanlar bir deliyle karşı karşıya olduklarını anlayarak onu lafa tutmaya çalışırlar. Gines de Pasamonte, Don Kişot'a

kendini tanıtır. Gines bu yapıtın *pikaro*'sudur ve bir de kitap yazmıştır. Don Kişot kitapla ilgilenir:

'Doğru söylüyor' dedi Gardiyan, 'kendi yaşamını yazdı, hem de ağzınıza layık yazdı ve kitabı da hapisanede 200 real'e rehin bıraktı.'

'Ve mutlaka kurtaracağım o kitabı,' dedi Gines, '200 real'e değil, 200 dükaya rehin olsa bile gene de kurtaracağım.'

'O kadar iyi mi?' diye sordu Don Kişot.

'O kadar iyi ki,' diye yanıtladı Gines, 'Lazarillo de Tormes'in ya da o biçimde yazılmış her şeyin çok sıkı durması gerekcek bir kez kitabım ortaya çıkınca.'

'E, peki, kitabının adı ne?' diye sordu Don Kişot, 'Gines de Pasamonte'nin Yaşamı,' diye yanıtladı kahramanımız.

'Bitti mi?' dedi Kon Kişot.

'Nasıl bitebilir?' diye tersledi öbürü, 'benim yaşamım bitmemişken.'

Don Kişot ile Gines de Pasamonte arasındaki bu küçük ama önemli diyalog romanın müjdecisidir. Çünkü gerek Ian Watt'ın roman kuramına, gerekse Erich Auerbach'ın gerçekçilik kuramına göre romanın doğuşunun koşullarını belirler: Bir kitabın kârlılık sağlayacak bir mal olduğuna işaret eder, gerçekliğin düşlenen değil, yaşanan ve gözlenen gerçeklik olduğunu savunur ve sıradan bir bireyi, Gines'i, kitabın başkişisi yapar.

Gerçekten de roman türü biçimini deneyime açık ve kalıplaşmamış bir söylemden alır. *Don Kişot*'da Cervantes'in mümkün bütün türleri denedikten sonra okura hiçbir türü zorla kabul ettirmeye çalışmaması, ölüm döşeginde aklı başına gelip şövalyelik tutkusunu

Romans'tan Romana

Orta Çağ'ın yazın türü soyluların ve şövalyelerin kahramanlık ve aşk öykülerini anlatan romans türüydü. Cesaret, nezaket, cömertlik, soylu bir kadının uğruna tehlikeden kaçmaya-rak onun adını yüceltme, dindarlık, dürüstlük gibi şövalyelik özelliklerinin belirlendiği bu yazı türünde kişiler bireyden çok bu özelliklerin simgesi, olay örgüsü ise her zaman alegoriktir. Cervantes'in İspanya'sında da edebiyat yaşamı değil, düşleneni anlatan bir sanat olarak görülüyordu. Aşık olan genç bir yazarın pastoral romans, eskiye ve kahramanlığa meraklı olanların ise şövalye romanları yazmaları en doğal yöneliştir. İspanya'da Cervantes'in çağında tiyatro da vardı, yalnız romansa göre hem daha az ilgi çekici, hem de daha az saygın bir türdü. Cervantes'in birkaç oyun yazmasına karşın, tiyatroya bağlılık ve saygınlık kazandıran yazar, çağdaşı ve rakibi Lope de Vega'dır. Sıradan adamın gerçekçi öyküleri ancak 15. yy'dan sonra edebiyata girdi. Bu tür öykülerin ilk örneği, yazarının bilinmediği ama gene İspanya'da 1553'te yazılmış Lazarillo de Tormes'dir. Lazarillo de Tormes acımasız bir dünyada kıvrılacak bir köşe, yiyecek bir lokma

bulmaya çalışan, bunları bulmak için de hiçbir sahtekârlıktan kaçınmayan, işsiz, güçsüz, köksüz, kökensiz bir köylüdür. Lazarillo'nun köyden kente yolculuğundaki serüvenleri ona İspanya'nın her sınıf ve kesiminden kişileri tanıma olanağı sağlar ve bu kurgu içinde yazar çağının sosyolojik bir topografyasını verir. Lazarillo gibi işsiz güçsüz serserilere İspanyolca'da *pikaro* dendiği için, bu tür öykülere de *picaresque* (pikaresk) denmiştir. Pikaresk, romansla roman arasındaki köprüyü oluşturur. 17. yy'dan 19. yy'a değin pikaresk türünün en ünlü örnekleri Thomas Nashe'in *The Unfortunate Traveller* or Jack Wilton'ı (1594), *Grimmelsbausen'in Simplicimus Simplicissimus'u* (1669) ve *LeSage*'ın *Gil Blas de Santillane*'dir (1715-1735).

18. yy'da hemen her romancının denediği pikaresk, 19. yy'da başkişisini işsiz güçsüz bir serseri yerine yükselmeye çalışan yoksul bir orta sınıf üyesine dönüştürmüş ve toplumun incelenmesinin yanı sıra bu yoksul delikanlının psikolojisini ve gelişimini de inceleyerek 19. yy romanını en klasik biçimine, *Bildungsroman*'a (gelişme ve bilinçlenme romanı) yolu açmıştır.

dan vazgeçerek Aziz Alanso Quijana olarak ölmeye razı olan Don Kişot'un alçakgönüllülüğüne benzer. "Mahzun Yüzlü Şövalye" Don Kişot, Alanso Quijana olarak ölür; ama okura daha yazılacak yüzlerce yaşam ve Gines de Pasamonte'ninki gibi bitmemiş yaşam öyküleri söz verir.

Don Kişot Albert Thibaudet tarafından "romanların romanı" olarak tarif edilmiştir. Gerçekten de İngiliz romanında 18. yy'dan yani romanın çıkışından 19. yy'a kadar *Don Kişot* tekrar tekrar uyarlanmıştır. Henry Fielding, *Don Quixote in England* ("Don Kişot İngiltere'de") adlı komedisinden sonra, *Joseph Andrews*'un ünlü papazı Adams'ı bir Don Kişot tipi olarak çizmiş ve bununla da yetinmeyerek kitabının tam başlığını *The History of the Adventures of Joseph Andrews and His Friend Mr. Abraham Adams, Written in Imitation of the Manner of Cervantes* ("Joseph Andrews ile Arkadaşı Mr. Abraham Adams'ın Serüvenlerinin Cervantes Üslubu Taklit Edilerek Yazılmış Öyküsü") olarak koymuştur (1742). İngiliz romanında diğer Don Kişot tiplerini Charlotte Lennox'un *The Female Quixote*'undaki ("Dişi Don Kişot") Arabella'da (1752), Laurence Sterne'in *Tristram Shandy*'sindeki Toby'de (1759-1767), Tobias Smollett'in *Sir Launcelott Greaves*'indeki Greaves'de (1760-1761), Richard Greaves'in *The Spiritual Quixote*'undaki ("Ruhani Don Kişot"), Wildgoose'da (1772), Jane Austen'in *Northanger Abbey*'indeki Catherine Moreland'de (1818), Charles Dickens'in *Hard Times*'indeki ("Zor Zamanlar") Gradgrind'da (1854) ve *Pickwick Papers*'indeki (Mister Pik Vik'in Maceraları) Pickwick'te (1837), George Meredith'in *Richard Feverel*'indeki Sir Austin'da (1859), Amerikan romanında ise Mark Twain'in *The Adventures of Huckleberry Finn*'indeki Huck Finn'de (1885) bulunabilir.

Fransız romanında Charles Sorel pastoral yaşamı duyulan özentiye *Le Berger extravagant*'da ("Kaçık Çoban") yererken Marivaux'un ilk romanlarından birinin *Le Don Quichotte Moderne* ("Modern Don Kişot") olduğu dikkati çeker. Romanda Modernizm'le beraber Don Kişot parodi kahramanlığından romantik bir kahramana dönüşmüştür. *Madame Bovary*'de Flaubert, Emma Bovary'nin Don Kişot'luguyla hem alay eder, hem de acır, ama ne olursa olsun onu çıkarıcı burjuva Homais'den daha hoşgörülle yargılar; Tolstoy'un *Harp ve Sulh*'ünde eğer Prens Andrey Hamlet'e benziyorsa, Kont Pierre bir Don Kişot'tur. Don Kişot'lunun İsa'ya yakın yüceltilmesinin romanını ise Dostoyevski *Budala*'da Prens Mişkin tipinde yaratmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Roman: *El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha* (Don Kişot), I. Bölüm, 1605, II. Bölüm, 1615. Öykü/Pastoral Romans: *La Galatea*, 1585; *Novelas ejemplares*, 1613, ("İbret Öyküleri"); *Los trabajos de Persiles e Sigismunda*, 1617, ("Persiles ve Sigismunda'nın Sevatları"). Oyun: *La Numancia*, ty; *El trato de Argel*, ty; *Ocho comedias, y ocho entremeses nuevos*, 1615. Şiir: *Viaje del Parnaso*, 1614.

• **KAYNAKLAR**: A. Flores ve M.J. Benerdate (der), *Cervantes Across the Centuries*, 1947; G. Lukacs, *The Theory of the Novel*, 1978; L. Nelson Jr. (der), *Cervantes, A Collection of Critical Essays*, 1969; J. Ortega y Gasset, *Meditations on Quixote*, 1963; R. L. Predmore, *The World of Don Quixote*, 1967; E. C. Riley, *Cervantes Theory of the Novel*, 1962; L. Spitzer "Linguistic

Perspectivism in the Don Quijote", *Linguistics and Literary History* içinde, 1948. A. Thibaudet, *Le Liseur des romans*, 1925.

• **BAKINIZ**: LOPE DE VEGA.

CESALPINO, Andrea (1519-1603)

Avrupa
edebiyatına
etkisi

İtalyan, hekim ve botanik bilgini.
Bitki sınıflandırması ve kan dolaşımı
üzerine öncü çalışmalar yapmıştır.

6 Haziran 1519'da Arezzo'da doğdu. 23 Şubat 1603'te Roma'da öldü. 1555'te Pisa Üniversitesi'nde, tıp öğrenimi sırasında birlikte çalıştığı L.Ghini'nin (1500-1556) yerine profesör ve botanik bahçesi müdürü oldu. 1592'de Papa VIII. Clement'in özel doktoru olarak Roma'ya gitti; Sapienza Üniversite-si'nde profesörlük yaptı.

Cesalpino hekimliğin yanı sıra botanik ve tıp araştırmalarıyla da uğraştı. Botanik alanındaki en önemli çalışması kendi dönemine değin alfabetik sıralamaya dayalı bitki sınıflandırmasına bilimsel ölçütler uygulamasıydı. Bitkileri meyve ve tohumlarının yapısal özelliklerine göre sınıflandıran Cesalpino, çalışmalarını 1583'te yayımladığı *De Plantis libri XVI*'da ("Bitkiler Üzerine On Altı Bölüm") topladı. Bitkilerin ruhu üzerine düşünceleri de dahil olmak üzere, Aristoteles felsefesinden esinlenen görüşlerini de içeren bu yapının ilk bölümünde, bitkilerin üreme organlarına göre sınıflandırılması konusu işlenir, on beş bölümünde de yaklaşık 1500 bitki incelenir. Bitki sınıflandırılmasında önemli çalışmaları olan T.P.de Tournefort (1656-1708), Linnaeus ve Jussieu, Cesalpino'nun yapıtından etkilenmişlerdir.

Cesalpino'nun 1580'de yayımladığı *Daemonum investigatio peripatetica*, ("Ruhlar Üzerine Devri Araştırma") adlı yapıtında ortaya attığı kan dolaşımı kuramı Harvey'den önce kan dolaşımını gözlediğini göstermektedir.

• **YAPITLAR** (Başlıca): *Quaestionum peripateticarum libri V*, 1571, ("Dolaşım Problemleri Üzerine Beş Bölüm"); *Daemonum investigatio peripatetica*, 1580, ("Ruhlar Üzerine Devri Araştırma"); *De plantis libri XVI*, 1583, ("Bitkiler Üzerine On Altı Bölüm").

• **KAYNAKLAR**: J. von Sachs, *History of Botany* (1530-1860), 1890.

• **BAKINIZ**: JUSSIEU, LINNAEUS, THEOPHRASTOS.

CÉSAR (1921)

Fransız, heykeltci. Çeşitli malzemeleri bir araya getirerek yaptığı heykelle-riyle ünlüdür.

César Baldaccini Marsilya'da doğdu. Marsilya ve Paris Güzel Sanatlar akademilerinde çamurla biçimlendirme, tahta ve taş oymacılığı öğrendi. 1952'den bu yana yaptığı metal heykelleriyle tanındı. Paris'te yaşamaktadır.

César'ın heykelleri çeşitli metallerin, artık parçaların bir araya getirilmesinden oluşur. *Assamblage* (düzenleme) adı verilen bu tür heykeltciliğin etkisi, malzeme olarak kullanılan sanayi ürünlerinin ve bulunmuş eşyaların kendi yapılarından gelen özellikleri, bitmiş yapıtta da koruyabilmesine bağlıdır. César ise bu tür nesneleri, yapılarına dokunmadan bir araya getiren bir anlayış ile yetinmez. Onları kaynakla birleştirirken değişikliğe uğratar. Böylece gerçeküstü ve ürkütücü bir etki elde ederek çağdaş yaşantının yol açtığı yabancılaşma duygusunu yansıtmak bir imge yakalamayı amaçlar.

César 1960'ta sanat eleştirmeni Pierre Restang'ın kurduğu Nouveaux Réalistes (Yeni Gerçekçiler) grubuna katıldıktan sonra, eski otomobilleri elektrikli preslerle sıkıştırarak heykeller oluşturmaya başlamıştır. Bunları sanat yapıtı olarak sergilemesi büyük tepkilere yol açmıştır. 1967 de yaptığı *Başparmak* adlı dev boyutlu heykelinde ayrıntıya aşırı yer vermesi doğalcı (natüralist) bir eğilimi benimsediğini gösterir. Son çalışmaları eriyik durumundaki alüminyumun döküm sırasında birdenbire dondurulmasıyla elde edilen biçimlerden oluşan heykellerdir.

- **YAPITILAR** (başlıca): *Kuş*, 1954; *Gran Düşes*, 1955-1956, Claude Bernard Galerisi, Paris; *Torso*, 1956, *Saint Denis Çıplağı*, 1956; *Sıkıştırılmış Otomobil*, 1960; *Başparmak*, 1967, *Büyük Genişleme*, 1967.

CÉSPEDES, Carlos Manuel De (1819-1874)

Kübalı siyaset adamı. İspanyol yönetimine karşı Küba'nın bağımsızlığını ilan ederek cumhuriyet yönetimini kurdu.

18 Nisan 1819'da Bayoma'da doğdu, 27 Şubat 1874'te San Lorenzo'da öldü. Varlıklı bir toprak sahibinin oğluydu. 1834'te liseye devam edebilmek için Havana'ya gitti. Liseyi bitirdikten sonra Havana Üniversitesi'ne girdi. Daha sonra İspanya'ya giderek, Barcelona Üniversitesi'nde hukuk dalında yüksek lisans, Madrid Üniversitesi'nde de aynı dalda doktora yaptı. İspanya'dayken diktatör Espartero'ya karşı

mücadele eden Anayasacı Liberaller'e katıldı. Espartero'ya karşı başlatılan ayaklanma başarısızlığa uğrayınca ülkeyi terketmek zorunda kaldı. 1844'te Küba'ya geri dönen Céspedes bir süre avukatlık yaptıktan sonra iş yaşamına atıldı. Bu dönemde, İspanyol yönetimine karşı olan düşünceleri nedeniyle tutuklanarak Bayoma'ya sürgüne yollandı. Burada İspanyol yönetimine karşı bağımsızlık savaşının hazırlıklarına girişti ve yaşamının sonuna kadar Küba'nın bağımsızlığı için savaştı.

Céspedes'in, 10 Kasım 1868'de, tarihi Grita de Yara'yı yayımlayarak Küba'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle, 1878'e kadar sürecek olan On Yıl Savaşları başlamış oldu. Céspedes, Demajagua'daki plantasyonlarda çalışan köleleri serbest bıraktıktan sonra, bir bildiri yayımlayarak ayaklanmanın nedenlerini aşırı vergiler, yönetimdeki yozlaşma, siyasi ve dini özgürlüklerin olmaması olarak belirtti ve İspanya'dan tam bağımsız ve eşit oy hakkına sahip bir cumhuriyetin kurulmasını istedi. Ardından geçici bir hükümet kurarak ordu komutanı ve hükümet başkanı oldu.

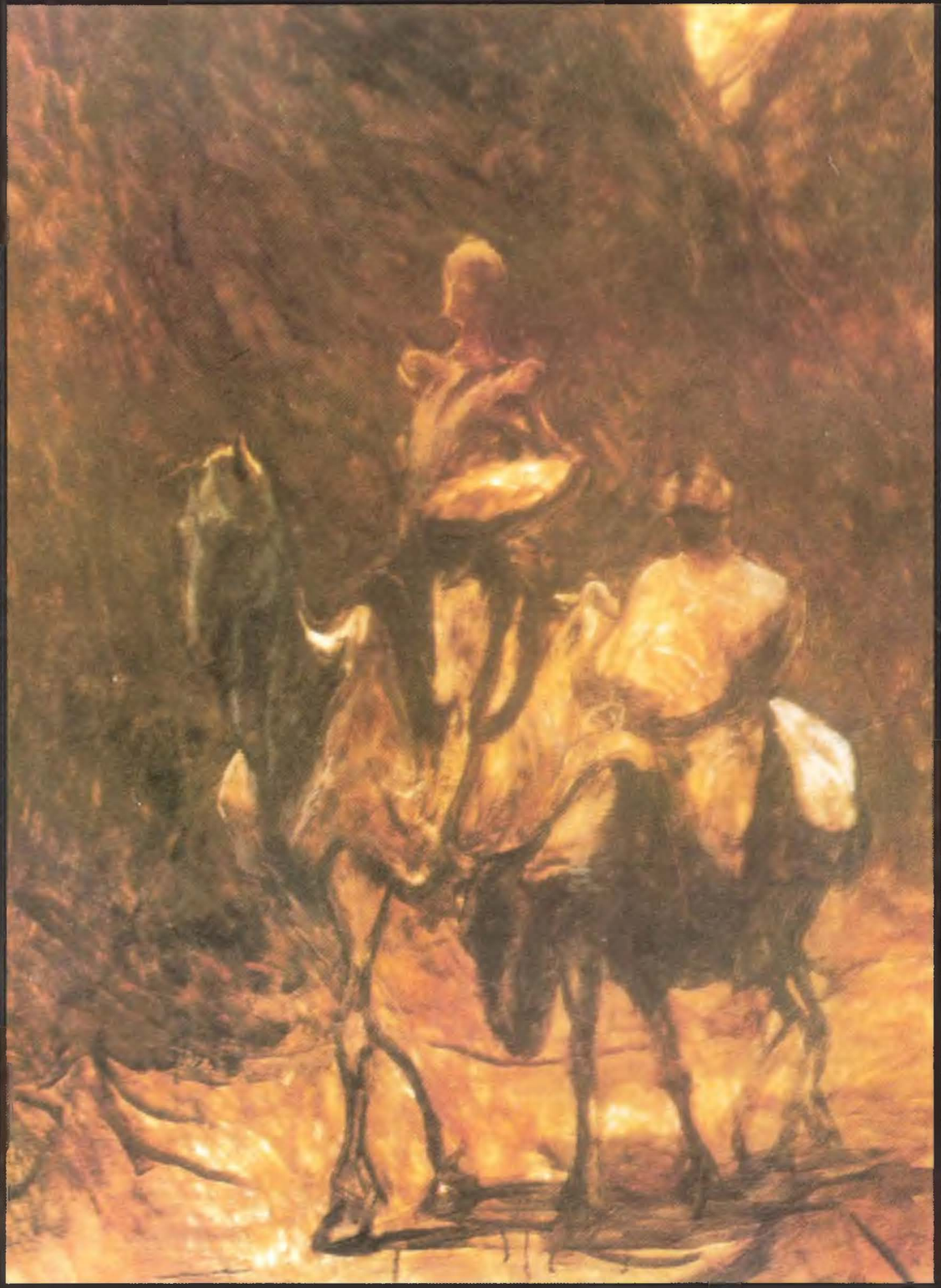
İspanyol ordularıyla Kübalılar arasındaki kanlı savaşlar sürerken, milliyetçiler arasında köleliğin kaldırılması, tam bağımsızlık, ABD'ye bağlanma gibi konularda bölünmeler doğdu. Diğer yandan, Céspedes'in iktidarını mutlaklaştırması, bağımsızlıkçı güçler arasında hoşnutsuzluk yaratıyordu. Bunun üzerine Céspedes anayasal bir kurulun toplanması ve demokratik bir geçici hükümetin kurulması için harekete geçmek zorunda kaldı. Nisan 1869'da Guaimaro'da toplanan Anayasa Kurulu cumhuriyetçi bir hükümet biçimini öngören bir anayasa kabul etti ve yasama erki Temsilciler Meclisi'ne devredildi. Yeni meclis Céspedes'i cumhurbaşkanı, Manuel Quesada'yı başkomutan atadı.

Yeni meclisteki güç dengesi eski bir isyancı olan Ignacio Agramento'nun lehine, Céspedes'in aleyhine olmak üzere değişmişti. Agramento'nun yandaşları anayasanın, "Cumhuriyetin tüm vatandaşları mutlak olarak özgürdür" diyen maddesini yürürlüğe koyarak köleliği kaldırdılar. Bu sırada İspanyol ordularıyla yapılan savaşlarda bağımsızlıkçılar üst üste yenilgiye uğruyorlardı. Bu koşullar altında Céspedes'e duydukları güveni yitiren meclis üyeleri onu görevden uzaklaştırdılar. Temsilciler Meclisi, Kasım 1873'teki oturumda Céspedes'in yeniden başkanlığa getirilmesi önerisini reddetti ve başkanlığa Salvador Cisneros Betancourt getirildi. Kendisini yakalamaya çalışan İspanyol ordusundan kaçan Céspedes, Doğu Eyaleti'ndeki çiftliğine sığındı, İspanyol güçlerince sarılan çiftliğinde öldürüldü.

- **BAKINIZ:** BATISTA, ESTRADA DALMA, MARTI.

Resim 190
CELALEDDİN RŪMÎ-MEVLÂNÂ'nın yaşamını anlatan bir el yazması sayfası
Bodleian Kütüphanesi-Oxford, ABD

Resim 193
CERVANTES "Don Kişot", H. Daumier'in yapıtı
Courtauld Koleksiyonu-Londra, İNGİLTERE

Resim 191

CEM SULTAN'ı zehirlenmesin diye elleriyle besleyen
Rodos Şövalyelerini gösteren bir XV. yy minyatürü

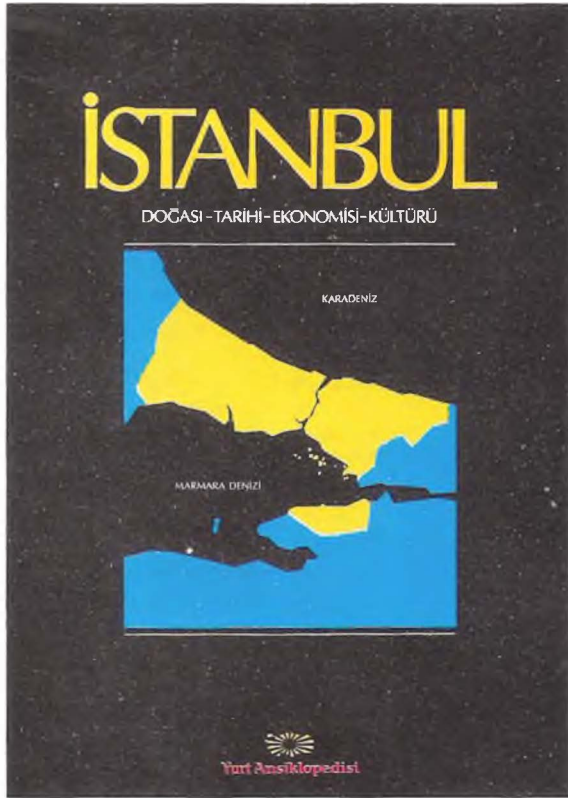

Resim 192
CENGİZ Han dönemi; At Sırtında Bir Aile
Güzel Sanatlar Müzesi-Boston,ABD

İSTANBUL... İSTANBUL...

Genel konumu, yeryüzü şekilleri,
doğal güzellikleri, iklimi,
bitki örtüsüyle İSTANBUL...

Adının kaynağı, seyahatnamelerde geçişi,
eski çağlardan günümüze
bütün tarihiyle İSTANBUL...

Nüfusu, ekonomik yapısı, tarımı,
sanayii, bankacılığı, ticareti, turizmi,
bütün kurum ve kuruluşlarıyla İSTANBUL...

Kültürü, tarihsel evrimi, ünlü kişileri,
anıtları, edebiyattaki yeri ile İSTANBUL...

Öğrenciden bilim adamına kadar herkese,
İstanbul'la ilgili her konuda, ayrıntılı ve
güncel bilgiyi sunan eşsiz eser:

İSTANBUL

- Büyük boy, 540 sayfa
- 1. hamur özel kâğıt
- Renkli ve siyah-beyaz 250'yi aşkın fotoğraf
- 150'ye yakın harita, grafik, çizelge
- İstanbul gravürleri
- Laklı özel kapak ve cilt

Fiyatı 3500 lira.

Önde gelen bütün kitapçılarda.

İSTANBUL kitabını alın.

İstanbul'u yakından tanıyın.

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.

Ödemeli İsteme adresi:

YADA Yayın-Dağıtım A.Ş.

Doktor Şevki Bey Sokak No:6

Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN

Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ

Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN

Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.

Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.

Abone ve Her Türlü İstek Adresi :

YADA Dr. Şevki Bey Sokak. No: 6 Divanyolu

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul

Cilt 3, Fasikül 24

30 Nisan 1984

300 TL